

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 18

МАРІУПОЛЬ
2019

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Філософія, культурологія, соціологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.
Видання включено до міжнародних наукометричних баз
«**Index Copernicus International**» (Польща),
РІНЦ (Росія) та електронної бібліотеки **Cyberleninka** (Росія)

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 4 від 27.11.2019 р.)

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш
Заступник відповідального редактора – д. філос. н., доц. О. В. Попович
Відповідальний секретар – к. і. н., доц. С. Є. Орехова
Редактор англійських текстів – ст. викладач Ю. С. Золотько

Члени редакційної колегії: д. філос. н., проф. В. А. Бітаєв, д. філос. н., проф. М. Т. Братерська–Дронь, д. філос. н., ст. наук. співроб. С. В. Курбатов, д. філос. н., проф. Л. Т. Левчук, д. філос. н., проф. В. А. Личковах, д. філос. н., проф. В. І. Лубський, д. філос. н., проф. Р. Сапєнко (Республіка Польща), проф. Я. Курчевський (Республіка Польща), д. філос. н., проф. О. П. Поліщук, д. філос. н., проф. О. С. Поліщук, д. філос. н. пров. спец. А. О. Ручка, д. філос. н., проф. П. Ю. Саух, д. філос. н., проф. К. Б. Шадманов (Узбекистан), к. філос. н. доц. А. М. Тормахова, к. пед. н., проф. В. Г. Виткалов, д. культурології, проф. П. Е. Герчанівська, д. культурології, проф. О. М. Гончарова, д. культурології, доц. Н. А. Жукова, д. культурології, проф. К. В. Кислюк, д. культурології, доц. О. С. Колесник, д. культурології, проф. О. В. Кравченко, д. культурології, проф. І. В. Петрова, к. мист., доц. Г. І. Батичко, к. мист. Шумакова С. М., к. культурології, доц. Панченко С. А., к. філ. н., доц. С. М. Сороко (Республіка Білорусь), д. і. н., проф. В. Ф. Лисак, д. соц. н., ст. співроб. Л. Д. Бевзенко, д. соц. н., проф. Б. В. Слющинський, д. соц. н., проф. В. І. Судаков, д. соц. н., проф. М. В. Туленков, д. соц. н., проф. Н. М. Цимбалюк, д. соц. н., ст. співроб. Г. І. Чепурко, д. соц. н., проф. В. М. Щербина.

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників 129 а
тел.: (0629) 58-75-66, e-mail: visnyk-culturology@mdu.in.ua
Web-site: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення №469.2
Видавничий центр МДУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №4930 від 07.07.2015

© МДУ, 2019

ЗМІСТ

Сабадаш Ю. С. ВЧЕНИЙ, ІСТОРИК, ПОЛІТОЛОГ, ПЕДАГОГ, ОРГАНІЗАТОР НАУКИ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ	7
---	---

ФІЛОСОФІЯ

Белова Н. В., Попович О. В. ПАРАДИГМИ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР	9
Єрьомін В. Ю. ІНТЕГРАЛЬНИЙ ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА PHILOSOPHIA PERENNIS В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	19
Shadmanov Kurban ON LINGUISTIC-PHILOSOPHICAL NATURE OF SOCIO-ETHICAL VOCABULARY	27

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Зубко О. Є. КІНО В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В МІЖВОЄННІЙ ЧСР (1921–1939)	37
Кудлай В. О., Білоусова В. Д. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ КОМУНІКАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНІЙ УСТАНОВІ	43
Kurbanov U. EUROPEAN RENAISSANCE AND MICHELLE MONTAIGNE: THE WAY OF MAN'S UNDERSTANDING HIMSELF	50
Малаєва Т. М. ХУДОЖНЬО ВИРАЗНЕ ЗНАЧЕННЯ ВОЛОДІННЯ ПРИЙОМОМ ПОДВІЙНОЇ РЕПЕТИЦІЇ В МИСТЕЦТВІ ГРИ НА ФОРТЕПІАНО	57
Нікольченко Ю. М., Нікольченко Т. М. РЕТРОСПЕКТИВА ПІЗНАННЯ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ У ЛІТОПИСІ ФЕОДОСІЯ СОФОНОВИЧА	63
Орехова С. Є., Линська Н. М. ЗАСТОСУВАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК	71
Сабадаш Ю. С. УКРАЇНСЬКА ГУМАНІСТИКА СЬОГОДНІ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	76
Сивак О. А., Плохотіна Д. А. РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ	85
Чікарькова М. Ю. ГРАФІТІ ЯК ЗНАК: СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ	92

СОЦІОЛОГІЯ

Слющинський Б. В. МОРАЛЬ ТА РЕЛІГІЯ ЯК ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА СТРУКТУРИЗАЦІЮ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ СУЧАСНОГО ПРИАЗОВ'Я	99
---	----

Слющинський Б. В., Пістилєва Д. В.	
СУБКУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я: ВІД МИНУЛОГО ДО СЬОГОДЕНЯ	108
НАУКОВЕ ЖИТТЯ	
Орехова С. Є., Сабадаш Ю. С.	
ТРАЄКТОРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ОСОБИСТІТЬ І КУЛЬТУРА – V МІЖНАРОЖНА КОНФЕРЕНЦІЯ	116
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	119
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	123
КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ	
	128

CONTENTS

Sabadash Yu. SCHOLAR, HISTORIAN, POLITICAL SCIENTIST, EDUCATOR, SCIENCE PROMOTER AND HIGHER EDUCATION MANAGER PHILOSOPHY	7
---	---

Belova N., Popovych O. CULTURAL INTERACTION PARADIGMS	9
---	---

Yeryomin V. INTEGRAL TRADITIONALISM AND PHILOSOPHIA PERENNIS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN CULTURE	19
--	----

Shadmanov Kurban ON LINGUISTIC-PHILOSOPHICAL NATURE OF SOCIO-ETHICAL VOCABULARY	27
--	----

CULTURAL STUDIES

Zubko O. MOVIE IN THE LIFE OF UKRAINIAN EMIGRATION IN THE INTERWAR CHSR (1921–1939)	37
--	----

Kudlai V., Bilousova V. STRUCTURE AND CONTENT OF EDUCATIONAL INSTITUTION'S COMMUNICATION AND COMMUNICATION ACTIVITIES	43
--	----

Kurbanov U. EUROPEAN RENAISSANCE AND MICHELLE MONTAIGNE: THE WAY OF MAN'S UNDERSTANDING HIMSELF	50
--	----

Malaieva T. THE METHOD OF DOUBLE REPETITION ACTION IN THE ART OF PIANO PLAYING AS AN ARTISTIC AND EXPRESSIVE TECHNIQUE	57
---	----

Nikolchenko Yu., Nikolchenko T. RETROSPECTIVE OF UNDERSTANDING VOLYN'S HISTORY AND CULTURE IN THE CHRONICLES OF THEODOSIY SOFONOVYCH	63
---	----

Oriekhova S., Linskaya N. APPLICATION OF CLOUD TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF INFORMATION AND COMMUNICATION ACTIVITIES OF LIBRARIES	71
---	----

Sabadash Yu. UKRAINIAN HUMANISM OF TODAY: CULTURAL ASPECT	76
---	----

Syvak O., Plokhotina D. DEVELOPMENT OF MUSICAL DOCUMENTS IS IN THE CONDITIONS OF INF ORMATIZATION	85
--	----

Chikarkova M. GRAFFITI AS A SIGN: THE SEMIOTIC APPROACH TO THE STUDY OF THE PHENOMENON	92
---	----

SOCIOLOGY

Sliushchinskiy B.

MORALITY AND RELIGION AS THE FACTORS OF THE IMPACT ON THE
STRUCTURIZATION OF THE MASS-AWARENESS OF THE POPULATION OF 99
THE MODERN AZOV REGION

Sliushchinskiy B., Pisteleva D.

SUBCULTURE OF POPULATION OF UKRAINIAN AZOV REGION: FROM THE 108
PAST TO PREZENT TIME

SCIENTIFIC LIFE

Oriekhova S., Sabadash Yu.

TRACKS OF STEEL DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ASSISTANCE: 116
SPECIALIST I CULTURE – V MIDDLE CONFERENCE

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS 119

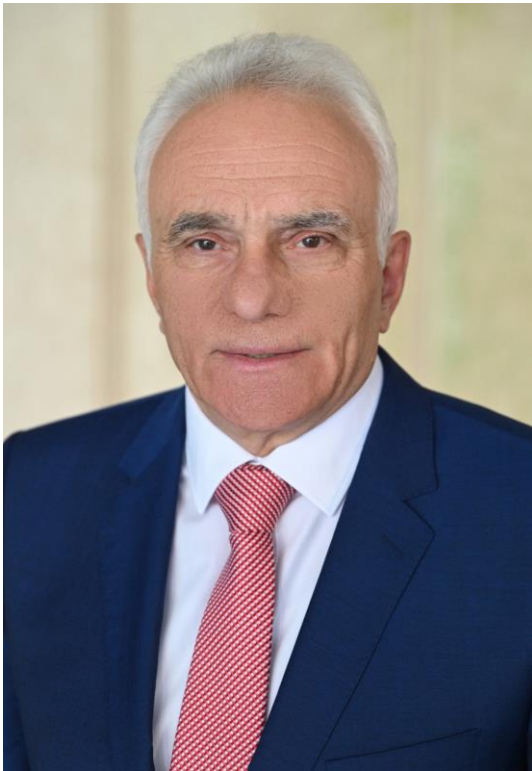
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION 123
IN THE COLLECTION OF RESEARCH PAPERS

BOOK SHELF 128

**ВЧЕНИЙ, ІСТОРИК, ПОЛІТОЛОГ, ПЕДАГОГ, ОРГАНІЗАТОР
НАУКИ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

До 70-річчя

*ректора Маріупольського державного університету, доктора політичних наук,
професора, члена-кореспондента НАПН України, Почесного Генерального консула
Республіки Кіпр у Маріуполі, заслуженого працівника освіти України*
КОСТЯНТИНА ВАСИЛЬОВИЧА БАЛАБАНОВА

Колектив редакційної колегії наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія» щиро вітає **Костянтина Васильовича Балабанова** зі славним Ювілеєм!

Нас переповнюють глибокі та нестримні почуття вдячності за те, що Костянтин Васильович, запаливши нове вогнище високої гуманітарної освіти, спочатку коледж, а згодом – філію Донецького національного університету, перетворив його на найбільш авторитетний класичний заклад вищої освіти на Південному Сході України – Маріупольський державний університет!

Притаманні Костянтину Васильовичу принциповість і наполегливість у досягненні поставленої мети, оптимізм, сміливість у прийнятті неординарних управлінських рішень, гуманна небайдужість до долі очолюваного ним колективу сприяють успішному розвитку університету і

процвітанню вищої освіти в Україні.

Під керівництвом Костянтина Васильовича Балабанова Маріупольський державний університет, ровесник незалежної України, здійснив великий крок у побудові навчально-наукового закладу європейського типу, в якому особлива увага приділяється розвитку наукових зв'язків та партнерських відносин із провідними закордонними університетами.

Завдячуючи стратегічному мисленню, далекоглядності й організаторським здібностям ректора, Маріупольський державний університет входить до числа провідних вишів країни з великим потенціалом, зі своїми науковими школами і чудовими традиціями, добре організованим творчим колективом, який успішно готує висококваліфіковані кадри для незалежної України.

Енергійна діяльність Костянтина Васильовича на посаді ректора МДУ надихає та водночас вражає не лише маріупольців. Зокрема, відомий американський журнал «Time» у 1997 році визнав Костянтина Васильовича одним із восьми видатних греків зарубіжжя, які заслужили світове визнання завдяки своїй діяльності в галузі освіти, культури та економіки.

Вражають також глибокі знання і наукові здобутки ректора. Адже він – авторитетний фахівець у галузі теорії і історії міжнародних відносин, міждержавного співробітництва, проблем євроінтеграції та політології, автор понад 300 наукових праць: монографій, наукових статей, підручників і посібників.

Вважаємо, що Костянтин Васильович – Людина з великої літери. Його високий професіоналізм, цілеспрямованість й активна життєва позиція є гідним прикладом для наслідування. Як талановитому керівникові йому завжди під силу будь-які починання, а багатий життєвий і професійний досвід – це найкращий помічник на шляху до подальшого зростання і розквіту його дітища – Маріупольського державного університету!

Від імені редакційного колективу «Вісника Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія» зичимо Костянтину Васильовичу Добра і Щастя, тепла людських сердець, злагоди в родині! Нехай йому завжди світить Зоря славного життя, яка з'явилася на небосхилі у день його народження!

Головний редактор
наукового видання «Вісник МДУ»
Серії: «Філософія, культурологія, соціологія»,
доктор культурології, професор Ю. С. Сабадаш

ФІЛОСОФІЯ

УДК 130.2

**Н. В. Бєлова,
О. В. Попович**

ПАРАДИГМИ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР

Послідовне оформлення понятійно-аналітичної системи філософського знання про сутність взаємодії культур стикається з проблемою відсутності «монооб'єкта» (або єдиного об'єкта), оскільки предметом вивчення стають системи взаємодії, або системні комплекси. З огляду на це, в статті обґрунтовується необхідність підвищення інтегративного статусу філософії культури, зокрема шляхом включення до її предметного кола окремих проблем культурології і пропонується розглядати взаємодію культур також як системний комплекс, який містить культурні системи різних рівней загальності (спільнота, група, особистість).

Простежується розвиток теорії акультурації, розглядаються її рівні та доповнення комплексу акультурації т. з. теорією стратегій акультурації. Визнається недоцільним синонімічне використання понять «акультурація» та соціокультурна або міжкультурна адаптація.

Розкривається багато якісність процесу взаємодії культур. Пропонується певне узгодження наявних парадигм взаємодії культури, оскільки в сучасних умовах прискорення процесів глобалізації використання філософської методології, допоможе осмисленню загальних проблем буття людини, і створить базис поєднання множини систем (системних комплексів) взаємодії культур.

Ключові слова: акультурація, асиміляція, виключення, інтеграція, мультикультуралізм, сегрегація, системний комплекс, стратегія акультурації, взаємодія культур, культурна адаптація, плавильний котел.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-9-19

В сучасних культурних і соціальних зрушеннях, за слушним висловом відомого дослідника В. Біблера, виявляється, а в філософських і культурологічних дослідженнях фіксується феномен зосередження європейської культури «...як якоїсь «багатомісної множини» форм розуміння, що докорінно відрізняються одна від одної, або, якщо взяти зіставлення з іншої сфери, важкий контрапункт самостійних Розумів, різних відповідей на (по-різному поставленому) питанні: «Що означає розуміти...» – себе, інших людей, речі, світ?» [3, с. 4]. Таке одночасне «спілкування всіх історично визначених форм розуміння» потребує розуміння різних логік в точці їх «виникнення і взаємоперетворення, взаємообґрунтування (трансдукції)» [3, с. 4].

В методологічному плані дослідження «форм розуміння», над якими надбудовуються понятійні системи, що фіксують набуте знання про буття суспільства в його даності, стикається не тільки з проблемою мінливості категоріального апарату, використаного при вивченні життєдіяльності людини як прояву буття суспільства, а й з суттєвими змінами самої системи суспільства як складного, багаторівневого об'єкту, аналіз станів і властивостей якого потребує підвищення інтегративного статусу філософії культури, зокрема шляхом включення до її предметного кола проблем

культурології. Це цілком відповідає сучасній тенденції розвитку наукового пізнання, яке, на думку В. Вернадського, спеціалізується не з наук, а з проблем, що «...дозволяє, з одного боку, надзвичайно зануритися у досліджуване явище, а з іншого – розширити охоплення його з усіх точок зору» [4, с. 67].

Однією з таких проблем, на нашу думку, є прояви наслідків взаємодії культур, які в умовах бурхливого оновлення усіх сфер суспільного буття спроможні на рівні особистості деструктивно впливати на визначення і збереження її ідентичності, що робить пошуки механізмів збереження самості людини надзвичайно актуальними.

Культурні зв'язки, або взаємодія культур, опосередковуються спілкуванням (у широкому сенсі) людей, що належать до різних культур. Для теоретичного опису процесу і результату такої взаємодії в сучасній філософії культури та культурології використовується термін «акультурація», що в експлораціях науковців часто інтерпретується як *окультурення*, або *прилучення* до культури, втрачаючи частину ознак (змісту), виокремлених ще в першому визначенні акультурації, наданому представниками культурної антропології Р. Редфілдом, Р. Лінтоном і М. Херсковіцем, на думку яких, акультурація (*acculturation*) «...охоплює ті явища, що виникають внаслідок входження груп індивідів, що мають різні культури, у безперервний безпосередній контакт, який спричиняє зміни в первісних культурних паттернах однієї з груп або їх обох» [28].

У змісті наведеного визначення, наближеного до *протовизначення* у сенсі Дж. Рассела (який звернув увагу на практичну діяльність як основу формування окремих видів дефініцій), міститься конкретна система знань щодо взаємодії (і її наслідків) представників різних культур.

Зосереджена навколо суттєвих ознак, ця система знань не має об'єкта, який можливо було визначити як «монооб'єкт», оскільки у цьому випадку «...предметом вивчення ... стають не стільки самі матеріальні системи та їх закономірності, скільки *системи взаємодії*, що існують між різними різноякісними об'єктами, що пов'язані між собою необхідним чином. По суті справи, їх вивчення є вивченням систем, що взаємодіють, або системних комплексів» [12, с. 294].

На нашу думку, взаємодію культур як предмет аналізу також можливо репрезентувати як системний комплекс, що містить культурні системи різних рівней загальності (спільнота, група, особистість), в якому вищенаведене визначення акультурації (разом з іншими) дозволяє виокремлювати суттєві ознаки, що фіксують знання про характер взаємодії індивідів належаних до різних культур.

До проблем комплексу взаємодії культур історично входить і проблема соціокультурної адаптації, до вивчення якої зверталися українські та зарубіжні філософи культури, культурологи, соціологи, зокрема, М. Бровко, Л. Волинська, В. Гриценко, Л. Корель, А. Налчаджян, М. Мудрик, М. Ромм, Т. Шибутані, Л. Шпак та інші, значна частина яких, а саме М. Бровко, М. Кондратьєв, В. Лабунська, Л. Максимов, та ін. зосереджувалася на процесах взаємодії особистості та соціального середовища, а інші, зокрема О. Асмолов, Л. Божович, О. Ковальов, А. Петровський, А. Реан та ін. – на дослідженні формування якостей особистості під впливом середовища.

Наслідком філософського та соціологічного аналізу адаптаційних процесів у суспільстві, пов'язаного з роботами В. Афанасьєва, І. Калайкова, Ю. Левади, Е. Маркаряна, В. Неміровського, Л. Петрушенко, Б. Українцева та ін., було усталене розуміння соціальної адаптації як сукупності системоутворювальних властивостей середовища, які дозволяють людині вибудовувати добробут свого життя.

Систематичне вивчення акультурації проводили закордонні дослідники Дж. Беррі,

С. Бочнер, К. Оберг, К. Уорд, А. Фернхем та ін., внаслідок чого була створена загальна теорія акультурації, оформлення більшої частини якої належить відомому канадському досліднику Дж. Беррі.

Притаманні акультурації ознаки розглядаються зазначеним науковцем в контексті участі індивіда в міжкультурних контактах, або ступеню включеності суб'єкта взаємодії до нового середовища. І оскільки розглядається саме *взаємодія*, її результат передбачає охоплення як змін характеристик груп культурних меншин, так і суспільства (спільноти), що їх приймає [21].

Автор будує певну модель, в якій враховуються культурні та психологічні фактори, що діють на протязі усього процесу акультурації (насамперед, здібності груп до культурного контакту, характер міжкультурних відносин та культурні зміни, що виникають внаслідок контакту), фактори поведінкових змін, акультураційний стрес, психологічну адаптацію, – що в цілому задовольняє критеріям системного комплексу.

Пропонована Дж. Беррі модель (яку ми теж розглядаємо як системний комплекс) акультурації має, в нашому розумінні, конкретний характер. Така констатація передбачає уточнення терміну «конкретний», який використовується у декілька значеннях, зокрема він може позначати об'єкт пізнання як органічне ціле, а може – відображення органічного цілого в мисленні (за допомогою системи категорій). В останньому випадку, конкретне в мисленні становить єдність різноманітних визначень, і саме це ми вбачаємо в моделі Дж. Беррі.

Зрозуміло, що подальший розвиток теорії акультурації потребує розгортання процесу сходження від конкретного до абстрактного, результатом чого може стати досягнення глибшого рівня пізнання.

Кроком руху від конкретного до абстрактного, як ми вважаємо, є категоризація в межах філософії культури близького за змістом поняття соціокультурної адаптації, яке в експлораціях сучасних дослідників розглядається як форма «...взаємоприспосовування суб'єктів і соціокультурного середовища на основі обміну духовно-практичними можливостями і результатами діяльності в конкретних адаптивних ситуаціях» (Л. Шпак) [19, с. 106]. В цілому, соціокультурна адаптація є системою взаємодії, у т. ч. взаємодії суб'єкта і об'єкта адаптаційного процесу.

Якщо термін «акультурація» є відображенням в мисленні органічного цілого, яке він позначає, то термін «соціокультурна адаптація» відображає сторону комплексу культурної адаптації (предмету), що відображається. Логічний вимір відносин між вищенаведеними поняттями потребує уточнення, хоча, ґрунтуючись на викладеному, можливо стверджувати, що поняття «акультурація» не є тотожним соціокультурній або міжкультурній адаптації і, як ми вважаємо, їх синонімічне використання є недоцільним.

З огляду на бурхливу інтернаціоналізацію суспільного буття, вважаємо необхідним подальше уточнення змістів цих понять як таких, що є рушійними в парадигмі аналізу діалектики соціального та особистісного в процесі взаємодії культур.

Почнемо з того, що соціокультурна адаптація, як і соціальна адаптація в цілому, є не тільки безперервним, але й дискретним процесом. Вона реалізується через суб'єктивне освоєння соціокультурного середовища, що змінюється, і її основою, як зазначають сучасні дослідники, стають соціокультурні відмінності, зокрема, за думкою Л. Шпак, «...відмінності у розподілі та доступності духовних благ і послуг, у рівні їх споживання, в характері і змісті культурної діяльності, ступені активності суб'єкта в соціокультурній взаємодії [19, с. 106].

Пошуки внутрішнього джерела соціокультурної адаптації вказують насамперед на невідповідність засвоєних, звичних форм і способів культурної діяльності новим потребам і можливостям суб'єктів адаптації в умовах соціокультурного середовища, що змінюється. Щодо здійснення цього процесу, то він іде шляхом індивідуальних предметно-практичних та духовно-практичних дій у сфері повсякденного життя [19, с. 109–112] і є формою взаємодії суб'єкта зі сферою повсякденності, «...що створює для суб'єкта умови ефективного входження в наявний соціум і засвоєння різних форм соціальної діяльності» [13, с. 15]. Змістом адаптації дослідники вважають засвоєння нового у повсякденному житті, а її результатом – взаємоприспосовування і обмін продуктами діяльності індивіда і середовища.

Сучасні автори вказують на головні відмінності соціокультурної адаптації від інших форм соціальної адаптації, зокрема Т. Лондаджим доводить, що, по-перше, «...ця взаємодія опосередковується культурою як ядром соціокультурного середовища та індивідуальною культурою суб'єкта. По-друге, зміни, що відбуваються в результаті цієї взаємодії, можуть мати пролонгований характер, оскільки призводять до трансформації буденного світу людини і організації повсякденного життя суспільства, по-третє, вона супроводжує основні види діяльності індивіда» [13, с. 16].

Аналіз процесу соціокультурної адаптації індивіда ускладнюється наявністю рівнів, кількості і відмінності яких визначається розумінням індивіда не тільки як істоти, що діє у фізичній, але і в соціокультурній площині. Так само має рівні (або виміри) теорія акультурації, у т. ч. за рахунок доповнення комплексу акультурації т. з. теорією *стратегій акультурації* (Дж. Беррі), в якій з метою прогнозування наслідків міжкультурних контактів, що здійснюються відповідно до поведінкових стратегій, обраних її учасниками, виокремлюються для дослідження додаткові фактори поведінки учасників акультураційного процесу [23].

Якщо здійснити певне спрощення, то, згідно Дж. Беррі, індивід, або меншини, які вирішують проблеми, що виникають на протязі входження до іншої культури, і прагнуть зберегти власну культурну ідентичність, дотримуються певних стратегій (стратегій акультурації). Враховуючи те, що *прийняття нової культури і адаптація до нової культури* є різними речами, дослідник наголошує, що акультураційні стратегії меншин, як правило, мають два параметри: відношення до традиційної культури і ставлення до культури приймаючої спільноти, врахування яких дозволяє виокремити декілька типів. Це, по-перше, стратегія асиміляції, для якої характерна втрата групою (або окремими її представниками) власної культури на протязі встановлення і підтримки контакти з іншою культурою із повною зміною національної самоідентифікації у наступних поколіннях. По-друге, сепарація, для якої визначальним є збереження групою, або її представниками ідентифікації із власною культурою та загальним запереченням іншої культури. По-третє, маргіналізація, для якої характерна втрата групою або її представниками власної культури без встановлення тісних контактів з іншою культурою [29].

Щодо реагування групи-реципієнта на міжкультурні контакти, то три їх основні типи, а саме, асиміляція, інтеграція й сепарація були зафіксовані Р. Линтоном та М. Херсковицем. Розвиваючи цей підхід, Дж. Беррі, проголошує як єдино важливий для стратегії «великого суспільства» (приймаючої спільноти) виключно фактор ставлення до культури меншин (мультикультурна ідеологія) і виокремлює чотири стратегії: мультикультуралізм, сегрегація, «плавильний котел» та виключення [29, с. 20–33], де «плавильний котел» – це асиміляція, якої прагне домінантна група,

сегрегація – це нав’язана групою сепарація, а «виключення» – це маргіналізація, що проводиться домінуючою групою.

Інтеграцію, яка є формою акультурації, за якої суспільство в цілому налаштовано на культурне розмаїття, науковець обирає в якості стратегії взаємного пристосування, сподіваючись, що саме ця форма дозволяє індивідам повністю зберегти свою культуру і частково засвоїти іншу. Оскільки для інтеграції притаманна ідентифікація як зі старою, так і новою культурою, ця стратегія пізніше отримає ім’я мультикультуралізма.

Нажаль, в існуючих концепціях акультурації наголошені зміни характеристик суспільства (спільноти), що приймає представників іншої культури, «чужі» для нього соціальні, культурні, етнічні та інші елементи, не отримали достатньої уваги, в той час як їх вплив на формування особистості може бути значним і мати протилежні наслідки, – не тільки культурного збагачення, а й деструкції, про що свідчить зростання проявів девіантної поведінки відносно представників інших культур в Європі, де в мультикультурних спільнотах процес акультурації охоплює дві (і більше) культурні групи.

Велика увага приділяється психологічним факторам акультурації груп «чужинців», серед яких Дж. Беррі в своїй теорії виокремлює поведінкові зміни, акультураційний стрес (*acculturative stress*), психологічну адаптацію, які, без сумніву, є методологічно важливими, і отримали увагу дослідників ще в середині попереднього сторіччя, коли було з’ясовано, що стратегія входження в іншу культуру малих груп (особистості), адаптація до нового етно– та соціокультурного середовища, як правило, супроводжується глибоким психічним потрясінням, для позначення якого К. Оберг увів термін *культурний шок (culture shock)*.

Якщо К. Оберг позначив цим терміном стан тривожності людини, яка опинилася в чужій культурі, то Дж. Беррі, поділяючи ідею залучення надбань психології, використовує термін *стрес акультурації (acculturative stress)* для позначення сукупності психосоматичних та психологічних симптомів, що супроводжують процес адаптації до нового культурного середовища.

Таким чином, як ми бачимо, до теорії залучаються не тільки психологічні, а й клінічні фактори. Зазначимо, що проблеми культурного шоку і міжкультурної адаптації тривалий час розглядалися саме з клінічних позицій, хоча окремі вчені з самого початку розглядали культурний шок як частину звичайного процесу адаптації до культурного стресу і прояв прагнення до більш зрозумілого, стабільного і передбачуваного середовища (А. Адлер). Більш того, автори відомої книги «Культурний шок» А. Ферхнем та С. Бочнер не виключали випадків, при яких зустріч з іншою культурою не чинитиме шокового впливу, а навпаки, буде для певного типу людей джерелом різноманітних позитивних емоцій і відчуттів [26]. Вважається, що і культурний шок може грати позитивну роль і в тому випадку, коли первісний дискомфорт веде до прийняття нових цінностей і моделей поведінки і, в кінцевому рахунку, служить джерелом саморозвитку і культурного зростання.

Дослідники довели, що показники успішної соціально-психологічної адаптації на різних рівнях мають значні відмінності. Так, сучасна дослідниця В. Гриценко в якості показників успішної адаптації особистості в нових соціокультурних умовах існування на груповому рівні визнає задоволеність стосунками з новим оточенням, позитивну соціальну ідентичність, міжгрупову толерантність [7, с. 12–18].

Щодо показників успішної соціально-психологічної адаптації індивіда на особистісному рівні, то до цієї групи дослідник відносить актуалізацію розвинених

потреб в самоповазі; задоволеність професійною діяльністю як важливою умовою реалізації потреби в самоактуалізації; задоволеність сенсом життя й оптимістичну оцінку життєвої ситуації; високу активність та емоційну стабільність [7, с. 12–18].

Слід визнати, що в процесі адаптації здійснюється не тільки пристосування індивіда до соціальних умов, а й формуються соціальні якості комунікабельності та предметної діяльності; протягом процесу адаптації особистість розвиває свою індивідуальність, самостверджується, намагаючись реалізувати свої потреби та інтереси. Коли з'являються нові культурні засоби задоволення потреб, змінюються умови життя, людина має знову пристосуватися, навіть інколи шляхом відмови від прийнятих раніше норм та цінностей [1, с. 258].

У літературі аргументовано наголошується, що проблеми адаптації людини пов'язані з історично визначеними формами відчуження людей від природи, суспільного життя, продуктів власної діяльності, оточення та від власних зацікавлень. Їх супроводжують різні набуті психологічні проблеми, притаманні майже усім типам культурної адаптації. Можливі навіть кризи особистості в разі невдалої або ускладненої адаптації, коли людина не приймає ані нові цінності, ані нові способи поведінки. При цьому проблеми адаптації людини не закінчуються разом з завершенням її первісної соціалізації, а можуть зберігатись і виникати впродовж усього її життя.

На нашу думку, поглиблення розуміння специфіки соціокультурної адаптації стає можливим за умов застосування еволюційного підходу до аналізу окресленої проблеми, тобто включення до комплексу адаптації генетичного рівня.

Сучасні еволюційні концепції представлені в працях західних учених Ф. Дж. Айали, М. Р'юза, Ч. Ламсдена, Е. Уїлсона та ін. Поділяючи тезу Ч. Дарвіна про еволюційне походження людини й культури, сучасна соціобіологія висуває два основні положення: 1. культура (й культурна еволюція) формується специфічними, властивими тільки людям, когнітивними механізмами; 2. ці механізми мають генетичну природу, тобто кореняться в програмах розвитку нервової системи й можуть діяти в широкому діапазоні варіацій навколишнього середовища. Отже, допускається якийсь фундаментальний механізм геннокультурної коеволюції, який передбачає, що формування культури якщо не детерміноване, то, принаймні, спрямовується генетично [14, с. 11].

Розглянемо стисло механізм геннокультурної коеволюції. У своїй роботі «Гени, свідомість і культура» [27] Ч. Ламсен і Е. Уїлсон висунули концепцію так званих «епігенетичних правил», стверджуючи, що в психіці людини є природжені обмежувальні засади, які спрямовують наше мислення, наші когнітивні, поведінкові та інші характеристики. Епігенетичні правила мають генетичну природу; генетичні зміни можуть трансформувати епігенетичні правила і відносини між ними.

Відомо, що епігенетичні правила є результатом адаптації людини до навколишнього середовища, вони закріплюються генетично завдяки дії природного відбору. Прикладами зазначених правил є природжені схильності людей, серед широкого переліку яких [14, с. 11–12], соціобіологи наводять яскраві приклади, зокрема заборона інцесту, яка перешкоджає кровозмішенню і його негативним генетичним наслідкам – інбридінгу, тривога в дітей у віці від 6 до 8 місяців в присутності чужих людей, що виникає в незалежно від культурних відмінностей; природжена схильність людини мислити опозиціями, розглядаючи одну річ як протилежність іншій, тощо.

В цілому сучасна соціобіологія накопичила дані, що створюють передумови

для поширення еволюційно-генетичного підходу на поведінку людини. І хоча цей підхід вимагає подальшого обґрунтування, ми згодні, що дія генетично визначених схильностей забезпечувала людству на початку його історичного розвитку вирішальні адаптаційні переваги.

Якщо в епігенетичних правилах закодовані природжені компоненти стратегії індивіда, що відносяться до оволодіння культурою, це оволодіння відбувається шляхом геннокультурної трансляції, тобто передачі інформації, в процесі якої успадковані епігенетичні правила з більшою вірогідністю використовують визначені культургени. (Культурген – це умовна одиниця культурної інформації, образ або конструкт, що відповідає певному поведінковому зразку, ментальній конструкції і т. ін. Дослідники наголошують, що епігенетичні правила скеровують індивіда до вибору деяких напрямків розвитку свідомості, напрямків розвитку культури. Скеровують, а не однозначно детермінують – це слід особливо підкреслити [14, с. 12].

Зрозуміло, що індивідуальний розвиток опосередковується культурою, і поза конкретною культурою домінуючий когнітивний тип мислення реально існувати не може. Генетична програма розвитку структур людського мозку може бути виконана за умови взаємодії з навколишнім середовищем. Тому культура є тією «субстанцією», в якій мислення як спосіб обробки когнітивної інформації знаходить свій конкретно-історичний зміст. І якщо оволодіння культурою спрямовується генетично, то конкретний домінуючий когнітивний тип мислення завжди сприяє формуванню й розвитку культури (або сімейства культур) певного типу.

Так, «первинне» мислення людей за своїми когнітивно-інформаційними характеристиками було переважно образним (правопівкульним) і аграрна культура, на якій сформувалися стародавні східні цивілізації, базувалася на тих світоглядних цінностях, що орієнтують людей на цілісне, нерозчленоване сприйняття світу, на споглядання й пристосування до нього як незмінної даності. Як наголошує І. Меркулов, вони визначаються можливостями стратегії обробки когнітивної інформації, властивої переважно образному мисленню, і можуть направляти його еволюцію [14, с. 13–15].

Щодо сучасної науково-технічної культури, яка спрямована на активне перетворення світу та на аналіз причинно-наслідкових зв'язків, що є засадами її ціннісних орієнтацій, це створює підґрунтя для домінування логіко-вербального (знаково-символічного) мислення.

В цілому, еволюційний підхід призводить до визнання, що в ході біологічної еволюції сформувалися початкові фізіологічні й поведінкові характеристики людини, які дали поштовх культурній еволюції, що сприяла підвищенню пристосованості людей, причому ця культурна еволюція згодом отримала генетичне закріплення. Тобто людина успадковує не тільки здатність до культурної еволюції, а й потребу в розвитку певних рис культури.

Визнаючи соціокультурну адаптацію процесом активного пристосування індивіда до середовища та його змін за допомогою механізмів культури, виникає необхідність проведення аналізу й тих змін, що відбуваються з самим індивідом у процесі адаптації. Перетворюючи буття–в–собі у буття–для–себе, людина не тільки перетворює світ, а й одночасно створює і перетворює власну природу, розвиває власну чуттєвість, і будь-які людські дії назовні призводять до відповідних змін у власному сприйнятті, почуттях, думках.

Проникнення в сутність комплексів соціокультурної адаптації, акультурації

неможливе без теоретичного осмислення проблеми взаємодії культур на різних її рівнях – історико-генетичному, онтологічному, філософському і є одним з аспектів масштабнішої проблеми буття людини в реаліях культури. Визнання наявності комплексу акультурації та соціокультурної адаптації, на нашу думку, є підходом, що може допомогти в розкритті суттєвих феноменів сучасної взаємодії культур.

Розглянувши категоріальний апарат теорій соціокультурної адаптації та акультурації можна зробити висновки, що плідна праця дослідників створила як загальнотеоретичні так і філософські основи дослідження процесу та наслідків поширення культурних зв'язків в сучасному суспільстві, що мають ознаки наукових парадигм. В той самий час, на наш погляд, наявні парадигми філософії культури, соціології, психології існують паралельно і в умовах прискорення процесів глобалізації потребують певного узгодження, можливого за умов використання філософської методології, імплементація якої не тільки допоможе осмисленню загальних проблем буття людини, а й створить базис поєднання множини систем (системних комплексів) взаємодії культур.

Список використаної літератури

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – Москва : Моск. филос. фонд, 1995. – 323 с. ; Berger P. Sotsialnoe konstruirovaniye realnosti. Traktat po sotsiologii znaniya / P. Berger, T. Lukman. – Moskva : Mosk. filos. fond, 1995. – 323 s.

2. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Ленинград : Наука, 1988. – 270 с. ; Berezin F. B. Psikhicheskaya i psikhofiziologicheskaya adaptatsiya cheloveka / F. B. Berezin. – Leningrad : Nauka, 1988. – 270 s.

3. Библер В. С. От наукоучения – к логике культур : Два филос. введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – Москва : Политиздат, 1990. – 413 с. ; Bibler V. S. Ot naukoucheniya – k logike kultur : Dva filos. vvedeniya v dvadtsat pervuyu vek / V. S. Bibler. – Moskva : Politizdat, 1990. – 413 s. .

4. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – Москва : Наука, 1991. – 271 с. ; Vernadskiy V. I. Nauchnaya mysl kak planetnoye yavleniye / V. I. Vernadskiy. – Moskva : Nauka, 1991. – 271 s

5. Волынская Л. Б. Адаптация человека в социокультурной среде : моногр. / Л. Б. Волынская. – Москва : МАКС Пресс, 2008. – 240 с. ; Volynskaya L. B. Adaptatsiya cheloveka v sotsiokulturnoy srede : monogr. / L. B. Volynskaya. – Moskva : MAKS Press, 2008. – 240 s.

6. Волынская Л. Б. Социокультурная и личностная адаптация человека на различных стадиях жизненного цикла : учеб. пособие / Л. Б. Волынская. – Москва : Флинта : НОУ ВПО «МПСИ», 2012. – 168 с. ; Volynskaya L. B. Sotsiokulturnaya i lichnostnaya adaptatsiya cheloveka na razlichnykh stadiyakh zhiznennogo tsikla : ucheb. posobie / L. B. Volynskaya. – Moskva : Flinta : NOU VPO «MPSI», 2012. – 168 s.

7. Гриценко В. В. Теоретические основы исследования социально-психологической адаптации личности / группы в новой социо- и этнокультурной среде / В. В. Гриценко // Проблемы социальной психологии личности : межвуз. сб. науч. тр. – Саратов, 2005.– Вып. 2.– С. 4–22. ; Gritsenko V. V. Teoreticheskie osnovy issledovaniya sotsialno-psikhologicheskoy adaptatsii lichnosti / gruppy v novoy sotsio- i etnokulturnoy srede / V. V. Gritsenko // Problemy sotsialnoy psikhologii lichnosti : mezhvuz. sb. nauch. tr. – Saratov, 2005.– Vyp. 2.– S. 4–22..

8. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации : учеб. / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин; под ред. А. П. Садохина. – Москва :

ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 352 с. ; Grushevitskaya T. G. Osnovy mezhkulturnoy kommunikatsii : ucheb. / T. G. Grushevitskaya, V. D. Popkov, A. P. Sadokhin; pod red. A. P. Sadokhina. – Moskva : YuNITI-DANA, 2003. – 352 s.

9. Есин А. Б. Введение в культурологию : Основные понятия культурологии в систематическом изложении : учеб. пособ. / А. Б. Есин. – Москва : Высшая шк. : Академия 1999. – 216 с. ; Yesin A. B. Vvedenie v kulturologiyu : Osnovnyye ponyatiya kulturologii v sistematicheskom izlozhenii : ucheb. posob. / A. B. Yesin. – Moskva : Vysshaya shk. : Akademiya 1999. – 216 s.

10. Корель Л. В. Социология адаптаций : вопросы теории, методологии и методики / Л. В. Корель. – Новосибирск : Наука, 2005. – 423 с. ; Korel L. V. Sotsiologiya adaptatsiy : voprosy teorii, metodologii i metodiki / L. V. Korel. – Novosibirsk : Nauka, 2005. – 423 s.

11. Кросскультурная психология. Исследования и применение : пер. с англ. / Дж. В. Берри, А. Х. Пуртинга, М. Х. Сигалл, П. Р. Дасен. - Харьков : Изд-во Гуманитарный центр, 2007. – 560 с. ; Krosskulturnaya psikhologiya. Issledovaniya i primeneniye : per. s angl. / Dzh. V. Berri, A. Kh. Purtinga, M. Kh. Sigall, P. R. Dasen. - Kharkov : Izd-vo Gumanitarnyy tsentr, 2007. – 560 s.

12. Кузьмин В. П. Принцип системности в теории и методологии Маркса / В. П. Кузьмин. - 2-е изд. - Москва : Политиздат, 1980. - 312 с. ; Kuzmin V. P. Printsip sistemnosti v teorii i metodologii Marksa / V. P. Kuzmin. - 2-e izd. - Moskva : Politizdat, 1980. - 312 s.

13. Лондаджим Т. Социокультурная адаптация иностранных студентов, обучающихся в российских вузах : автореф. дис. ... канд. социол. наук : спец. 22.00.04 / Тьерри Лондаджим ; Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. - Нижний Новгород, 2012. - 24 с. ; Londadzhim T. Sotsiokulturnaya adaptatsiya inostannykh studentov, obuchayushchikhsya v rossiyskikh vuzakh : avtoref. dis. ... kand. sotsiol. nauk : spets. 22.00.04 / Terri Londadzhim ; Nizhegor. gos. un-t im. N.I. Lobachevskogo. - Nizhniy Novgorod, 2012. - 24 s.

14. Меркулов И. П. Эволюционная эпистемология : история и современные подходы / И. П. Меркулов // Эволюция, культура, познание : сб. статей. – Москва : Институт философии РАН, 1996. – С. 6–21 ; Merkulov I. P. Evolyutsionnaya epistemologiya : istoriya i sovremennye podkhody / I. P. Merkulov // Evolyutsiya, kultura, poznanie : sb. statey. – Moskva : Institut filosofii RAN, 1996. – S. 6–21.

15. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособ. / А. В. Мудрик. – Москва : Academia, 2007. – 304 с. ; Mudrik A. V. Sotsializatsiya cheloveka : ucheb. posob. / A. V. Mudrik. – Moskva : Academia, 2007. – 304 s

16. Налчаджан А. А. Социально-психологическая адаптация личности : Формы, механизмы, стратегии / А. А. Налчаджан. – Ереван : Изд-во АН Арм. ССР, 1988. – 145 с. ; Nalchadzhn A. A. Sotsialno-psikhologicheskaya adaptatsiya lichnosti : Formy, mekhanizmy, strategii / A. A. Nalchadzhn. – Yerevan : Izd-vo AN Arm. SSR, 1988. – 145 s.

17. Степанов Ю. С. Константы мировой культуры : Алфавиты и алфавитные тексты в периоды двоеверия / Ю. С. Степанов, С. Г. Проскурин. – Москва : Наука, 1993. – 160 с. ; Stepanov Yu. S. Konstanty mirovoy kultury : Alfavitnyye teksty v periody dvoeveriya / Yu. S. Stepanov, S. G. Proskurin. – Moskva : Nauka, 1993. – 160 s.

18. Теория культуры : учеб. пособ. / под ред. С. Н. Иконниковой, В. П. Большакова – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 592 с. ; Teoriya kultury : ucheb. posob. / pod red. S. N. Ikonnikovoy, V. P. Bolshakova – Sankt-Peterburg : Piter, 2008. – 592 s.

19. Шпак Л. Л. Социокультурная адаптация: сущность, направление, механизмы реализации : дис. ... докт. социол. наук : спец. 22.00.06 / Лидия Леонидовна Шпак ; Рос. академия управления. - Кемерово, 1992. - 353 с. ; Shpak L. L. Sotsiokulturnaya adaptatsiya: sushchnost, napravlenie, mekhanizmy realizatsii : dis. ... dokt. sotsiol. nauk : spets. 22.00.06 / Lidiya Leonidovna Shpak ; Ros. akademiya upravleniya. - Kemerovo, 1992. - 353 s

20. Шпак Л. Л. Социология жизни : научное наследие и современные трактовки / Л. Л. Шпак. . – Кемерово : Кемер. гос. университет, 2007. – 372 с. ; Shpak L. L. Sotsiologiya zhizni : nauchnoe nasledie i sovremennye traktovki / L. L. Shpak. . – Кемерово : Кемер. гос. университет, 2007. – 372 с.

21. Berry J. W. Acculturation as varieties of adaptation / J. W. Berry // Acculturation : Theory, models and some new findings / ed. by A. Padilla. – Boulder : Westview, 1980.– P. 9– 25.

22. Berry J. W. Conceptual approaches to acculturation / J. W. Berry // Acculturation : Advances in theory, measurement and applied research. – Washington, DC : APA Press, 2003. –P. 17–37.

23. Berry J. W. Social and cultural change / J. W. Berry // Handbook of cross – cultural psychology / ed. by H. C. Triandis, R. Brislin . – Boston : Allyn & Bacon, 1980. – Vol. V : Social Psychology. – P. 211 –279.

24. Bochner S. The Social Psychology of Cross-Cultural Relations / S. Bochner // Cultures in Contact : studies in cross-cultural interaction / ed. by S. Bochner. – Oxford : Oxford Pergamon Press, 1982. – P. 5–44.

25. Bochner S. Culture shock due to contact with unfamiliar cultures [Electronic resource] / S. Bochner // Online Readings in Psychology and Culture. – 2003. – 8(1). – Mode of access . <http://doi.org/10.9707/2307-0919.1073>.

26. Furnham A. Culture Shock : Psychological reactions to unfamiliar environments / A. Furnham, S. Bochner. – London. : Methuen, 1986. – 298 p.

27. Lumsden C. J. Genes, Mind and Culture: The Coevolutionary Process / C. J. Lumsden, E. O. Wilson. - Cambridge (MA) : Harvard University Press, 1981. – 216 p.

28. Redfield R. Memorandum for the study of acculturation [Electronic resource] / R. Redfield, R. Linton, M. J. Herskovits // American Anthropologist. – 1936.– Vol. 38, Issue 1. – P. 149–152. – Mode of access : [//anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1525/aa.1936.38.1.02a00330](http://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1525/aa.1936.38.1.02a00330)

29. The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology / ed. by D. L. Sam , J. W. Berry. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2006. – 576 p.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2019

N. Belova,
O. Popovych

CULTURAL INTERACTION PARADIGMS

Consistent design of the conceptual-analytical system of philosophical knowledge about the essence of interaction of cultures faces the problem of absence of «mono-object» (or single object), because the subject of study is interaction of systems or system complexes. In view of this, the article substantiates the need to enhance the integrative status of the philosophy of culture, in particular by including in its subject some specific problems of cultural studies and proposes to consider the interaction of cultures as a system complex

containing cultural systems of different levels of generality (community, group, personality). Consideration of a number of systems (system complexes) allows us to understand the two-vector nature of adaptation and to see the positive and negative factors influencing the development of personality consequences of the interaction of cultures.

Taking into consideration, that analysis of the process of socio-cultural adaptation of an individual is complicated by the presence of levels, the number and difference of which are determined by the understanding of the individual not only as a creature acting in the physical but also in the socio-cultural plane, the need of search for mechanisms to preserve the individual's self in the conditions of rapid renewal of all spheres of social life is emphasized.

Sociocultural adaptation as the process of active adapting of an individual or group to a changing environment through cultural mechanisms (not only the changing environment itself, but also the changes of the individual or group itself) in the process of adaptation was reviewed.

It is emphasized that synonymous use of the terms "acculturation" and socio-cultural or intercultural adaptation is inappropriate.

The development of the theory of acculturation, its levels and additions to the theory of strategies of acculturation are traced. It was suggested by to consider the theory of acculturation (including supplementing dimensions) and the theory of strategies of acculturation as the complex of acculturation.

The multi-quality of the interaction of cultures is revealed. Some reconciliation of existing paradigms of cultural interaction are proposed, since in the current conditions of accelerating the processes of globalization the use of philosophical methodology will help to understand the common problems of human being, and will create the basis for the combination of a bunch of systems (system complexes) of interaction of cultures.

Key words: *acculturation, assimilation, exclusion, integration, multiculturalism, segregation, system complex, strategy of acculturation, interaction of cultures, cultural adaptation, melting pot.*

УДК 130.2

В. Ю. Єршомін

ІНТЕГРАЛЬНИЙ ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА PHILOSOPHIA PERENNIS В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті досліджена школа інтегрального традиціоналізму як інтелектуальне явище європейської культури ХХ–ХХІ століть. Зроблено екскурс в історію формування даного феномена, огляд його напрямків, персоналій і ключових понять. Простежено зв'язок традиціоналізму з ідеалістичною філософією, Романтизмом, правими ідеологіями та академічним релігієзнавством. В результаті дослідження зроблено висновок, що інтегральний традиціоналізм, як особлива форма західного езотеризму, є органічною частиною європейської культури. Відрізняючись «холістським» характером, принципи традиціоналізму мають перспективи застосування до різних галузей гуманітарного знання.

Ключові слова: *інтегральний традиціоналізм, епоха Відродження, Philosophia perennis, Марсіліо Фічіно, Рене Генон, Юліус Евола.*

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-19-26

Історичний шлях розвитку будь-якої культури визначає її внутрішню будову і, в кінцевому підсумку, ідентичність її носіїв. Сьогодні європейська культура представлена трьома великими шарами, які можна позначити як культуру Премодерну (або «традиційного суспільства»), Модерну (світського індустріального суспільства) і Постмодерну (суспільства інформаційного та постсекулярного). З'ясування співвідношення цих шарів, а також їх метафізичних підстав було проведено школою інтегрального традиціоналізму, що надає їй особливого значення в дискурсі сучасної культурології. Однак для повноцінного включення традиціоналізму в цей дискурс необхідно провести його точну ідентифікацію як явища європейської культури ХХ–ХХІ століть. Саме цьому завданню і присвячене дане дослідження.

Феномен інтегрального традиціоналізму до кінця ХХ століття був майже невідомим для української гуманітарної науки і філософії. Перші наукові дослідження даного явища в Україні з'явилися на початку 2000-х років, чому сприяв вихід книги М. Седжвіка «Наперекір сучасному світу: Традиціоналізм і таємна інтелектуальна історія ХХ століття» (2004). Пізніші публікації були присвячені, в основному, окремим аспектам традиціоналізму і рідко ставили собі за мету охопити його як цілісний феномен. Тому стаття С. Д. Вишинського «Проблеми філософської ідентифікації школи інтегрального традиціоналізму» [3] зберігає новизну і актуальність донині. У статті автор зазначає, що релігійно-міфологічна свідомість, яка в Новий час була пасивним об'єктом вивчення для світської науки, в школі традиціоналізму стає активним суб'єктом, здатним на високому теоретичному рівні досліджувати як «світ Традиції», так і «світ Модерну». У цьому, на його думку, полягає цінність традиціоналізму як методології пізнання, альтернативної по відношенню до емпірично-позитивістського мислення секулярної («профанної») науки. Також автор підкреслює претензію традиціоналізму на статус *мета-мови* для всієї парадигми Премодерну, яка знаходить виправдання в зверненні до неоплатонічної метафізики. Але зв'язок традиціоналізму з платонізмом тільки позначений і це питання не розвивається глибоко, тому його прояснення є одним із завдань даної роботи.

У своїй статті «Традиціоналізм Рене Генона як світоглядна парадигма: соціокультурні контексти» [8] А. Т. Щедрін досліджує вказаний феномен як продукт культури пізнього Модерну; але також його робота містить короткий аналіз культури самого Модерну з позиції традиціоналізму. Стаття являє собою опис загальних контурів світогляду Р. Генона на тлі його біографії. Найбільш важливим є зауваження, що французький мислитель вперше сформулював поняття «ортодоксальний езотеризм», чітко і переконливо відокремивши його від окультизму і теософії, які стали фундаментом для більш пізнього феномену «Нью Ейдж». Це зауваження має особливу цінність для християнського богослов'я (від Ж. Марітена до А. Кураєва та О. Осіпова), в якому поняття «езотеризм» і «окультизм» розрізняються з великими труднощами, а то й прямо змішуються з поняттям «сатанізм».

Стаття П. Г. Носачова «Інтегральний традиціоналізм: між політикою та езотерикою» [6] також присвячена питанню ідентифікації даного явища. У ній наводяться визначення традиціоналізму, дані такими авторами, як М. Седжвік, А. Февр, А. де Бенуа, Ю. Стефанов. Простежується зв'язок традиціоналізму з правими політичними рухами (італійським фашизмом, румунською «Залізною гвардією», російським неоевразійством) і західним езотеризмом. У підсумку робиться висновок, що феномен традиціоналізму може бути розглянутий у двох ракурсах – як форма західного езотеризму і як палітра політичних ідеологій, яка виступає «практичним

застосуванням» її принципів. Також наголошується, що інтегральний традиціоналізм є не цілісне вчення, а ряд напрямків, які мають як спільні, так і відмінні сторони. При цьому генеалогія традиціоналізму досліджена недостатньо, упущено зв'язок даного явища з феноменом перенніалізму і європейською філософією, що і планується виправити в даній роботі.

Для ідентифікації школи традиціоналізму як явища європейської культури необхідно звернутися до того ідейного контексту, в якому вона була сформована. Перш за все це означає з'ясувати її відношення до феномену «перенніалізму», до якого вона, на думку С. Вишинського, відноситься як часткове до загального, виступаючи одним з різновидів останнього [2]. Сам по собі інтегральний традиціоналізм є «безальтернативно-сакральний світогляд» (вираз І. Малишко), властивий вузькому колу європейських інтелектуалів ХХ–ХХІ століть. Цей світогляд вибудовується навколо ідеї Примордіальної (Споконвічної) Традиції – єдиного метафізичного знання, що становить духовну основу традиційних релігій, культур і цивілізацій. Що ж стосується перенніалізму, то він являє собою набагато більш широке і менш визначене коло вчень, оснований на концепції *Philosophiaperennis* (з лат. – «Вічна філософія»). Ця «Вічна філософія» також становить єдину сутність різних релігій і духовних вчень, а тому в традиціоналізмі поняття *Philosophiaperennis* (або просто *Sophiaperennis*) та Примордіальна Традиція ототожнюються. Але для того, щоб зрозуміти різницю між цими явищами, необхідно зробити короткий екскурс в історію їх формування.

Більшість сучасних релігієзнавців вважає ідею вищої (і внутрішньої) єдності релігій в цілому чужою традиційним конфесіям. Про це у своїй статті пише С. Жарінов, показуючи на різних прикладах, що нормальним і природним станом релігій є взаємне заперечення [5]. Італійські історики філософії Д. Антисері та Дж. Реале відзначають, що зазначена ідея має витоки в релігійно-філософській думці Античності – піфагорействі, платонізмі і герметизмі; концептуальну ж форму вона приймає тільки в неоплатонізмі епохи Відродження.

Найбільший інтерес в цьому відношенні представляє Платонівська Академія у Флоренції, заснована в 1462 році італійським філософом Марсіліо Фічіно (1433–1499), який пізніше прийняв сан священника. Розглядаючи теорію «ілюмінації» Фічіно, Д. Антисері і Дж. Реале дуже влучно виражають сутність раннього перенніалізму: «Сенс філософської діяльності полягає в тому, щоб підготувати душу таким чином, щоб інтелект став здатним до сприйняття світла Божественного одкровення, <...>.Гермес Трисмегіст, Орфей, Зороастр були однаково «просвічені» цим світлом, тому вони пророки, а їхня місія полягає в збереженні священних нерозголошуваних істин. Той факт, що ці «давні теологи» змогли доторкнутися до однієї і тієї ж істини (яку потім отримали Піфагор і Платон), на думку Фічіно, знаходить пояснення в Логосі, який один для всіх. Христос втілює Слово, а це і означає повноту Одкровення. Тому твори Гермеса, Орфея, Зороастра, Піфагора, Платона (і платоніків) легко узгоджуються з християнською доктриною, адже і те й інше виникає з одного і того ж джерела (Божественного Логосу)» [1, с. 45–46]. На думку британського історика М. Седжвіка саме в стінах Платонівської Академії Фічіно була сформульована концепція «Вічної філософії», яка мислилася *спільним джерелом і таємним (езотеричним) змістом різних релігій*. Сам же термін *Philosophia perennis* був введений в 1540 році ватиканським бібліотекарем Агостіно Стеуко, щоб визначити головне прозріння М. Фічіно [7, с. 39–40].

Для розуміння природи цього явища слід відзначити особливий характер самої епохи Відродження. Сучасний філософ О. Дугін відзначає, що формування світської культури цього періоду дозволило європейським інтелектуалам подивитися

«зісторони» не просто на християнство, що було цілком природно для іудейських і мусульманських мислителів, але на весь «зачарований світ» релігійних культур. Саме ця дистанція (яка не завжди передбачала повний розрив) дозволила визначити останні як «традиційне суспільство» або парадигму Премодерну, виділивши те спільне, що їх об'єднувало. При цьому одна частина мислителів Ренесансу та раннього Модерну (Г. Галілей, Б. Телезіо, Ф. Бекон) побачила це «спільне» в *невігласстві*, що підлягає усуненню розвитком дослідної науки і раціоналістичної філософії. Так було покладено початок проекту «Просвітництва», який став лейтмотивом епохи Нового часу. Інша ж частина цих мислителів (М. Фічіно, П. делла Мірандола, М. Кузанський) побачила це «спільне» в *мудрості* (Sophia), пошуки і осмислення якої поклали початок зазначеному вище перенніалізму [4, с. 590–592]. Така подвійна природа епохи Відродження логічно слідувала з подвійної природи Античності, до спадщини якої зверталися гуманісти і натурфілософи XV–XVI століть. Цю природу добре проілюстрував К. Маркс, який виділяв в античній філософії «лінію Платона» та «лінію Демокріта», гордо вважаючи себе продовжувачем останньої. Мовою ж традиціоналізму ці дві лінії (і відповідні їм тенденції в культурі) можна назвати «сакральним» і «профаним» мисленням. Але якщо в Античності «Платон» в цілому затьмарював «Демокріта», витісняючи його наступників на узбіччя інтелектуального життя, то в епоху Відродження – після відновлення античних пропорцій – ситуація почала змінюватися на протилежну. Історія філософії та науки Нового часу лише підтвердила цей вектор розвитку думки. Втім, ці зміни проходили в повній згоді з платонічною історіософією, згідно з якою світ в ході циклу свого існування неухильно рухається в бік своєї «матеріалізації» (від «золотої» доби до «залізної»). Пізніше ця модель історії була сприйнята і переосмислена Р. Геноном та його школою.

У наступні століття перенніалізм існував на периферії європейської культури в колах розенкрейцерів, масонів і каббалістів (Г. К. фон Неттестейм, Джон Ді, Г. Кунрат, Р. Фладд), об'єднаних сьогодні загальним терміном «західний езотеризм».

Також в Новий час термін *Philosophiaperennis* використовував Г. Лейбніц¹, зараховуючи до її «лінії передачі» довгий ряд мислителів – від античних мудреців до Дж. Бруно і Б. Спінози.

У XIX столітті перенніалізм переживає новий підйом і набуває нової форми. В першу чергу це було пов'язано з відкриттям Європою Вед і Упанішад, які були прийняті за найдавніше вираження «Вічної філософії» [7, с. 40]. Саме ця форма перенніалізму, розвинена низкою письменників та містиків (Фабр д'Оліве, Сент-Ів д'Альвейдр, Луї Жаколіо), була сприйнята Р. Геноном і А. Кумарасвами; М. Седжвік визначив її як «веданта-перенніалізм». Пізніше термін *Philosophiaperennis* став широко відомий завдяки книзі О. Хакслі «Вічна філософія» (англ. *The Perennial Philosophy*, 1946). Що ж стосується індійської культури, то в ній генонівському поняттю «Традиція» найбільше відповідає слово «Дгарма» – священний Закон, дотримання якого підтримує космічний порядок, а поняттю «Примордіальна Традиція» (фр. *La Tradition Primordiale*) – «Санатана Дгарма» (вічна Дгарма).

Важливо відзначити, що до перенніалізму в більшій чи меншій мірі тяжіє майже вся ідеалістична філософія (крім деїзму) – від Піфагора і Платона до Гегеля і Гайдеггера. Ця філософія, виступаючи, на думку А. Уайтхеда, всього лише «нотатками на полях Платонових рукописів», схильна розглядати різні релігії як форми прояву

---

¹ Готфрід Лейбніц – єдиний філософ Нового часу, на якого у своїх працях посилається Р. Генон, відзначаючи його таємничий зв'язок з братством Розенкрейцерів. У Новий час це братство вважалося останнім хранителем «Вічної філософії» на Заході.

Абсолюту, який через них продовжує активно діяти в світі, направляючи і коректуючи хід світової історії; а це і є основна інтуїція перенніалізму.

У такій системі координат інтегральний традиціоналізм являє собою найбільш «концентровану» форму перенніалізму, яка прагне до виявлення «метамови» традиційних культур на матеріалі сакральних вчень Заходу і Сходу (насамперед – платонізму і веданти). При цьому для традиціоналізму характерний високий рівень раціоналізації «універсальної метафізики» і одночасно бажання максимально абстрагуватися від семантичних кодів Модерну і Постмодерну. Це стає зрозумілим, якщо взяти до уваги той факт, що інші форми перенніалізму і споріднених йому вчень виявляються сильно «розбавлені» суто секулярними ідеями еволюції, прогресу, експерименту, індивідуалізму, світського суспільства і релігійного синкретизму. Ці ідеї окремо і в різних поєднаннях можна без зусиль знайти у вченнях Г. Гегеля, Ф. Ніцше, М. Гайдеггера, О. Блаватської, Р. Штейнера, подружжя Рерихів та інших «перенніалістів».

Однак і сам традиціоналізм не уникнув певних «модерністських» впливів, що походять з європейського Романтизму, а тому опозиційних парадигмі Просвітництва. Саме Романтизм і романтичне уявлення про «народний дух» (нім. *Völkgeist*) і націю, є джерелом всіх форм націоналізму і право-консервативних ідеологій, з якими інтегральний традиціоналізм, безсумнівно, має ряд спільних граней. Ці «романтичні» впливи, в основному через волюнтаризм Ф. Ніцше і творчість ідеологів «консервативної революції» (К. Шмітта, братів Е. та Ф. Юнгерів), проникли в «політичну» форму традиціоналізму, представлену самотньою для свого часу, але яскравою фігурою барона Юліуса Еволи (1898–1974). Цей момент є досить важливим, щоб зупинитися на ньому більш детально.

Більшість дослідників виділяють в інтегральному традиціоналізмі два основних напрямки, які С. Вишинський визначає як його «ортодоксальну» і «неортодоксальну» форми [2]. Ці терміни мають підставу і їх можна було б використовувати, якби самі традиціоналісти не застосовували поняття *ортодоксії* та *гетеродоксії* виключно до живих духовних традицій. У зв'язку з тим, що обидва ці напрямки звертаються до індійської кастової системи, їх можна позначити як «брахманський» та «кшатрійський» традиціоналізм, оскільки в них відбивається ментальність цих станів – *духовна і споглядальна* або *вольова і політична*. Втім, ці терміни вже давно закріпилися в роботах, присвячених інтегральному традиціоналізму. Головна відмінність між цими напрямками полягає в тому, що «брахманський» традиціоналізм Р. Генона та А. Кумарасвами вкорінений в живих езотеричних традиціях і в цілому аполітичний (хоча і містить в собі монархічний принцип); «кшатрійський» же традиціоналізм Ю. Еволи пішов по шляху відходу від повноцінної ініціації до співпраці з правими політичними силами.

До першого і основного напрямку традиціоналізму, крім Р. Генона та А. Кумарасвами, прийнято відносити таких мислителів, як Фрїтьоф Шуон (1907–1998), Тітус Буркхардт (1908–1984), Мішель Вальзан (1911–1974), Марко Палліс (1895–1989), Мартін Лінгс (1909–2005), Г'юстон Сміт (1919–2016), Жан-Луї Мішон (1924–2013), Абд аль-Вахід Паллавічіні (1926–2017), Хосейн Наср (нар. 1933), Жан Бьєс (нар. 1933), Роджер Ліпсі (нар. 1942) і Рама Кумарасвами (1929–2006). Більшість цих людей – європейці, що прийняли суфійський іслам слідом за Р. Геноном.

До другого напрямку належить набагато менше число мислителів. Крім самого Ю. Еволи до нього можна віднести Гвідо де Джорджіо (1890–1957), Алена де Бенуа (нар. 1943), Клаудіо Мутті (нар. 1946) і «раннього» (1980-ті – кінець 1990-х рр.) Олександра Дугіна (нар. 1962). Цих людей об'єднує намір застосувати ідеї і принципи

«генонівського» традиціоналізму (після їх перегляду і особистої «редакції») до реалій політичного життя Європи ХХ–ХХІ століть.

Дещо осторонь від цих напрямків стоїть фігура румунського релігієзнавця і культуролога Мірчі Еліаде (1907–1986). Ряд дослідників (Е. Вандерхілл, М. Седжвік, І. Малишко) також відносять його до кола традиціоналістів, вказуючи на те дві основні причини. Перша з них полягає в тому, що М. Еліаде, як і Р. Генон, оперує поняттями «священне» і «мирське»², які вважає основою традиційної та світської культури, віддаючи явну перевагу першій. Друга причина вбачається в особистих зв'язках М. Еліаде з традиціоналістами (насамперед, дружбі з Ю. Еволюю), а також в його активній участі в роботі «православно-фашистської» організації «Залізна гвардія», від ідей якої Еліаде ніколи не відрікався. Інші ж дослідники (К. Трохимчук, С. Вишинський) відмовляються називати М. Еліаде традиціоналістом, оскільки румунський мислитель ніколи не відносив себе до цього напрямку, не вважав себе наступником Генона або Еволи і не визнавав існування Примордіальної Традиції, вважаючи цей концепт «штучним і неісторичним»[9, с. 378].

В цілому видається більш виправданим прийняти другу точку зору і віднести творчість М. Еліаде до ширшого явища «перенніалізму». Це ж варто зробити і щодо інших мислителів (Г. Вірта, К. Юнга, А. Корбена) та політичних діячів (К. Кодряну, барона Унгерна), яких іноді поспішно зараховують до лав традиціоналістів. Для усунення плутанини в цьому питанні доцільно встановити два основних критерії для віднесення того чи іншого мислителя до школи інтегрального традиціоналізму: першим з них буде віра в Примордіальну Традицію, а другим – посилення на Р. Генона та визнання своєї спадкоємності по відношенню до його ідей.

Попередники школи традиціоналізму, що здійснили прямий вплив на її становлення, також представлені низкою яскравих фігур. Серед них слід назвати католицького філософа, масона і засновника політичного консерватизму графа Жозефа де Местра (1753–1821), французького окультиста Олександра Сент-Іва д'Альвейдра (1842–1909), шведського митця і суфія Івана Агелі (1869–1917), французького даоса графа Альбера де Пувурвіля (1862–1939), який прийняв ініціатичне ім'я Матжіої, італійського піфагорейця і масона Артуро Регіні (1878–1946), а також засновника «Аненербе» Германа Вірта (1885–1981). Всіх їх також можна віднести до числа перенніалістів.

Підводячи підсумки, слід відзначити три важливі пункти. По-перше, місце інтегрального традиціоналізму в європейській культурі можна представити у вигляді схеми, що складається з трьох кіл. Найбільше з них буде представляти ідеалістичну філософію в цілому (від витоків до наших днів). Вписаним в нього колом меншого діаметру буде перенніалізм – система уявлень про *Philosophia perennis* як спільне джерело і таємний (езотеричний) зміст різних релігій і духовних вчень. Нарешті, ще меншим колом, вписаному друге коло, буде сам інтегральний традиціоналізм як найбільш «концентрована» форма перенніалізму, що відрізняється високим ступенем раціоналізації і самовіддаленням від семантичних кодів Модерну та Постмодерну. При цьому всі три кола можна розділити на дві частини – пов'язану з живою духовною традицією (через ініціацію) і позбавлену такого зв'язку.

По-друге, інтегральний традиціоналізм, за визнанням його класиків, є *зовнішнім викладом деяких аспектів езотеричного знання*, яке, як було зазначено, вважається єдиним. Це надає йому принципово «гностичний» характер, тобто претензію на точне і

---

² В оригіналі – «сакральне і профанне» (фр. *Le sacré et la profane*), саме так називається одна з найважливіших книг М. Еліаде.

ясне знання, доступне, однак, тільки тим, хто володіє для його досягнення особливою здатністю – «інтелектуальною інтуїцією». Такий характер відокремлює традиціоналізм як від релігії, в якій, за висловом Р. Генона, «інтелектуальні елементи змішані з емоційними», так і від світської науки, яка, при всій своїй строгості та об'єктивності, залишається цілком «профаним» знанням.

По-третє, займаючись апологією «гносеологічного холізму» епохи Премодерну (в якій, наприклад, медицина була нерозривно пов'язана з астрологією), традиціоналізм сам є системою знання, що претендує на «інтегральну» цілісність. Передуючи диференціації та спеціалізації галузей гуманітарного знання (філософії, культурології, релігієзнавства, соціології, політології), принципи традиціоналізму можуть мати ефективне застосування практично до будь-якої з них.

Наостанок варто відзначити, що інтегральний традиціоналізм, на відміну від живої традиції, не має ортодоксії, а тому його ідеї і концепції за вікову історію його існування зазнали найрізноманітніших метаморфоз. Вивчення цих «нових синтезів» на пострадянському просторі і буде продовженням даного дослідження.

Список використаної літератури

1. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней / Д. Антисери, Дж. Реале; в пер. и под ред. С. А. Мальцевой. – Санкт-Петербург : Пневма, 2002. – Т. 3 : От Возрождения до Канта. – 880 с. ; Antiseri D. Zapadnaya filosofiya ot istokov do nashikh dney / D. Antiseri, Dzh. Reale; v per. i pod red. S. A. Maltsevoy. – Sankt-Peterburh : Pnevma, 2002. – Т. 3 : Ot Vozrozhdeniya do Kanta. – 880 s.

2. Вишинський С. Онтологічні виміри інтегрального традиціоналізму [Електронний ресурс] : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.01 / Святослав Дмитрович Вишинський; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди Нац. акад. наук України. - Київ, 2013. – Режим доступу : <http://politosophia.org/page/ontologichni-vymiry-integralnoho-tradytsionalizmu-dysertatsia.html> ; Vyshynskiy S. Ontolohichni vymiry intehralnoho tradytsionalizmu [Elektronnyi resurs] : dys. ... kand. filos. nauk : spets. 09.00.01 / Sviatoslav Dmytrovych Vyshynskiy; In-t filos. im. H. S. Skovorody Nats. akad. nauk Ukrainy. - Kyiv, 2013. - Rezhym dostupu : <http://politosophia.org/page/ontologichni-vymiry-integralnoho-tradytsionalizmu-dysertatsia.html>

3. Вишинський С. Проблеми філософської ідентифікації школи інтегрального традиціоналізму / С. Вишинський // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 504-505 : Філософія. – С. 48-53 ; Vyshynskiy S. Problemy filosofskoi identyfikatsii shkoly intehralnoho tradytsionalizmu / S. Vyshynskiy // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : zb. nauk. prats. – 2010. – Vyp. 504-505 : Filosofiia. – S. 48-53..

4. Дугин А. Постфилософия. Три парадигмы в истории мысли / А. Дугин. – Москва : Евразийское Движение, 2009. – 744 с. ; Dugin A. Postfilosofiya. Tri paradigmy v istorii mysli / A. Dugin. – Moskva : Yevraziyskoe Dvizhenie, 2009. – 744 s.

5. Жаринов С. Критика универсализма Рене Генона [Электронный ресурс] / С. Жаринов // VIDYĀ : знание для всех и ни для кого. – Режим доступа : <https://vidya613.wordpress.com/2016/05/17/критика-универсализма-рене-генона/> ; Zharinov S. Kritika universalizma Rene Genona [Elektronnyy resurs] / S. Zharinov // VIDYĀ : znanie dlya vsekh i ni dlya kogo. – Rezhim dostupa : <https://vidya613.wordpress.com/2016/05/17/kritika-universalizma-rene-genona/>

6. Носачёв П. Интегральный традиционализм: между политикой и эзотерикой / П. Носачёв // Государство, религия, церковь в России и за рубежом. – 2013. - № 4. – С. 203–222 ; Nosachev P. Integralnyy traditsionalizm: mezhdou politikoy i ezoterikoy

/ P. Nosachev // Gosudarstvo, religiya, tserkov v Rossii i za rubezhom. – 2013. - № 4. – S. 203–222.

7. Сэдзжвик М. Наперекор современному миру: Традиционализм и тайная интеллектуальная история XX века / М. Сэдзжвик; пер. с англ. М. Маршак и А. Лазарев. – Москва : Новое литературное обозрение, 2014. – 536 с. ; Sedzhvik M. Naperekor sovremennomu miru: Traditsionalizm i taunaya intellektualnaya istoriya XX veka / M. Sedzhvik; per. s angl. M. Marshak i A. Lazarev. – Moskva : Novoe literaturnoe obozrenie, 2014. – 536 s.

8. Щедрін А. Т. Традиціоналізм Рене Генона як світоглядна парадигма: соціокультурні контексти / А. Т. Щедрін // Культура України : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 36. – С. 112–124 ; Shchedrin A. T. Tradytionalizm Rene Henona yak svitohliadna paradyhma: sotsiokulturni konteksty / A. T. Shchedrin // Kultura Ukrainy : zb. nauk. prats. – 2012. – Vyp. 36. – С. 112–124.

9. Элиаде М. Мемуары / М. Элиаде; пер. с румын. А. Старостиной. – Москва : Критерион, 2008. – Т. I : Посулы равноденствия. (1907–1937) ; Т. II : Жатва солнцеворота (1937–1960). - 464 с. ; Eliade M. Memuary / M. Eliade; per. s rumyn. A. Starostinoy. – Moskva : Kriterion, 2008. – Т. I : Posuly ravnodenstviya. (1907–1937) ; Т. II : Zhatva solntsevorota (1937–1960). - 464 s.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2019

V. Yeryomin

INTEGRAL TRADITIONALISM AND PHILOSOPHIA PERENNIS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN CULTURE

The article examines the school of integral traditionalism as an intellectual phenomenon of European culture of the XX-XXI centuries. An excursion was made into the history of the formation of this phenomenon, an overview of its directions, personalities and key concepts. The connection of traditionalism with idealistic philosophy, Romanticism, right-wing ideologies and academic religious studies is traced. The study concluded that integral traditionalism, as a special form of Western esotericism, is an organic part of European culture. Its place in the space of the latter can be represented in the form of a diagram consisting of three circles. The largest of them will represent idealistic philosophy as a whole (from the origins to the present day). The circle of a smaller diameter inscribed in it will be perennialism – a system of ideas about Philosophia perennis as a common source and secret (esoteric) content of different religions and spiritual teachings. An even smaller circle inscribed in the second circle will be integral traditionalism itself as the most "concentrated" form of perennialism, characterized by a high degree of rationalization and self-removal from the semantic codes of Modern and Postmodern. Moreover, all the three circles can be divided into two parts – connected with a living spiritual tradition (through initiation) and devoid of such a connection.

As a form of Western esotericism, integral traditionalism claims a fundamentally "gnostic" status. This feature separates it both from religion, in which, in the words of R. Guenon, "intellectual elements are mixed with emotional", and from secular science, which, with all its rigor and objectivity, remains entirely a "profane" phenomenon. At the same time, the principles of traditionalism, distinguished by their "holistic" character, have prospects of application to various fields of humanitarian knowledge.

Key words: *integral traditionalism, Renaissance, Philosophia perennis, Marsilio Ficino, Rene Guenon, Julius Evola.*

УДК 17.01

K. Shadmanov

ON LINGUISTIC-PHILOSOPHICAL NATURE OF SOCIO-ETHICAL VOCABULARY

The article discusses current issues related to the linguistic and philosophical nature of socio-ethical vocabulary in terms of diachrony. Based on the analysis of a large amount of historical and philosophical material, the author presents his interpretation of the stages of the formation and formation of the vocabulary of ethics as an integral part of the general philosophical vocabulary, since the problems of ethics as a science and form of social life were undoubtedly considered at all stages of human civilization. However, each time and in each country, the interpretation of ethical concepts and norms, and therefore terms, was of a concrete historical and purely national character.

Keywords: *philosophical nature, ethics, social being, vocabulary, civilization, historical and sociological, category.*

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-27-36

Ethics, like any other social and humanitarian philosophical phenomenon, has a historical character. This is one of the oldest theoretical disciplines that arose as part of philosophy during the formation of a slave society. Ethics has been the focus of public attention since its inception. Moreover, it is the appearance of ethical forms of relationships between individuals that gives us one of the grounds for highlighting such a historical and sociological category as a reasonable person, to ascertain his transition from a primitive state to a more developed one. The problems of ethics as a science and a form of social life, of course, were considered at all stages of human civilization. However, each time and in each country, the interpretation of ethical concepts and norms, and therefore terms, was specifically historical and purely national in nature.

In view of the objectives of this article, we consider it necessary to give a brief overview of the ethics of antiquity and the Middle Ages in order to understand and consider the specific role of ethics in the science and practice of later historical eras and, above all, the period of the XVI–XVII centuries, that is, the Renaissance and the New time.

It is known that ethics is a science that studies morality and morality as an expression of social consciousness and forms of social behavior. Morality and morality are the most important, fundamental features of the existence of human society. The founder of an independent ethical direction in philosophy was Socrates. Aristotle singled out ethics as a special science (the term “ethics” from Greek. Ethika <ethos “custom” was introduced by Aristotle to refer to the doctrine of morality). However, almost before the Renaissance, ethics as an independent science did not exist, i.e. she did not have her own systematized, ordered scientific word and conceptual and terminological apparatus. The identification of ethics, as well as the development of philosophy in general, was carried out gradually. The ancient Greeks usually divided philosophy into three parts, but each school did it in its own way. Some distinguished physics, dialectics and logic, others physics, dialectics and rhetoric, etc. Ethics, together with physics and logic, were first distinguished by the Stoics. Such a division, coexisting along with others, no longer disappeared, but gradually developed. It was also characteristic of medieval thinkers, thus reaching the Renaissance and the New Age (Abelard, Chaucer, Thomas Aquinas, Thomas More, Francis Bacon, Hobbes, Locke, Spinoza, Shaftesbury, Hutcheson, Hume, Helvetius, Edmund Spencer and etc.).

In general, for antiquity and the Middle Ages, ethics was an integral part of philosophy; it was merged with them together. Ethics was actually a concrete, practical science, the main task of which was the bodily and mental hygiene of life. In ancient medieval ethics, the naturalistic and moral trends were closely intertwined, with the first prevailing at first. Only from the end of the XVII–beginning XVIII century ethics gained the status of independent science, but within the framework of philosophical knowledge; at the same time, its basic concepts were singled out, the most important categories were determined [3, p. 5–43; 9, p. 8–10; 8, p. 56–126]. Ethics was supposed to give people advice on how to live correctly, including depending on divine institutions, and this was the main feature of pre-rebirth ethics. In the middle Ages, a tradition prevailed when everything was subordinate to theology, and philosophy was recognized by its servant. The church, god, scripture predetermined the solution to any problems, including the place and role of man in this life. The issues of morality, morality, human values, etc. were resolved along the same paths. However, all these centuries, secretly or explicitly, there has been a stubborn struggle between free thought and theological prejudice. Many philosophers of the middle Ages (St. Augustine, Thomas Aquinas and others) highly valued the freedom of the human mind. The development of ethical thought among Eastern and European philosophers in the middle Ages gradually led to a revolution in understanding of ethics in subsequent periods – in the Renaissance and the New Age. In the history of English philosophy, this is connected with the names of Duns Scott, Thomas More, Francis Bacon, Thomas Hobbes, John Locke, George Berkeley, David Hume, Borukh Spinoza, Shaftesbury, as well as William Shakespeare, John Donne, Ben Johnson, George Puttenham.

It must be emphasized that this period was not an era of a coup only in ethics, it was a coup in all science and social practice. Science could not endlessly be in the narrow grip of religious thinking, this contradicted the very nature of science as a specific sphere of thought, as an objective form of reflection of life. The coup began with the discovery of Copernicus, which destroyed the geocentric picture of the world and created the heliocentric. The right of the supreme judge was taken away from God, the planet Earth turned out to be immeasurably smaller than the Sun, moreover, spinning around him. The second circle of new natural-science thinking has become confined to man personally, philosophy has become anthropocentric. The Copernican revolution had a tremendous impact on the entire historical process of the formation of a secular, bourgeois worldview in those historical conditions, which contributed to the secularization of the social views of the newly established society, the formation of a naturalistic, historically progressive understanding of social life and morality in those social conditions [2, p. 28; 10, p. 28–30].

For the first time, with a Copernican coup, science challenged theology from theology its monopoly on determining the formation of a worldview. This was the first act in the process of penetration of scientific knowledge and scientific thinking into the structure of activity, man and society. All this had the most direct access to human independence, but in the light of new ethical standards. Briefly and succinctly this idea can be expressed in the following form – if it used to be immoral to criticize God, now it has become immoral to humiliate a person. The problem of man, his essence and existence in the material and spiritual, moral aspects, his development and destiny, his future is, perhaps, the most central of all that humanity has ever worried about for thousands of years of its evolution. Take, for example, Thomas More. The main idea of his "Utopia" is precisely ethics. Accordingly, the definition of happiness as the goal of human existence is the central philosophical problem of Utopia. Moore does not know and does not recognize a philosophy other than ethical. A man lives in order to be happy - such is his credo. Pestilence understands nature as a workshop, and God as an architect in it. Therefore, he believes, a person can and should know this

workshop and the creations existing in it, the most beautiful of which is himself. Such an approach fundamentally contradicted medieval ethical postulates that did not consider man as anything equal to nature, and even less so to God.

Determining what happiness is and what are the goals of a person is an important task of any ethical teaching. Depending on how the problems of the origin and content of morality are solved, how it relates to everyday human activities, two areas can be distinguished in ethics - hedonistic-demonic and rigorous (Hedonism from Greek Hedone "pleasure") – widely used in the history of ethical thought a way of substantiating morality and interpreting its nature and goals. In ancient Greece, one of the first philosophers who pursued the principles of hedonism in ethics was Democritus and Aristippus, as well as Epicurus and Lucretius. Rigorism (lat.) is a kind of formalism in morality; a moral principle that characterizes the way of fulfilling the requirements of morality, which consists in strict and steady observance of certain moral norms regardless of specific circumstances, in unconditional obedience to duty, needs. This is opposed by a second understanding of ethics, characteristic of the ancient Stoics, Eastern religions and the middle Ages. Rigorists deny the very possibility of proceeding in ethics from the natural needs of a person and consider morality something from the outside given to a person, predetermined, coming from God. Of course, in the late Renaissance and the New Age, the first point of view prevailed, although not in its purest form. Thomas More considered it absurd to seek a harsh and inaccessible virtue, to exclude for yourself the joy of life and voluntarily endure suffering from which there is no use. For thinkers of the Renaissance, and then of the New Age, ethics has become a doctrine of a rational, happy and full-blooded life. Such a theory was advanced in opposition to asceticism, the most important manifestation of medieval ethics. It is known that asceticism preached voluntary isolation from earthly joys and blessings in the name of the afterlife, tight control of sensory drives and desires. Its main goal was to limit a person from pleasures.

Although the concepts and terms of ethics are quite common in English philosophical, sociopolitical, and fiction literature of the XVI–XVII centuries, this does not mean that the country's thinkers clearly recognized the place of ethics in the general system of sciences and explored it as an independent direction. In the centuries under consideration, there was an active process of isolating the basic definitions and categories of ethics. Primarily, ethics as an independent scientific system was formed only at the end of the XVII century. Thomas Hobbes, for example, considered ethics not an independent science, but one that connects philosophy with social theory. The basis of ethics, according to Hobbes, is natural laws and their manifestations in man. Hobbes, in fundamental difference from his medieval predecessors, sees nothing wrong with morality and morality. First of all, from such natural inclinations of a person as self-preservation, the realization of natural needs. Good and good for Hobbes is what man strives for, what he desires. Evil is that which he does not love and which he shuns. From the point of view of the general theory of ethics, Hobbes considers the main ethical categories – good, evil, moral, etc. – relative concepts. Human virtue (or vice), he believed, depends on how rational the members of society are, how much they contribute or interfere with the realization of the good. According to Hobbes, the obligations of members of society coincide with the morality that is laid down in the basis of the social contract and is provided for by it. Failure to comply with moral and ethical requirements, that is, a violation of ethical rules, should be punished by various degrees of punishment as failure to comply with the provisions of the social contract. Close to Hobbes was J. Locke. Being an empiricist in his worldview, Locke believed that good is what brings pleasure, and evil is what causes suffering. Therefore, happiness consists in getting more pleasure and less suffering. Therefore, according to Locke, the pursuit of happiness is a natural and understandable

process. All human activities must be free, and the goal of individual freedom is the pursuit of an individual and common good. Locke considered the true basis of morality to be divine will, which finds its direct embodiment in the laws governing social life. Therefore, morality for him was nothing more than awareness and reasonable submission to these laws. Locke considered the combination, the harmony of the needs of each individual with the interests of society as a whole, to be a condition for the existence and prosperity of society. Mutual understanding can be achieved if members of the society have it.

Ethics in English philosophy had a strong influence on the philosophical and socio-political thought of other countries. F. Bacon, Hobbes, Locke were read and the British, and advanced scientists, and public figures of other countries: Toland, Priestley, Berkeley, Hume, Voltaire, Condillac, Lametri, Helvetius, Didro and others. John Locke, for example, was considered the most influential philosopher of his era. Thus, the divine understanding of the world, a world built according to God's understanding, was destroyed. But it was already destroyed differently. If in the middle Ages such destruction was carried out only theoretically and a priori, and was brutally prosecuted as heretical, now, in the Enlightenment, this destruction was carried out actually, empirically, on the basis of experiments and practical evidence. Supporters of the old vision of the world – religious figures and thinkers – could not deny natural science discoveries, because these discoveries were reality and were perceived by the masses as correct, true. Then religious figures adopted ethics and posed the question in this way – the natural science picture of the world may be correct, the significance and forms of the influence of God may have been exaggerated, but is it ethical to reduce the existence of God to nothing, is it ethical to deny it, is it ethical for a person to pretend to omnipotence, etc. To which empiricists and natural scientists answered in their own way: truth is the goal of a scientist's dreams and he must not stop at nothing before achieving it. This also shows one of the manifestations of the ethics of the Renaissance, i.e., the new ethics.

The concept of ethics of the XVII century as a whole “is highly characteristic of the reduction of ethics, the concepts of good and evil to anthropology and psychology. From this point of view, ideas about virtue and vice and the corresponding motives and motives are the creatures of human nature and mental organization” [4, p. 47]. Therefore, the question of ethics in the Renaissance was very acute. And it's not surprising that English philosophers, word artists and public figures paid such serious attention to this issue. Francis Bacon, a pioneer in the development of “natural philosophy”, was one of those who laid the foundation for the concept of “natural morality” in England, building ethics largely without the aid of religious beliefs. Serious attention was given to ethics and J. Locke. The doctrine of the existence of innate ideas, i.e. concepts and judgments that carry knowledge, as well as innate principles that indicate how to behave, was at the time of J. Locke the basis of idealistic concepts of extrasensory and generally extra-empirical knowledge. The denial of the innate nature of moral principles played an important role in Locke's ethics: it helped him in the XX (On modes of pleasure and suffering) and XXI (On strengths and abilities) chapters of the second book “Experience ...” to conclude that the concept of good is closely connected with pleasure and benefit and evil – with suffering and harm to humans [7, p. 280–338] and thus justify the doctrine of the natural law of morality and further on natural law in its ethical interpretation.

These were the realities. The most important thing is that, as a result, ethics, was unified, made a universal, unified criterion and phenomenon by philosophers of the late Renaissance. In the XVI–XVII centuries ethics became ethics proper in the modern sense of its meaning.

In the historical development of the English language, the era we are studying seems to be especially important, because during this period, the existence of a linguistic norm

becomes undeniable. The steady development of production and social consciousness in the middle Ages, certain achievements of science and technology led to the fact that cultivated ideological postulates began to restrain the further progress of mankind. Providing the relative freedom of the human person, and hence the certain flowering of her creative activity, feudalism, however, could not create the necessary conditions for the all-round connections of the individual with nature and society, and thereby the material prerequisites for the comprehensive development of man.

As is known, social progress is successfully realized only when social relations provide unlimited scope for the creative initiative of the individual. The historical mission of the bourgeoisie consisted in the abolition of local and class feudal privileges and fragmented forms of craft work, as well as in the creation of social prerequisites for the rapid development of personal initiative in accordance with the requirements of production. It took "a kind of reorientation towards the restoration of the bodily-material ideal of the being of antiquity, accompanied by a gradual rejection of the ascetically-quietist ideals of the middle Ages, which is reflected in the self-name of the upcoming early bourgeois era – the Renaissance." This was facilitated by a number of crisis natural science discoveries, which radically changed the picture of the world. Thanks to the great discoveries of Nicholas Copernicus, Giordano Bruno, Galileo Galilee and others, a new experimental natural science was emerging, new branches of science were developing rapidly.

Expressing the interests of not only the revolutionary bourgeoisie of that time, but also the broad masses of the people who opposed feudalism, Renaissance figures created a highly humanitarian spiritual culture, full of cheerful free-thinking and high ethical and aesthetic ideals. Under the influence of great geographical and scientific discoveries, religious and mythical ideas about the world were being destroyed and the principles of a scientifically realistic worldview were gradually being formed, which accordingly lead to changes in ethical and aesthetic canons. In order to determine strictly proportionate harmony, artists of the era turned to such sciences as mathematics and anatomy, which, in their opinion, would help to reveal the true perfection and beauty of a person. The doctrine of proportionality, symmetry, harmony and anatomy of the human body was in the focus of attention of the great humanists. As a result, the results became unexpected, bold - assumptions and conjectures, which naturally lead to an acute need for a philosophical analysis of the knowledge gained. Cognition became the central problem of philosophy, and its relation to the studied material objects is the core of new philosophical programs. At the same time, interest in philosophy and man as an active, creative individual was shifting towards society, society. The key question was about the place and role of a person in society, about his rights, his attitude to power, about his place in the state system. Thus, two pivots, two centers, around which philosophical interests were formed: society and knowledge. The scientific work of the research period, by its nature, acted as universal labor. Given the organizing and orienting functions of science (and philosophy) in relation to all types of practice and cognition, we can say that the sphere of production and functioning of philosophical knowledge was a certain axis of the cross-section of the whole culture.

Thus, the successes of the experimental sciences testified to the fruitfulness of new methods for accumulating observations and their rational processing. The formation of a new worldview gave impetus to the great socio-economic and technical shifts associated with the names of J. Hilbert, T. Garriot, D. Napier, W. Harvey and others. The expansion and enrichment of the practice of the peoples of Europe and England, in particular, gave rise to the need for a corresponding restructuring of theoretical ideas, a revision of the methods and tasks of cognition. As for England itself, here already from the end of the 15th century, and especially in the 16th century, the demolition of the old worldview of the era of feudalism

began and this formation was replaced by a new socio-economic formation characterized by the rapid development of science and technology, the unprecedented flowering of literature and art, the invention of printing (William Caxton – XV century) – the largest event in the field of cultural development not only in England, but throughout Europe. The first book in English, “The Recuell of the Histories of Troy”, was written in 1475 by William Caxton. From a feudal country, England is becoming a classic power of the initial accumulation of capital. The social shifts of this period created the prerequisites for a great social and cultural uplift, on the basis of which the national culture arose. With the establishment of a single national market, the economic (and cultural) center becomes London, on the basis of the dialect of which, as the basis of the emerging national English language, a single language norm is drawn up, although there were still areas of life in which English did not function – this is church life and science [1, p. 7; 6, p. 31; 11, p. 42]. The completion of this process, of course, was facilitated by a comprehensive study of the classical heritage, which led, first of all, to enriching the vocabulary of the English language. Scientific works are already being created in English, translation literature is developing significantly, the scientific and philosophical movement is expanding, the crown of which is the materialistic philosophical system of Francis Bacon, the ancestor of all experimental science and who completes the philosophy of the Renaissance and opens a new stage in the development of European scientific philosophical thought of the New Time.

The establishment of English as a language of scientific literature went in a more complicated way. There were no significant changes in the language of science of this period, since “Latin in the linguistic life of England XVI–XVII centuries, and even the XVIII century was the center around which the search was conducted for the norm of the English literary language” [11, p. 42]. However, in 1531, Thomas Eliot wrote the book “The Governour and the Scholemaster” in English. It was the first attempt to create a scholarly work in his native English language. Thomas Eliot made it quite meaningful to prove that serious works can also be written in English, although the English language of that time did not yet have its own special industry terminology. Ralph Lever (XVI century) tried to adapt beat the national language for the expression of scientific concepts, tracing the Latin terms using English, although the English of that era was already heavily clogged with Latin borrowings. language in foreign words (John Chick, Thomas Wilson) However, despite all the enthusiasm, attempts to create a terminology of philosophy based on primordially English morphemes turned out to be futile. The grammar scheme proposed by the English grammar-rationalists was nothing more than a logical and rational rethinking of Latin grammar mechanically transferred to the soil of the English language of the era under study [12, p. 122].

Another most consistent proponent of grammar is the author of the famous “Universal Rational Grammar” (1660) – John Wilkins in his book “Essay on Material Writing and Philosophical Language” (1668) considers language, English in particular, through the eyes of a rationalist and, ultimately, suggests create a “single philosophical language” and a single alphabet for all peoples. He says: “If people everywhere agreed on the same way and manner of expression, just as they agree on the same concepts, then we could free ourselves from the curse of mixing languages with all the unpleasant consequences associated with this” [15, p. 47]. It should be noted, however, that in the sixteenth and seventeenth centuries the questions of epistemology and rationalism became especially acute, which was due, first of all, to those economic, political, and social changes that reflected the content and essence of the transition from feudalism to capitalism.

The formation of scientific and philosophical vocabulary in the XVI–XVII centuries in England, on the one hand, took place under the influence of the national specifics of socio-economic and cultural development, and on the other, it reflected the main trends of general

linguistic evolution despite the presence of two contradictory and opposite directions – purism, on the one hand, and the widespread use of Latinisms to create missing terms, on the other. Both the first and second directions are indicated by the conscious nature of the struggle for a particular language policy. The impact of these two factors was constant, but not uniform. It is noted that the influence of England as an advanced country begins to grow, lagging, however, from the corresponding influence of English bourgeois political ideas, English philosophy and literature, English morals, although already in the 16th century. The issue of the real possibility of using the English language in all types of literature, both fiction and scientific, is sharply discussed [5, p. 375]. The new interest in language issues was relevant not only for England; it was a sign of the time when the struggle for the native language became one of the most effective ways of manifesting national identity. Many researchers note that the main factor of scientific thinking in this era is the ideological criteria of the interpreter, depending on which the research methodology is built. This fully explains the scientific orientation of the formation of scientific terminology. Therefore, in the terminology of philosophical content there may be lexical units which, at first glance, refer to the terminology of the natural and didactic-psychological sciences. However, the phenomena associated with them are included in the sphere of the philosophical worldview of the authors; therefore the meanings of these units also have a philosophical character.

From the historical and worldview we will go directly to the general linguistic background of the era as a whole, because in it, interacting difficultly, both extra-linguistic and linguistic factors, which determine the trends in the process of formation of scientific and philosophical vocabulary and its systematization, are refracted. In England, XVI–XVII centuries, supporters of the universal use of the language (Thomas Nash, George Puttenham, Edmund Spencer, Thomas Eliot, etc.) sharply raised the question of replenishing his vocabulary and, above all, the creation of English scientific terminology. A review of the philosophical and scientific literature of this period shows that the bulk of terminological vocabulary is created by rethinking the semantics of words and phrases of the general literary language. Moreover, its characteristic feature in this case is imagery and connotation, that is, an expansive interpretation of the word concept. This imagery is characteristic of the initial stage of term-making – when a new concept is introduced for the national linguistic consciousness, which for clarity and intelligibility is figuratively compared with already known concepts. It is with this phenomenon that we encounter when we analyze terminology that reflects the worldview of a philosopher thinker. This is especially pronounced in philosophical-ethical and socio-political terminology. It is important to note that the choice of means of language expression of scientific concepts is influenced by both the style traditionally accepted in this science and the individual scientific and linguistic approach of a scientist. This explains, in our opinion, the fact of sometimes extraordinary means of expression in the field of philosophical literature, when the positive (from the speaker's point of view) properties of an object are highlighted or the speaker's goal is to distinguish it from other objects [17, p. 178–179]. This phenomenon, as our study confirms, is widespread as a whole in the philosophical and especially in the term-creation sphere of morality and ethics of the period.

Actually, the linguistic picture in England was quite complex both in territorial and socio-political terms. Although the existence of Latin in the higher spheres of communication of the English language was still largely supported by the power of centuries-old traditions, in the XVI century the new impetus was the activity of humanists and their views on the relationship between the two languages. In the field of language structure, the main questions concerned spelling and the expansion of the lexical composition of the language [13, p. 172]. The study of the native language in England is gradually becoming an end in itself [14,

p. 115]. It is believed that the desire already in the second half of the 16th century and, especially, in the XVII century to create a comprehensive language is explained by the fact that philosophers such as Francis Bacon were interested in “things, not words”.

Speaking about the influence of the scientific-literary and rhetorical tradition of classical languages on the practice of the era and, in particular, the XVI century, supporters of the preservation of Latin as the language of science and philosophy appealed to its perfection, richness and elegance of forms of expression; In turn, their opponents cited the fact that the Latin language itself did not immediately acquire perfect forms as evidence of the possibility of improving and developing the English language. Language purism as an English phenomenon, quite understandable in the era of the formation of the national language and the formation of the nation, also contributed to the establishment of the language norm, the flowering of lexicography of explanatory dictionaries of England of the prescriptive type, the authors of which carried out the social order of their era for “cleaning”, “perfecting” and “fixing ” of English language.

For a more complete understanding of the history of the formation, development and improvement of the English literary, including philosophical, language, it is necessary to touch on the issue of multilingual influence, as well as the reasons for the surge in the translation activity of English writers. Therefore, it is not by chance that it is noted that for obvious reasons and reasons, the influx of borrowings increased during periods of intensive translation activity and especially increased during the Renaissance.

At the end of the XVI century, work began on a description of the language and its codification. This work included grammarians and orthoepists like Hart, William Bullockar, A. Gill, C. Butler, C. Cooper [Hart. 1580; William Bullokar. 1585; A. Gill. 1621; Charles Butler. 1634; Ch. Cooper. 1685]. At the same time, lexicographers developed their activity, striving to fix the vocabulary of the language. If the first such dictionaries were bilingual Latin-English dictionaries of new words, then already at the beginning of the 16th century dictionaries of the so-called "difficult" words appeared (Robert Cawdrey, H. Cockeram, E. Coles). Bilingual dictionaries reached their climax in the XVI century. These are the dictionaries of Thomas Eliot, Richard Huloet, Thomas Cooper, John Baret, John Ryder and others. All this leads to a change in the nature and position of the original and translated literature: it becomes highly demanded. The conquest of the right to use the English language in all genres of scientific and literary creativity was the most important issue of the time. In this case, the interaction of the scientific and literary language with the spoken language should be emphasized, for the language in which Shakespeare spoke was the language in which he wrote. It can be argued that the tasks of the language here went far beyond pure linguistics – it was a struggle for a new humanistic thinking, for a genuine cultural flourishing, requiring adequate forms of its language explication, expressed in a vivid form also in the process of term creation in the field of philosophical vocabulary, in general, and vocabulary of ethics, in particular. The creation of scientific terminology on a national English basis by substantially filling the vocabulary was on the agenda.

Thus, concluding, we can state that the emergence of new concepts, and therefore new words, depended on the socio-historical conditions, capabilities and interests of the nation. Vivid revolutionary ideas associated with the era of deep national transformations and revolutionary storms also led to an explosion of term-creation in areas particularly demanded, which were ethics and morality in that era, and, as a result, the appearance of new lexical units, including philosophical vocabulary – ethical order.

Список використаної літератури.

1. Барг М.А. Шекспир и история / М. А. Барг. – Москва: Наука, 1979. – 216 с. ; Barg M.A. Shekspir i istoriya / M. A. Barg. – Moskva: Nauka, 1979. – 216 с.
2. Богомолов А. С. Основы теории историко-философского процесса / А. С. Богомолов, Т. И. Ойзерман. – Москва : Наука, 1983. – 288 с.; Bogomolov A. S. Osnovy teorii istoriko-filosofskogo protsessa / A. S. Bogomolov, T. I. Ouzerman. – Moskva : Nauka, 1983. – 288 с.;
3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. - 2-е изд., испр. и доп. - Москва : Искусство, 1984. – 349 с. ; Gurevich A. Ya. Kategorii srednevekovoy kultury / A. Ya. Gurevich. - 2-e izd., ispr. i dop. - Moskva : Iskusstvo, 1984. – 349 s.
4. Дробницкий О. Г. Понятие морали : историко-критический очерк / О. Г. Дробницкий. – Москва : Наука, 1974. – 244 с. ; Drobnitskiy O. G. Ponyatie morali : istoriko-kriticheskiy ocherk / O. G. Drobnitskiy. – Moskva : Nauka, 1974. – 244 с.
5. Жирмунский В. М. История немецкого языка / В. М. Жирмунский. – 5-е изд., пересмотр. и испр. - Москва : Высш. школа, 1965. - 408 с. ; Zhirmunskiy V. M. Istoriya nemetskogo yazyka / V. M. Zhirmunskiy. – 5-e izd., peresmotr. i ispr. - Moskva : Vyssh. shkola, 1965. - 408 s.
6. Иванова И. П. История английского языка : учеб. / И. П. Иванова, Л. П. Чахоян. – Москва : Высш. школа, 1976. – 319 с. ; Ivanova I. P. Istoriya angliyskogo yazyka : ucheb. / I. P. Ivanova, L. P. Chakhoyan. – Moskva : Vyssh. shkola, 1976. – 319 с. / I. P. Ivanova, L. P. Chakhoyan. – Moskva : Vyssh. shkola, 1986. – 319 с.
7. Локк Дж. Сочинения в 3-х т. / Дж. Локк. – Москва : Мысль, 1985. – Т. 1. - 1181 с. ; Lokk Dzh. Sochineniya v 3-kh t. / Dzh. Lokk. – Moskva : Mysl, 1985. – Т. 1. – 1181 с.
8. Мир философии : кн. для чтения : в 2-х ч. — Москва : Политиздат, 1991. — Ч. 2 : Человек. Общество. Культура. - 624 с. ; Mir filosofii : kn. dlya chteniya : v 2-kh ch. — Moskva : Politizdat, 1991. — Ch. 2 : Chelovek. Obshchestvo. Kultura. - 624 s.
9. Овсянников М. Ф. История эстетической мысли / М. Ф. Овсянников. – 2-е изд., перераб. и доп. - Москва : Высш. шк., 1984. - 336 с. ; Ovsyannikov M. F. Istoriya esteticheskoy mysli / M. F. Ovsyannikov. – 2-e izd., pererab. i dop. - Moskva : Vyssh. shk., 1984. - 336 s.
10. Петелина М. В. Мир как театр в Ренессансной философии : дис. ... канд. филос. наук / спец. 09.00.03 / Мария Владимировна Петелина; Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург, 2004. - 158 с. ; Petelina M. V. Mir kak teatr v Renessansnoy filosofii : dis. ... kand. filos. nauk / spets. 09.00.03 / Mariya Vladimirovna Petelina; Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyy universitet. – Sankt-Peterburg, 2004. - 158 s.
11. Ступин Л. П. Проблема нормативности в истории английской лексикографии XV–XX вв. / Л. П. Ступин. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1979. - 164 с. ; Stupin L. P. Problema normativnosti v istorii angliyskoy leksikografii XV–XX vv. / L. P. Stupin. – Leningrad : Izd-vo LGU, 1979. - 164 s.
12. Ярцева В. Н. Развитие национального литературного английского языка / В. Н. Ярцева. – Москва : Наука, 1969. - 286 с. ; Yartseva V. N. Razvitie natsionalnogo literaturnogo angliyskogo yazyka / V. N. Yartseva. – Moskva : Nauka, 1969. - 286 s.
13. Ярцева В. Н. История английского литературного языка IX–XV вв. / В. Н. Ярцева. – Москва : Наука, 1985. - 247 с. ; Yartseva V. N. Istoriya angliyskogo literaturnogo yazyka IX–XV vv. / V. N. Yartseva. – Moskva : Nauka, 1985. - 247 s.

14. Soderlind J. The Attitude to the Language Expressed by or Ascertainable from English Writers of the 16th to 17th Centuries / J. Soderlind // *Studia Neophilologica*. - 1964. – Vol. 36, Issue 1. – P. 111-126.

15. Tucker S.I. English examined. Two centuries of comment on the mother-tongue / compiled and introduced by S.I. Tucker. - Cambridge : University Press, 1961. – 154 p.

16. Wyld T. H. C. A History of Modern Colloquial English / T. H. C. Wyld. – 3d. ed. with additions. - Oxford : Basil Blackwell, 1956. – 110 p.

17. Ullmann S. The Principles of semantics / S. Ullmann. – Glasgow : Jackson Son & Co., 1951. – 314 p.

The article was edited 18.10.2019

К. Б. Шадманов

ПРО ЛІНГВІСТИЧНО-ФІЛОСОФСЬКУ ПРИРОДУ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВОКАБУЛЯРУ

Проблеми етики як науки і форми суспільного буття, поза сумнівом, розглядалися на всіх етапах людської цивілізації. Однак, кожен раз і в кожній країні тлумачення етичних понять і норм, а значить і термінів, носило конкретно - історичний і суто національний характер. автор статті вважає за необхідне дати короткий огляд етики античності і середньовіччя, щоб на цьому тлі зрозуміти і розглянути специфічну роль етики в науці і практиці більш пізніх історичних епох і, перш за все, періоду Відродження і Нового часу. Досить вузьке розуміння сутності, мети та завдань етики як науки про природу людини, про причини і формах його дій, існувало дуже довго, вірніше до пізнього Відродження і Нового часу. Етика повинна була давати людині поради з приводу того, як правильно жити, в тому числі в залежності від божественних встановлень, і це була головна особливість довозрожденческой етики. Розвиток етичної думки у східних і європейських філософів в середні століття поступово призвело до перевертання в розумінні етики в наступні періоди – в Відродження і Новий час. Коперниковской перевертанням наука вперше оскаржила у теології її право монополюно визначати формування світогляду. Саме це стало першим актом в процесі проникнення наукового знання та наукового мислення в структуру діяльності, людини і суспільства. Все це мало найбезпосередніші виходи на самостійність людини, але вже в світлі нових етичних норм. Хоча в англійській філософській, соціально-політичній та художньої літератури XVI–XVII століть поняття і терміни етики зустрічаються досить часто, це не означає, що мислителі країни чітко усвідомили місце етики в загальній системі наук і досліджували її в якості самостійного напрямку. У розглянуті нами період йшов активний процес відокремлення основних визначень і категорій етики. Первинно етика як самостійна наукова система сформувалася лише в кінці XVII століття.

Ключові слова: філософська природа, етика, соціальне буття, словниковий запас, цивілізація, історико-соціологічна, категорія.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 314.15.044(477:0437.2)''1921-1939'':791

О. Є. Зубко

КІНО В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В МІЖВОЄННІЙ ЧСР (1921–1939)

Подання стаття інформує про кіновідпочинок української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині. Звернено увагу на те, що попри статус Праги в 1921–1939 роках, як потужного політично-культурного й науково-освітнього центру, в статусі європейського кіноцентру Прага мала скромніші здобутки.

Ключові слова: історія повсякдення, українська еміграція, міжвоєнна Чехословаччина, відпочинок, кіноіндустрія.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-37-43

«Кіно – це ширма, якою я відгороджуюся від жахів реальності»

Кіра Муратова

У 1920-х роках політично неоднорідна українська еміграційна спільнота в міжвоєнній Чехословаччині, за спиною в котрій залишилися Перша світова війна й програні національно-визвольні змагання, конче потребувала як фізичного, так і духовного відпочинку. Однак статус «емігрантів» трансформував уяву вихідців про відпочинок і дозвілля. Рекреаційним регулятором виступали, з одного боку, науково-технічні наслідки «буремних двадцятих», а з іншого – існуюча нагальна потреба триматися «свого гурту», тобто колективна форма відпочинку та дозвілля. Українські вигнанці відвідували різноманітні театральні вистави, книжкові виставки, музичні концерти, секції та гуртки, полюбляли екскурсії. Повільно, з окремими нюансами, в українське еміграційне дозвілля входив і кінематограф.

Потрібно відзначити, що українська еміграція в міжвоєнній ЧСР, через побутуючу в 1920-х «концепцію швидкого повернення» й пріоритетність, в першу чергу, власних політичних проєктів, не залишила будь-яких праць або згадок про кіновідпочинок. «Велика депресія» 1930-х і поготів «відкинула» питання дозвілля загалом і кіновідпочинку зокрема, змусивши тяжко фізично працювати, аби просто вижити. Сучасні наукові розвідки про вплив і роль кінематографа в житті української еміграційної спільноти в міжвоєнній ЧСР відсутні вже з причин того, що попри статус Праги як потужного політичного, культурного й науково-освітнього еміграційного центру, провідним європейським кіноцентром вона так і не стала, поступаючись тут Парижу та Берліну. Дотичними до теми нашої розвідки, є тільки упорядкована доктором історичних наук, професором І. Б. Матяш книга «Дипломатична історія України...» [7] та стаття Романа Росляка «Українфільма» [9, с. 23–24]. Так, в біографічному нарисі «Три іпостасі Євгена Слабченка (Ежена Деслава) Ірина Матяш наголосила на тому, що репрезентант європейського кіноавангарду 1920-х–1930-х років, український діяч культури в еміграції, (другий аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР до Сполучених Держав Північної Америки (11.10.1919–01.07.1919)) поступово втрачає інтерес до «чистої політики» і з переїздом з Відня та Праги до Парижу в 1924 р. відшукує себе в новому й неймовірно популярному на той

час мистецтві – кінематографі. Завдяки своєму таланту помічати не надто очевидні на перший погляд речі, він досягає успіху в використанні крупного плану, подвійній експозиції, оптичній деформації, нестандартних прийомах монтажу, що зробило його праці впізнаваними й забезпечило місце серед світових піонерів кіно. Тоді як в науковій розвідці Романа Росляка йдеться про створення кінокомпанії «Українфільм» за часів гетьмана Скоропадського. Ще у серпні 1918 р. з'являється указ Скоропадського про українізацію кіно. Результатом виконання цього указу й стало створення кінокомпанії «Українфільм» («Українфільма» – за тодішньою стилістикою – *О. З.*), що проіснувала з серпня 1918 р. по серпень 1919 р. Згідно з Доповідною запискою першої української кінокомпанії, адресованою Головному управлінню у справі мистецтв і національної культури Української Держави, «товариство «Українфільма» мало на меті широке виробництво та розповсюдження ідейних та національних фільмів, головним чином патріотичного та історично-героїчного напрямків» [4]. На базі «Українфільми» почали розроблятися постановки багатьох стрічок, зокрема: «Брехня» та «Чорна пантера» за творами Володимира Винниченка, а також «Кармелюк» й «Чорна рада» за історичними романами Михайла Старицького та Пантелеймона Куліша. Роман Росляк, опираючись, в свою чергу, на матеріали Романа Масляка, слідом за Масляком вважає, що названі фільми були відзняті та випущені в прокат, незважаючи на досить стислі терміни. Так він наводить дані про вихід у прокат кінострічки «В'їзд Директорії», що демонструвалася в кінотеатрі Шанцера за адресою Хрещатик, 25, і про що писала, зокрема, газета «Нова рада» [3]. У 1920 р., коли уряд УНР вже перебував в еміграції, «Українфільму» силоміць було передано «Дніпросоюзу» – об'єднанню споживчих кооперативів, – який був одним із співзасновників «Українфільми». Варто відзначити також, що у 1918 р. кінематографічну секцію УНР очолювала письменниця й громадський діяч Людмила Черняхівська-Старицька (1868–1941). Кінематограф української діаспори загалом в 1920-х був представлений журналісткою, письменницею та мандрівницею Софією Яблонською (1907–1971), що переїхала зі Львова до Парижу. У 1930-х – її замінив Василь Авраменко (1885–1981), балетмейстер, хореограф, актор, режисер та педагог у Нью-Йорку.

Виходячи із зазначеного, метою публікації є обстоювання твердження про те, що, попри певні намагання української еміграційної спільноти в міжвоєнній ЧСР, потужним європейським кіноцентром Прага, на відміну від Парижу, Відню, Берліну та Нью-Йорку, так і не стала.

Українська еміграційна спільнота в ЧСР нараховувала приблизно 20–22 тис. чоловік. За своїм соціальним складом вона була переважно селянсько-робітничою, прошарок її інтелігенції був незначним. Згідно статистичних даних перепису українських вихідців у ЧСР, що був проведений під патронатом Українського Громадського комітету в середині 1920-х років, на території Чехословаччини перебувало: 15% зовсім «неграмотних осіб», 20% осіб з початковою освітою, 25% осіб з освітою 6-7 класів, 35% – з середньою освітою і лише 5% – з вищою [11, арк. 2]. Отже, більшість українських вихідців, користуючись моментом, або спрагло здобувала освіту, щоб у подальшому мати вищий соціальний статус, або важко фізично працювала, не маючи змоги навчатися. До усього, українці, як національна спільнота у вигнанні з відсутньою достатньою фінансовою базою, навіть у «науково-технічні двадцяті» та «економічно-нестабільні тридцяті», змушена була стояти на консервативних позиціях у питаннях дозвілля.

В травні 1924 р. колишній «чорний запорожець», сотник Армії УНР, на той час учень Матуральних («матура» – іспити в гімназії «на атестат зрілості» – *О. З.*) курсів при УВП і. м. Драгоманова в Празі (1923–1933) Валентин Сім'янець (1899–1992)

писав: «...За трохи більше як за рік часу Прага не приросла дуже до серця та і пізнати її красу не було часу. Все життя в Празі було обмежене перебіганням певних вулиць з дому до школи, зі школи до роботи і назад..... Я все ж був у музеях, оглядав пам'ятники.... Милувався Прагаю і з Градчанських терас.... А іноді, дуже рідко, ходив до кіна.....» [9, с. 70].

Перші «рухомі картини» з'явилися на території Чехії ще в 1896 р. в Празі та Карлових Варах завдяки режисеру та оператору Яну Кршижинецькому, котрий, починаючи з другої половини 1890-х років, відзняв декілька короткометражних документальних фільмів новин. А вже через рік на територію Чехії прийшла одна з приватних американських кінокомпаній, що розпочала зйомку чорно-білого німого фільму в Богемії. Тоді як перший постійний кінотеатр на чеських землях був започаткований ілюзіоністом Віктором Понрепо (1858–1926) в 1907 р. у Празі. Значного поштовпу чехословацька кіноіндустрія набула саме у міжвоєнний час. З 1921 р. започатковуються професійні кіностудії. І до 1932 р. першість стало тримають такі чорно-білі німі кінокартини: націоналістичні «Utrenim ke slávě» («В і'мя пристрасті») (реж. Р. Ф. Бранальд, 1919), «Svatý Václav» («Святий Вацлав») (реж. Я. С. Колар, 1929); історична «Stavitel chramu» («Будівничий храму») (реж. К. Дегл, А. Новоротни, 1920); соціальна драма «Eroticon» («Еротікон») (реж. Г. Махати, 1929) й мелодрама «Varhanic u sv. Vita» («Органіст церкви святого Віта») (реж. М. Фріч, 1929) [11].

Озвучення фільмів в ЧСР починається в 1930 р. В тому ж таки 1930 р. чехословацька влада вводить заборону на імпортування будь-яких німецькомовних фільмів. Заборона німецькомовної кінопродукції призводить до того, що в 1933 р. на кіно арені міцно стає на ноги чеська студія «Баррандов» («Barrandov Studio»), створена братами Вацлавом та Мілошем Гавелами ще в 1921 р., а кількість кінотеатрів на 1938 р. обраховується цифрою 1824. Як свідчать документи, щороку в міжвоєнний час у ЧСР знімалося біля 80 кінострічок [1].

Найбільш популярними чеськими кінофільмами 1930-х були: кінокомедії «С. а. к. polní maršálek» («Імперсько-королівський польовий маршал», реж. Карер Ламач, 1931), «Penize nebo život» («Гроші або життя», реж. Г. Махати, Й. Ровенський, 1934), «Svet Patri Nám» («Світ належить нам», реж. Г. Махати, Й. Ровенський, 1934); кінохіти «Extaze, Reka» («Екстаз, Ріка», реж. Густав Махати та Йозеф Ровенський, 1932) [11].

Втім, були спроби створити якісний український (еміграційний – О. З) кінопродукт і, відповідно, українські (еміграційні) кіностудії в ЧСР. Ці спроби були пов'язані з іменами Бориса Хословського та Романа Мишкевича (?). Борис Борисович Сухоручко-Хословський (1893–після 1976) був підполковником дієвої Армії УНР. Закінчив у Чехословаччині Вищу школу консульської та дипломатичної служби (1923), факультет Карлового університету (1924), аспірантуру Української Господарської академії в Подєбрадах (1925). З 1926 р. він – керівник виробництва рекламних відділів фірми «Віра-Фільм». З 1928 р. – організатор та власник кіностудії «Меркур-Фільм», що спеціалізувалася на виробництві рекламних фільмів. В одному із випусків львівського часопису «Назустріч» за 1935 р. про кіностудію Хословського відзначалося: «Почали з двох службовців, тепер велике підприємство з десятками урядовців та їх постійних заступників у головних центрах Європи – Парижі, Відні, Берліні» [2, с. 61; 7]. Студія дебютувала в 1932 р. з повнометражним фільмом «Іван Мазепа» за твором Б. Лепкого, який переклав з української на чеську мову артист Їржі Вовк, а видав чеською мовою Ф. Ребек.

Ще одна українська еміграційна кіностудія «Терра-Фільм» виникла у Брно на початку 1930-х з ініціативи Романа Мишкевича. Ця кіностудія намагалася знімати

наукові та фабулярні (ситуаційно-природні) фільми. Так, про наміри «Терра-Фільму» знімати кіно у Карпатах періодично повідомляла львівська преса (журнал «Кіно») [2, с. 62]. Зокрема, в 1933 р. «Терра-Фільм» оголосила конкурс на «фільмове лібрето» для першої української стрічки, яка буде зніматися в Карпатському регіоні та розповідатиме про життя карпатських селян. Як винагороду драматургам обіцяли премії у розмірі 50, 100 і 250 американських доларів. До 1939 р. фірма Мишкевича залишалася найбільшим імпортером кінофільмів з ЧСР до Японії, Китаю, Індії та Центральної Америки [5, с. 277].

Та все ж, розвинути потужну українську еміграційну кіноіндустрію в ЧСР виявилось неможливим. Причин цьому було декілька. По-перше, на заваді стояли політичні (статус емігрантів) й економічні (відсутність сталих фінансових потоків з боку ЧСР) обставини. По-друге, українська еміграційна кіноіндустрія не мала підтримки з боку як українського, так і чеського (приватного) бізнесу. По-третє, давалися взнаки невисокий потенціал українських кіно ентузіастів та відсутність фахової освіти й досвіду. По-четверте, український празький кінодоробок складався переважно з документальних, короткометражних, фабулярних фільмів, репортажів та хронік.

Кіноіндустрія, здатна охоплювати майже всі сфери суспільної свідомості, зрозуміло, дозволяла «українським пражанам» сприймати життя трошки під іншим кутом зору. Проте вони постійно пам'ятали, що кіно не може замінити собою реальне життя, воно перетворює його лише в певну ілюзію. А тому повного звільнення від напруги реального часу, від різного роду негативних почуттів: туги, провини, невпевненості й страху... на жаль, не відбулося.

Список використаної літератури

1. Аникіна Т. Киностудия Баррандов. К 85-летию выхода первого фильма [Электронный ресурс] / Т. Аникіна // Русский ресурс. – 2018. – 14 января. - Режим доступа : <http://www.ruslo.cz/index.php/nauka/item/928-kinostudiya-barrandov-k-85-letiyu-vykhoda-pervogo-filma> ; Anikina T. Kinostudiya Barrandov. K 85-letiyu vykhoda pervogo filma [Elektronnyy resurs] / T. Anikina // Russkiy resurs. – 2018. – 14 yanvary. - Rezhim dostupa : <http://www.ruslo.cz/index.php/nauka/item/928-kinostudiya-barrandov-k-85-letiyu-vykhoda-pervogo-filma> (Дата обращения 3.03.2019)
2. Бабота Л. З історії фільму про Срібну землю / Л. Бабота// Дукля. - 1992. - Вип. 6(XL). – С. 54-64 ; Babota L. Z istorii filmu pro Sribnu zemliu / L. Babota// Duklia. - 1992. - Vyp. 6(XL). – S. 54-64.
3. Бойко О. Влада і місто: нариси життя Києва за Директорії УНР (грудень 1918-січень 1919 рр.) [Електронний ресурс] / О. Бойко // Проблеми вивчення історії Української революції 1917—1921 рр. – 2013. – Вип. 9. – С. 181-202. - Режим доступу : http://history.org.ua/JournALL/revol/revol_2013_9/13.pdf (Дата звернення : 01.09.2019) ; Boiko O. Vlada i misto: narisy zhyttia Kyieva za Dyrektorii UNR (hruden 1918-sichen 1919 rr.) [Elektronnyi resurs] / O. Boiko // Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917—1921 rr. – 2013. – Vyp. 9. – S. 181-202. - Rezhym dostupu : http://history.org.ua/JournALL/revol/revol_2013_9/13.pdf (Data zvernennia : 01.09.2019).
4. Гураль О. Юрій Старицький [Електронний ресурс] / О. Гураль // Historians. – 2015. – 31 грудня. – Режим доступу : <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1738-olha-hural-yurii-starytskyi> ; Hural O. Yurii Starytskyi [Elektronnyi resurs] / O. Hural // Historians. – 2015. – 31 hrudnia. - Rezhym dostupu : <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1738-olha-hural>

yurii-starytskyi (Дата звернення: 12.09.2019)

5. Історія українського кіно : у 5-ти т. / голов. ред. Г. Скрипник. – Київ : видавництво ІМФЕ, 2016. – Т. 2 : 1930-1945. - 486 с. ; Istoriiia ukrainskoho kino : u 5-ty t. / holov. red. H. Skrypnyk. – Kyiv : vydavnytstvo IMFE, 2016. – Т. 2 : 1930-1945. - 486 s.

6. Криштопа О. Бійці Армії УНР в еміграції. Гірка доля на чужині [Електронний ресурс] / О. Криштопа // 5 канал. – 2018. – 12 березня. - Режим доступу : <https://www.5.ua/suspilstvo/biitsi-armii-unr-v-emihratsii-vid-rezhyseryiv-do-166329.html> ; Kryshtopa O. Biitsi Armii UNR v emihratsii. Hirka dolia na chuzhyni [Elektronnyi resurs] / O. Kryshtopa // 5 kanal. – 2018. – 12 bereznia. - Rezhym dostupu : <https://www.5.ua/suspilstvo/biitsi-armii-unr-v-emihratsii-vid-rezhyseryiv-do-166329.html> (Дата звернення : 14.11.2017).

7. Матяш І. Дипломатична історія України могла побачити світ в середині 1960-х ... / І. Матяш // Україна дипломатична: наук. щорічник. – 2007. – Вип. 8. – С. 218–229 ; Matiash I. Dyplomatychna istoriia Ukrainy mohla pobachyty svit v seredyni 1960-kh ... / I. Matiash // Ukraina dyplomatychna: nauk. shchorichnyk. – 2007. – Vyp. 8. – S. 218–229.

8. Назустріч : двотижневик. – Львів. – 1935. – 1 травня. – С. 4 ; Nazustrich : dvotyzhnevuk. – Lviv. – 1935. – 1 travnia. – S. 4.

9. Росляк Р. «Українфільма» / Р. Росляк // Кіно-театр. - 2001. – № 3. - С. 23-26 ; Rosliak R. «Ukrainfilma» / R. Rosliak // Kino-teatr. – 2001. – № 3. – S. 23-26.

10. Росул Т. І. Роль документального кіно в налагодженні чесько-українських зв'язків міжвоєнного періоду [Електронний ресурс] / Т. І. Росул // Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку: (до Дня слов'янської писемності і культури) : Міжнародна наукова конференція, м. Київ, 21 травня 2015 р. - Режим доступу : <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/441> ; Rosul T. I. Rol dokumentalnoho kino v nalahodzheni chesko-ukrainskykh zviazkiv mizhvoiennoho periodu [Elektronnyi resurs] / T. I. Rosul // Naukovyi potentsial slavistyky: istorychni zdobutky ta tendentsii rozvytku: (do Dnia slovianskoi pysemnosti i kultury) : Mizhnarodna naukova konferentsiia, m. Kyiv, 21 travnia 2015 r. - Rezhym dostupu : <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/441>

11. Сімянцев В. Студентські часи : (Спогад). Чехословаччина, роки 1923-29 / В. Сімянцев. – Вашингтон, ДК, 1973. – 91 с.; Simiantsev V. Studentski chasy. (Spohad). Chekhoslovachchyna, roky 1923-1929. Vashynhton, DK. – 91 s.

12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в м. Києві (ЦДАВОВУ). – Ф. 3563. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 2; Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy v m. Kyievi (TsDAVOVU). – F. 3563. – Op. 1. – Spr. 48. – Ark. 2.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2019

O. Zubko

MOVIE IN THE LIFE OF UKRAINIAN EMIGRATION IN THE INTERWAR CHSR (1921–1939)

In the 1920 s, the politically heterogeneous Ukrainian emigration community in inter-war Czechoslovakia, with its back in World War I and losing national liberation competitions, desperately needed both physical and spiritual rest. However, the status of «emigrants» transformed the imagination of the natives about leisure and leisure. The recreational regulator was, on the one hand, the scientific and technical implications of the 'stormy twenties' and, on the other, the urgent need to keep 'one's band', that is, a collective

form of rest and leisure. Ukrainian exiles visited various theatrical performances, book exhibitions, music concerts, sections and circles, and enjoyed excursions. Slowly, with some nuances, cinema was also part of the Ukrainian emigration leisure.

It should be noted that the Ukrainian emigration in the inter-war Czechoslovakia, because of the 1920 s «quick return concept» and the priority, first of all, of its own political projects, did not leave any jobs or references to film vacations.

The Great Depression of the 1930 s and the Losses dismissed the issue of leisure in general and film recreation in particular, making it difficult to physically work to survive. Contemporary scientific intelligence on the impact and role of cinema in the life of the Ukrainian emigration community in the interwar CSR is absent because of the fact that despite the status of Prague as a powerful political, cultural and scientific emigration center, it has not become a leading European cinema center, yielding here Berlin. Only those edited by Doctor of Historical Sciences, Professor IB Matyash, the book «Diplomatic History of Ukraine by Yevgeny Slabchenko (Eugene Deslav)», relevant to the subject of our intelligence, and the article by Roman Roslyak «Ukrainfilm».Based on the above, the purpose of the publication is to argue that, despite some efforts by the Ukrainian emigration community in the interwar CSR, a powerful European film center in Prague, unlike Paris, Vienna, Berlin and New York, never.

The Ukrainian emigration community in the Czechoslovak Republic numbered about 20-22 thousand people. In its social composition, it was mainly peasant workers, the layer of her intelligentsia was small. Thus, most Ukrainian immigrants either used the moment to seek education in order to further have a higher social status or to work hard without being able to study. First of all, the Ukrainians, as a national community in exile with a lack of sufficient financial base, even in the «scientifically technical twenties» and «economically unstable thirties», were forced to stand in conservative positions on leisure issues.

The first «moving pictures» appeared on the territory of the Czech Republic in 1896 in Prague and Karlovy Vary, thanks to the director and cameraman Jan Krzyzyniecki, who, since the second half of the 1890s, made several short documentary films. And a year later, one of the private American film companies came to the Czech Republic to start filming a black and white silent film in Bohemia. Whereas the first permanent cinema on Czech lands was started by the illusionist Victor Ponrepo (1858–1926) in 1907 in Prague. The Czechoslovakian film industry gained considerable momentum during the interwar period. Since 1921 professional film studios have started. And by 1932, the championship was kept by black and white silent films.

The soundtrack of films in the Czechoslovakia began in 1930. In addition, in 1930 Czechoslovak authorities imposed a ban on the import of any German-language films. Prohibition of German-language film production leads to the fact that in 1933, the Czech studio «Barrandov Studio», established by the brothers Vaclav and Milos Havel in 1921, is firmly on its feet, and the number of cinemas is counted in 1938. 1824.

However, there were attempts to create a quality Ukrainian emigration film product and, accordingly, Ukrainian (emigration) film studios in the Czechoslovak Republic. These attempts were linked to the names of Boris Khoslovsky and Roman Mishkevich. Khoslovsky since 1926 the head of production of advertising departments of the firm «Vira Film». Since 1928 organizer and owner of the «Mercury Film» Studio, specializing in the production of promotional films. Another Ukrainian film studio, «Terra Film», originated in Brno in the early 1930s on the initiative of Roman Mishkevich. This film studio tried to shoot science and plot (situational-natural) films. Until 1939, Myshkevich's firm remained the largest importer of motion pictures from the Czech Republic to Japan, China, India and Central America.

Yet, to develop a powerful Ukrainian film industry in the Czechoslovakia proved

impossible. There were several reasons for this. First, political (emigrant status) and economic (lack of sustainable financial flows from the Czechoslovakia) were hampered. Secondly, the Ukrainian film industry did not have the support of both Ukrainian and Czech (private) businesses. Thirdly, the low potential of Ukrainian film enthusiasts and the lack of professional education and experience were evident. Fourth, the Ukrainian Prague film production consisted mainly of documentaries, short films, plot films, reports and chronicles.

Key words: *history of everyday life, Ukrainian emigration, interwar Czechoslovakia, recreation, film industry.*

УДК 37.014.621(045)

**В. О. Кудлай,
В. Д. Білоусова**

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ КОМУНІКАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНІЙ УСТАНОВІ

Розглянуті трактування поняття «комунікація» та «комунікаційна діяльність». Охарактеризовані основні елементи, форми, види та функції комунікаційної діяльності. Визначені основні етапи роботи над створенням ефективної комунікації в установі. Виділені напрямки удосконалення комунікації в закладах вищої освіти.

Ключові слова: *комунікація, комунікативна діяльність, освітня установа, заклад вищої освіти, елементи комунікації, ефективність комунікаційної діяльності.*

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-43-49

Комунікація впливає на всі сфери життя суспільства, в тому числі на освітню. Закладу вищої освіти (надалі ЗВО) необхідно мати не тільки хороші освітні послуги, але й донести до споживача переваги від користування запропонованими послугами. Комунікація являє собою процес, який дозволяє передати необхідну інформацію абітурієнтам, їх батькам, студентам, науковцям та іншим прямим чи опосередкованим учасникам освітнього процесу, з метою зробити привабливими послуги ЗВО. Тому, комунікація стає найважливішою складовою діяльності закладів вищої освіти та правильно налагоджена комунікаційна діяльність стає основою «спілкування ЗВО» із ринком освіти, праці, громадськістю.

Мета студіювання полягає у визначенні структури і змісту комунікативної діяльності в ЗВО. Відповідно до мети було сформульовано такі завдання: дати визначення поняттям «комунікація» та «комунікаційна діяльність»; визначити основні елементи комунікаційного процесу в освітній установі; виділити принципи ефективного комунікаційного процесу ЗВО.

Вагомий внесок у розробку практичних та теоретичних принципів комунікації зробили такі вітчизняні та світові вчені: П. Сміт, К. Беррі та А. Пулфорд [9], Н. Волкова [1], Л. Карамушка [3], Ф. Котлер [4], Г. Почепцов [6], С. Тавокін [11], А. Чичановський [14] та інші. Питання стосовно комунікаційної діяльності, її елементів, видів, форм розглядав професор А. Соколов [10]. Особливості комунікативної діяльності ЗВО відображені у дослідженнях І. Грищенко та Н. Крахмальової [2], С. Орехової [5], С. Янковського та О. Дейниченко [14].

У широкому значенні під терміном «комунікація» розуміється зв'язок, спілкування, яке охоплює всі процеси людської діяльності. У наш час ставлення до

цього поняття змінилося: якщо раніше під цим терміном розглядали жорстку вертикальну підпорядкованості, то відтепер, комунікацію розглядають як процес, де кожен учасник має власну точку зору. Тобто, управління реалізовується в систему демократичної комунікації, що спирається на переконання [6].

Словник іншомовних слів трактує «комунікацію» («communicatio» – повідомлення) як зв'язок, повідомлення [8]. У філософському енциклопедичному словнику зазначається, що «комунікація» є терміном, що у широкому сенсі окреслює людську взаємодію у світі. У сучасній філософії використовується передусім як ознака конструктивної взаємодії особистостей, соціальних груп, націй та етносів, яка розгортається на основі толерантності й порозуміння. Поняття «комунікація» широко використовується у філософії К. Ясперса, а також у сучасній німецькій практичній філософії, що отримала назву «комунікативної» [12, с. 291].

Дослідниця Н. Волкова вважає, що «важливим компонентом комунікації є інформаційний потік – рух у певному середовищі інформації, структурованому на підставі змістово-цільового взаємозв'язку та впорядкованості, спрямованих від джерела до суб'єкта-користувача» [1], а Л. Карамушка зазначає, що «комунікація» – це «обмін інформацією між учасниками управлінської взаємодії і є одним із важливих психологічних компонентів процесу управління та становить невід'ємну частину таких його головних етапів, як планування, організація, контроль» [3].

Комунікаційна діяльність забезпечує збереження та передачу знань майбутнім поколінням, трансляцію наукового і культурного досвіду, що робить його науковим та комунікативним явищем. Професор А. Соколов дав таке визначення поняттю «комунікаційна діяльність» – це рух втілених в знаковій формі смислів в соціальному просторі. Теорія комунікації розглядає соціальне значення комунікації, яке характеризує різноманітність зв'язків, що виникають у суспільстві. Тому передбачається, що в якості комунікантів і реципієнтів виступають три суб'єкти: індивідуальна соціалізована особистість, соціальна група і масова сукупність [10].

І. Грищенко та Н. Крахмальова вважають, що у сьогоденних умовах діяльності комунікацію необхідно розглядати «як підсистему закладу вищої освіти з її основними функціями: поширення стратегії розвитку закладу вищої освіти; інтеграція й регулювання освіти, науки і бізнесу; формування громадської думки; розвиток іміджу ЗВО» [2].

Визначенотакі елементи комунікації (за Ф. Котлером): відправник (комунікант) – сторона, яка посилає повідомлення іншій стороні (реципієнту); кодування – набір символів, що передані комунікантом; під засобами поширення інформації позначаються канали комунікації, за допомогою яких звернення передається від відправника до одержувача; розшифровка – процес, під час якого одержувач надає значення символам, що передані відправником; адресат (реципієнт) – сторона, яка отримує звернення. У відповідь адресат відправляє набір відгуків, що з'явилися у процесі контакту з об'єктом, який передавався, тобто відбувається певна реакція. Зворотний зв'язок – реакція, яку одержувач доводить до зведення відправника [4].

Якщо говорити про комунікацію у ЗВО, то комунікантом, в даному випадку, є сам ЗВО (його представники), що усвідомлює певну ситуацію, як завдання та певним чином реагує. За допомогою певних засобів комунікант передає інформацію у вигляді повідомлення, яке одержувач повинен сприйняти. Для цього повинні бути підготовлені доступні матеріали, які подаються у певній формі й певному контексті. Адресатом стає цільова аудиторія, яка зацікавлена в наданій інформації та послугах (об'єкт який передається). Передану закодовану інформацію одержувач сприймає вже у зміненому вигляді, тобто сприймає очима відправника. Після прийняття інформації здійснюється

зворотний зв'язок, який дає зрозуміти згоден споживач на певні послуги або ж вони не відповідають його потребам. Зворотна реакція, а отже, ефективність комунікативного процесу визначається встановленням і підтриманням контакту між комунікаторами та ступенем згоди між ними. Комунікації освітньої установи передбачають обмін інформацією між закладом освіти та його цільовими аудиторіями, тому для задоволення потреб цільової аудиторії та досягнення цілей закладу освіти мають бути сплановані зміст та форма передачі інформації.

Тобто, комунікацію виокремлюється від інших процесів завдяки таким ознакам: учасники комунікації – не менше двох цілеспрямованих суб'єктів (окрема людина, група людей або ж суспільство в цілому); наявність об'єкта, який передається; цілеспрямованість комунікації.

Процес комунікації допомагає визначити основні етапи роботи над створенням ефективної системи поширення інформації в установі: виявлення цільової аудиторії; визначення бажаної реакції цільової аудиторії; складання звернення до цільової аудиторії; формування комплексу маркетингових комунікацій установи; розробка бюджету комплексу маркетингових комунікацій; втілення в життя комплексу маркетингових комунікацій; збір інформації, що надходить каналами зворотного зв'язку; коригування комплексу маркетингових комунікацій.

Комунікацію необхідно розглядати як підсистему ЗВО з такими основними функціями: поширення стратегії розвитку ЗВО; інтеграція й регулювання освіти, науки і бізнесу; формування громадської думки; розвиток і поширення іміджу ЗВО.

Комунікаційна робота ЗВО являє собою сукупність процесів передавання інформації, даних про стан і діяльність ЗВО, які регулюються та використовуються для формування іміджу, ідеологічного впливу на оцінки, думки й поведінку споживачів освітніх та наукових послуг.

Комунікація характеризується такими факторами: розосередженістю аудиторії; наявністю широкомасштабних комунікаційних процесів; одночасним передаванням даних різними каналами масового інформування (книжками, газетами, журналами, радіо- та телетрансляцією, мережею Інтернет); принциповою доступністю всім охочим.

Виокремлюють три основних види комунікації: усна, документальна та електронна. Перший вид комунікації здійснюється завдяки вербальним і невербальним знакам, які допомагають в освіті засобами усного мовлення, за умови аудіовізуального контакту між двома суб'єктами (комунікантом і реципієнтом). Недолік цього виду взаємодії є ненадійність. На відміну від усної комунікації, документальна забезпечує надійне збереження смислових повідомлень. В епоху інформаційних технологій та інформатизації суспільства цей вид відходить на другий план, поступаючись електронній комунікації, яка реалізується засобами техногенних комунікаційних каналів (провідний, магнітний, оптичний запис і радіозв'язок). Одні канали дозволяють збільшити просторовий діапазон усній комунікації (телебачення, телефонія), інші доповнюють спектр документальних повідомлень різними видами електронних документів. Наприклад, Інтернет дозволяє побачити потенціал електронної комунікації. Інтернет – глобальний комунікаційний канал, який забезпечує поширення мультимедійних повідомлень по всьому світу, а також є загальнодоступним сховищем інформації. Електронні засоби комунікацій здійснюють суттєвий вплив на спілкування в закладах освіти. Електронний вид комунікації все частіше використовують заклади вищої освіти для популяризації своєї діяльності. У своїй діяльності освітні установи використовують комп'ютери, комп'ютерні мережі, телефони та інше устаткування, які сприяють покращенню обміну інформації. Створюються офіційні сайти університетів, де розташована детальна інформація про діяльність установи та переліки послуг, що

надаються споживачам. Також, кожен заклад вищої освіти має свою електронну пошту, яка забезпечує зворотний зв'язок зі споживачами. Вона дає можливість працівникам направляти письмові повідомлення будь-якій особі в установі та за її межами. Це допомагає зменшити невичерпний потік телефонних розмов. Перевага цього електронного засобу зв'язку визначають можливість відправляти одне повідомлення значній кількості одержувачів. Отже, електронна пошта стає ефективною у використанні, оскільки пов'язує людей, які знаходяться в різних приміщеннях, різних містах і країнах.

Якщо розглядати комунікаційну діяльність в установі, то під нею розуміють сукупність інформаційних повідомлень, різних форм, методів і каналів передачі інформації від компанії до цільових груп з обов'язковою наявністю зворотного зв'язку.

Існують форми комунікаційної діяльності, які є способом взаємодії учасників комунікації. Виділяють три основні форми, які залежать від поставленої мети: наслідування, діалог, управління. Під першою найдавнішою формою розуміється відтворення поведінки, зовнішності, звичок комуніканта. Дана форма виражається в об'єкт-суб'єктне відношення, де реципієнт приймає на себе активну роль, а комунікант виступає пасивним об'єктом для наслідування. Так, в освітній комунікації студенти наслідують здобуті теоретико-практичні погляди та способи організації науково-дослідної роботи від викладачів.

При другій формі комунікаційної діяльності між учасниками складаються суб'єкт-суб'єктні відносини, тобто учасники ставляться один до одного як до рівноправних суб'єктів. Під діалоговою комунікацією розуміється послідовні висловлювання учасників, які в ході цього процесу змінюють один одного в ролі комуніканта і реципієнта. У сучасній освітній практиці для організації аудиторної роботи діалог є найбільш поширеною формою взаємодії як між студентами так і між студентами та викладачами.

При третій формі між комунікантом і реципієнтом складаються суб'єкт-об'єктні відношення, що передбачають розгляд реципієнта як засіб досягнення цілей, тобто об'єктом управління. Така дія може виступати у вигляді наказу, навіювання (реклама, пропаганда), переконання. Відмінною рисою цієї форми є те, що суб'єкт має право монологу, а реципієнта не може дискутувати з комунікантом, він має право лише повідомляти про свою реакцію каналом зворотного зв'язку.

Про важливість і необхідність ефективної комунікаційної діяльності в освітньому закладі свідчать такі чинники: однією з головних умов існування і розвитку установи є комунікація; на процес комунікації впливає зовнішнє середовище, яке може здійснювати моніторинг рівня якості прийняття управлінських рішень ЗВО; комунікаційна діяльність характеризує стан внутрішнього середовища ЗВО шляхом забезпечення функціонування і взаємодії учасників, структури, цілей, технології та завдань організації [7].

У комунікаційній діяльності ЗВО має активно поширювати відомості про якість освітніх послуг, що забезпечує їх конкурентоспроможність. Як відзначає С. Орехова, конкурентоспроможність освітніх послуг ЗВО є головним показником ефективності його функціонування [5, с. 78]. Серед факторів конкурентоспроможності освітньої послуги та ЗВО дослідниця виокремлює: якість підготовки за спеціальністю; вартість навчання; затребуваність спеціальності на освітньому ринку; забезпечення рекламної комунікації для популяризації спеціальності; працевлаштування випускників тощо [5, с. 78].

Враховуємо зауваження С. Янковського та О. Дейниченко, які вважають, що одну з провідних ролей у формуванні позитивного іміджу ЗВО для потенційних вступників

мають електронні інституційні депозитарії наукових бібліотек університетів, які стають базою розбудови інтегрованої інформаційної мережі баз даних бібліотек, що загалом розвиває інтернаціоналізацію освіти, отже, комунікація відбувається на глобальному рівні і про освітні послуги, здобутки працівників ЗВО дізнаються вступники у всьому світі [14, с. 181–182].

Удосконаленню комунікації в закладах вищої освіти сприяють такі практики: урегулювання інформаційних потоків; удосконалення систем зворотного зв'язку; використання сучасних інформаційних технологій; випуск інформаційних бюлетенів тощо.

Таким чином, комунікація є цілеспрямованим процесом передачі інформації з використанням правил та норм, які допомагають досягти взаєморозуміння між суб'єктами. Наявність інформаційного обміну та участь у процесі як мінімум двох учасників стають головними умовами існування та реалізації комунікації. Для забезпечення загальних цілей ЗВО та надання ними якісних освітніх послуг важливими стають комунікація та комунікаційна діяльність з використанням традиційних та новітніх каналів обміну інформацією. Налагоджений процес комунікації в освітніх установах створює умови для передачі інформації до споживачів освітніх послуг, що є обов'язковою умовою успішного розвитку освіти в Україні. Знання видів, форм та функцій комунікації має важливе значення для керівного апарату закладів вищої освіти, спеціалізованих підрозділів та грають важливу роль у підвищенні економічних переваг ЗВО. У комунікаційній діяльності у ролі комуніканта та реципієнта виступають індивідуальні особистості (абітурієнт, студент, викладач, інший персонал ЗВО), цільові групи (студентство як спільнота ЗВО, науково-педагогічний персонал) та суспільство загалом. Необхідно відзначити, що комунікаційна діяльність освітнього закладу, багато в чому залежить від потреб сучасного суспільства та впливу нових тенденцій. Тому, основне завдання комунікаційної діяльності ЗВО полягає в тому, щоб виділити сильні сторони в організації своєї роботи та акцентувати на них увагу.

Список використаної літератури

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Київ : Академія, 2006. – 256 с. ; Volkova N. P. Profesiino-pedahohichna komunikatsiia : navch. posib. / N. P. Volkova. – Kyiv : Akademiia, 2006. – 256 s.

2. Грищенко І. Роль комунікацій у функціонуванні вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / І. Грищенко, Н. Крахмальова // *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny* / pod red. Z. Szaroty, F. Szloska. – Radom : Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB, 2013. - С. 764-771. – Режим доступу : https://knutd.edu.ua/publications/pdf/International_editions/Gryshchenko_Krakhmaleva_6.pdf ; Hryshchenko I. Rol komunikatsii u funktsionuvanni vyshchychkh navchalnykh zakladiv [Elektronnyi resurs] / I. Hryshchenko, N. Krakhmalova // *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny* / pod red. Z. Szaroty, F. Szloska. – Radom : Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB, 2013. - С. 764-771. – Rezhym dostupu : https://knutd.edu.ua/publications/pdf/International_editions/Gryshchenko_Krakhmaleva_6.pdf

3. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – Київ : Либідь, 2004. – 423 с. ; Karamushka L. M. Psykholohiia osvithnoho menezhmentu : navch. posib. / L. M. Karamushka. – Kyiv : Lybid, 2004. – 423 s.

4. Котлер Ф. Десять смертних гріхів маркетингу : ознаки і методи вирішення / Ф. Котлер ; пер. з англ. І. П. Гусак, А. Ю. Гусак. - Київ : ВД Києво-Могилянська академія, 2006. - 143 с. ; Kotler F. Desiat smertynykh hrihiv marketynhu : oznaky i metody

vyrishennia / F. Kotler ; per. z anhl. I. P. Husak, A. Yu. Husak. - Kyiv : VD Kyievo-Mohylianska akademiia, 2006. - 143 s.

5. Орехова С. Є. Корпоративна культура як інструмент формування комунікативної політики закладу вищої освіти України / С. Є. Орехова // Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи : матер. II міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 18–19 квітня 2018 р. – Маріуполь : МДУ, 2018. – С. 76–78 ; Oriekhova S. Ye. Korporativna kultura yak instrument formuvannia komunikativnoi polityky zakladu vyshchoi osvity Ukrainy / S. Ye. Oriekhova // Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh polikulturnoho svitovoho prostoru: stan, problemy, perspektyvy : mater. II mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Mariupol, 18–19 kvitnia 2018 r. – Mariupol : MDU, 2018. – S. 76–78.

6. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – 2-е вид., доп. – Київ : Видавничий центр «Київський ун-т», 1999. – 307 с. ; Pocheptsov H. H. Teoriia komunikatsii / H. H. Pocheptsov ; Kyivskiy un-t im. Tarasa Shevchenka. – 2-e vyd., dop. – Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Kyivskiy un-t», 1999. – 307 s.

7. Сакалюк О. Організація ефективної комунікації в сучасних закладах освіти / О. Сакалюк // Наука і освіта. – 2014. – № 6. – С. 197–200. ; Sakaliuk O. Orhanizatsiia efektyvnoi komunikatsii v suchasnykh zakladakh osvity / O. Sakaliuk // Nauka i osvita. – 2014. – № 6. – S. 197–200.

8. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт [та ін.]. - Київ : Довіра : УНВЦ «Рідна мова», 2000. – 1017 с. ; Slovnyk inshomovnykh sliv : 23000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen / uklad. L. O. Pustovit [ta in.]. - Kyiv : Dovira : UNVTs «Ridna mova», 2000. – 1017 s.

9. Смит П. Коммуникации стратегического маркетинга : учеб. пос. / П. Смит, К. Бэрри, А. Пулфорд; пер. с англ. под ред. Л. Ф. Никулина. – Москва : ЮНИТИ, 2001. – 415 с. ; Smit P. Kommunikatsii strategicheskogo marketinga : ucheb. pos. / P. Smit, K. Berri, A. Pulford; per. s angl. pod red. L. F. Nikulina. – Moskva : YuNITI, 2001. – 415 s.

10. Соколов А. В. Социальные коммуникации : учеб. / А. В. Соколов ; науч. ред. Г. В. Михеева. – Санкт-Петербург : Профессия, 2014. – 287 с. ; Sokolov A. V. Sotsialnye kommunikatsii : ucheb. / A. V. Sokolov ; nauch. red. G. V. Mikheeva. – Sankt-Peterburg : Professiya, 2014. – 287 s.

11. Тавокин Е. П. Массовая коммуникация: сущность и состояние в современной России : учеб. пос. / Е. П. Тавокин. – 3-е изд, испр. и доп. – Москва, 2012. – 199 с. ; Tavokin Ye. P. Massovaya kommunikatsiya: sushchnost i sostoyanie v sovremennoy Rossii : ucheb. pos. / Ye. P. Tavokin. – 3-e izd, ispr. i dop. – Moskva, 2012. – 199 s.

12. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с. ; Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk / NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody ; holova redkol. V. I. Shynkaruk. – Kyiv : Abrys, 2002. – 742 s.

13. Чичановский А. В тенетах свободы : Политол. пробл. взаимодействия власт. структур, средств массовой информ. и общества в новых геополит. условиях / А. Чичановский; Междунар. акад. информатизации-ассоциир. член ООН. – Москва : Slav. dialog, 1995. – 303 с. ; Chichanovskiy A. V tenetakh svobody : Politol. probl. vzaimodeystviya vlast. struktur, sredstv massovoy inform. i obshchestva v novykh geopolit. usloviyakh / A. Chichanovskiy; Mezhdunar. akad. informatizatsii-assotsiir. chlen OON. – Moskva : Slav. dialog., 1995. – 303 s.

14. Янковський С. Роль університетської бібліотеки у формуванні іміджу ВНЗ у світовому науковому просторі / С. Янковський, О. Дейниченко // Інтернаціоналізація як фактор конкурентоспроможності сучасного університету : зб. матер. Міжнародної наук.-

практ. конф., м. Маріуполь, 25–26 травня 2017 р. – Маріуполь, 2017. – С. 181–184. ;
Yankovskyi S. Rol universytetskoï biblioteki u formuvanni imidzhu VNZ u svitovomu
naukovomu prostori / S. Yankovskyi, O. Deinychenko // Internatsionalizatsiia yak faktor
konkurentospromozhnosti suchasnoho universytetu : zb. mater. Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf.,
m. Mariupol, 25–26 travnia 2017 r. – Mariupol, 2017. – S. 181–184.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2019

V. Kudlai,

V. Bilousova

STRUCTURE AND CONTENT OF EDUCATIONAL INSTITUTION'S COMMUNICATION AND COMMUNICATION ACTIVITIES

The article deals with the peculiarities of "communication" and "communication activity" terms interpretation in the context of higher education institution. The basic elements, forms, types and functions of communication activity are characterized. The main stages of work on creating effective communication in the institution are identified. Communication improvement areas in higher education institutions are highlighted.

There are communication activity forms that are the way of communication participants interacting. There are three main communicational forms: imitation, dialogue, management.

In its communication activities, university needs to disseminate information about educational services quality, which ensures their competitiveness. The educational services competitiveness of university is the main indicator of the functioning effectiveness. Main factors of educational service competitiveness are: the quality of training; cost of education; specialties demand in the educational market; specialties promotion; graduates employment etc.

Higher education institutions' improved communication is facilitated by the following practices: regulation of information flows; feedback systems improvement; use of modern information technologies; issue newsletters.

Communication is a deliberate process of information transmitting, using rules and regulations that help to achieve understanding between the subjects. Communication and communication activities using traditional and electronic information exchange channels are important to ensure the overall objectives of the university and quality educational services provision. The well-established communicational process in educational institutions creates conditions for the information transfer to educational services consumers, which is a prerequisite for successful education development in Ukraine. In the communication activity, the individual and the recipient (the entrant, the student, the teacher, the other staff of the university), the target groups (the student body as the community, the scientific and teaching staff) and the society in general, act as the communicator and the recipient. The communication activity of the educational institution largely depends on modern society needs and new trends impact. The main task of universities' communication activity is to highlight the strengths in the organization of its work and to focus on them.

Key words: communication, communicative activity, educational institution, higher education institution, elements of communication, communication activity effectiveness.

УДК 141(44)''15''=111

U. Kurbanov

**EUROPEAN RENAISSANCE AND MICHELLE MONTAIGNE:
THE WAY OF MAN'S UNDERSTANDING HIMSELF**

The article is devoted to a critical analysis of the text of the philosophical work of M. Montaigne "Experiments" in the aspect of the way a person comprehends himself, which is the key pathos of this work of the outstanding writer and philosopher of the French Renaissance, when a person gains confidence that he is fully capable of change and even construction new world in connection with a new concept for building a national state. It is argued that the main essence of Montaigne's "Experiments" consists, according to the author, in an attempt to set up experiments on oneself and one's own mind in order to comprehend oneself by a person.

Keywords: *comprehension, concept, belief, absolutely, perception, reality, category, measurement.*

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-50-57

With independence, Uzbekistan moved to a more democratic society with a developed economy. Our country is undergoing significant changes in all areas of economic relations. First of all, this applies to the spheres of spirituality. Indeed, this sphere is a prerequisite for understanding the essence of the period of consolidation in the struggle for the noble goals of the people. In addition, it is necessary to revive the historical reality in the field of spirituality, recognizing the contribution of our great ancestors to the common treasury of mankind. In our country, great and constant attention is paid to this area. Setting the question in this way is a requirement of the time and a historical necessity. The main goal, first of all, is to ensure the spirit and national pride of our people, which gave generations of great scientists of their time, and, secondly, to show the world a wide range of ties with our ancestors, fraternal peoples and cultures. It is very important for society to show how to realize the full potential of each person, to develop his gifted nature, since the spiritual world of educated people; their life is not limited to material well-being. In the 21st century, education and science should be oriented towards the formation of a global spiritual value, a special social mentality and prospects for the development of human society. It is worth noting that only educated, spiritually mature people can form a society capable of overcoming existing problems and conflicts without aggression or war. It should be noted that the intellectual development of society is the basis of social development. Undoubtedly, moral excellence is the basis of intellectual potential.

The Uzbek people, having a three-thousand-year history of statehood and boldly walking under the flag of the 21st century, have always been a fan of science, education and enlightenment. The upbringing of a person, his education, the preparation of a highly educated, especially the young generation, is extremely important. The most important task of any society is to more actively involve a person in public life, to educate and develop it. If we look at the spiritual values of our people, which were created using the rich and vivid thinking of our people, and their spiritual heritage, we will see how important these problems are today.

The purpose of the article is to comprehend and critically analyze the text of the philosophical work of M. Montaigne "Experiments" in the aspect of the way a person

comprehends himself, which is the key pathos of this work and its role for modern scientific and philosophical thought. The methodological basis of the study is a comparative analysis, a systematic approach, the principles of universal mutual communication and historicism. For this purpose, a detailed contextual analysis of the work of M. Montaigne "Experiments" was carried out.

From this point of view, the disclosure and coverage of the influence and significance of the great (although he did not consider himself such) French writer and thinker M. Montaigne, especially his "Experiences", on European philosophy which left an indelible mark on the 16th century Renaissance, world culture and philosophy, of course, will help enlighten our people's worldview, especially youth. The question is, what kind of "meaning of life" can a young reader draw from such "experiments," who himself can tell about his commitment to all kinds of idleness, his tendency and weakness for his favorite foods, stories about attacks of a particular illness, and how much his teeth remained and so on. However, if you open "Experiments" not for idle reading, if you succumb to the mesmerizingly charming manner of Montaigne's pen, writing style, and slowly follow the zigzag course of the author's thought and trust the sincerity of a person who is not going to "teach us anything", but is content with "Tellings" about himself [Experiments, III, Ch. 2], then we will step by step feel that, when we get acquainted with the life of a completely alien Gascony nobleman who lived more than 5 centuries ago, we, perhaps for the first time, catch ourselves thinking that we get acquainted with ,and no one can resist such an acquaintance, because the secret is simple - a person, step by step, without suspecting it, opens the way to understanding himself. Montaigne speaks relaxed and natural and even convinces of the arbitrariness of his own way of philosophizing: "I have no other link in the presentation of my thoughts, except by chance. I express my thoughts as they appear to me; sometimes they are crowded together, sometimes they arise in turn, one after another. I want their natural and ordinary course to be visible, in all zigzags. I set them out as they arose" [10, p. 10].

Although the author of "Experiments" belongs to his time and the history of culture, Montaigne is a very colorful, almost unique figure in the history of Western European culture and philosophical thought. Therefore, each new era is inclined not only to talk about Montaigne, but also to mentally talk with him; his art is not intrusive to be an interlocutor, the ability to "read", to disavow our deeply veiled innermost thoughts, has always excited and continues to excite living philosophical and artistic thought.

During the Renaissance, the new European man gained confidence that he was capable of changing and building a new world in connection with existing ideas, among which the concept of Catholic monks to build a national state stood out. The conviction was formed that the future is completely open information, it is subject to man, and he himself is able to improve and change his own life in its various dimensions. The very perception of reality was changed, which was no longer confined to categories such as the present and the past, but was always open to the future as part of the process of constant development. Only the experience of this ever-changing reality is needed [13]. Especially indicative in this context are "Experiments" by M. Montaigne with his skepticism and pathos: "The human mind is so insufficient and blind that there is not a single thing that would be clear enough to him ... that all phenomena and all nature unanimously reject his competence and claims "[8, p. 140] and Montaigne is not at all original here when he exclaims, "If even that fraction of the mind that we possess is given to us by Heaven, how can this grain of reason equate itself with it? How can we judge his essence and his abilities according to our knowledge!" [10, p. 12]. The philosopher further points out: "Is it not funny that this insignificant and miserable creature, which is not even able to control itself and is left to the blows of all randomness, proclaims itself the sovereign and lord of the Universe, the smallest particle of which it is not even able

to know, command it!” [8, p. 141]. Montaigne’s originality, first of all, in those skeptical conclusions that he draws from the fideistic position [14, 15]. Since the truth of Revelation immeasurably surpasses all human concepts and ideas, so far as “otherworldly aspirations” inspire the author of the Experiments not to abandon reason, but to put it to the test, to see what it stands for, being left to its own devices.

Montaigne passionately resorts to quoting Pliny the Elder: “There is nothing reliable, except for the unreliability, and there is no creature more unfortunate and more arrogant than man” [8, p. 574]. Based on this, we can understand the reason for Montaigne’s expression: “There is nothing more believable and useful than pyrrhonist. He draws a man naked and empty; recognizing their natural weakness; ready to accept some help from above; deprived of human knowledge, and all the more able to contain divine knowledge” [8, p. 206]. The author speaks of the need to “impair the mind” of a person so that they can be easily controlled.

In the “Apology of Raymond Sabund” the process of exposing the human mind began with the words of the apostle Paul: “Our wisdom is only madness in the face of God” [8, p. 140]. The work of A. Nettesheim, “On the Uncertainty and Vanity of Sciences,” referring to 1526, also serves as an example of this kind of skepticism. The previously reasonable world, which was characterized by dominance of sympathies and antipathies, is stratified into the being of nature, which is devoid of forms of reason, and on only the possible mind. The previous understanding of the world is perceived as simple speculation, which is not based on reason, but on feelings of passion and self-interest, as well as imagination. The reality that has a direct impact on a person is constantly stipulated and interpreted by him to some extent, and therefore it is effective. “... There is no such fiction that originated in the human imagination, no matter how extravagant it is, which would not meet somewhere as a common custom and, therefore, would not receive the approval and justification of our mind” [8, p. 141].

It should be noted that the famous philosophers of the ancient period which include Thales, Pythagoras, Democritus, Plato, etc., resorted more quickly to the power of imagination than to reason and reason. “It’s not easy to convince me,” says Montaigne, “that Epicurus, Plato and Pythagoras took at face value their atoms, their ideas, numbers: they were too smart to believe in such unreliable and controversial things” [8, p. 212].

The thinker in his reasoning indicates that if reality is fictitious, then first of all it is necessary to purify the mind for the subsequent commencement of its activity and searches for itself. M. Montaigne seems to be preparing the ground for a radical doubt that will determine the main direction of the new European thinking formed in the late Renaissance period by Francis Bacon and Rene Descartes. The world dominating man, in which forces, spheres and beings predominate, begins to be perceived as a creation of the human imagination, which is meaningful and justified through his mind. This acts as a fictional world, about which was mentioned already in the works of Aristotle in the framework of the analysis of the theories of his predecessors, and which emphasized that this fictitious world excludes the possibility of perceiving to contemplate a truly existing reality, moreover, one, one and only. This position is reflected in Montaigne, which emphasizes the existence of the world of God, which is not invented and imagined by human whim and hope. Similarly, Man is deprived of any opportunity to have his own view of the world, as he is, to have his clear and distinct view, at least with regard to the world order, not to mention his own nature and the nature of the social structure of human positions and deeds. “If one day,” Montaigne writes, “nature would want to reveal its secrets to us, and we would see firsthand what are the means that it uses for its movements, dear right, what mistakes, what errors we would discover in our miserable science! ..” And further the great thinker continues to develop his thought: after all, nature is not so much comprehended as it is distorted in “a hidden and blurred picture that shines through an infinite number of deceptive colors, over which we are

guessed” [8, p. 240–241].

A century later, Boruch Spinoza will note: “So, we see that all the ways that nature is usually explained are only different kinds of imagination and show not the nature of anything, but only the state of the ability of imagination” [1, p. 42].

The existing various teachings do not assist in the comprehension by man of his own nature, how much isolate him from it. In them, a person comes into contact with own "I". By virtue of his nature, he is in the world he is imagining, which separates him from reality. The human world, which he comprehended, does not have compatibility with nature as such. In this regard, “confidence in certainty is the surest indicator of unreasonableness and extreme unreliability; and there are no people more frivolous and less philosophical than the philodoxes of Plato” [8, p. 246]. However, this is not important. A person is either able to judge things to the end, or he is completely unable to do this [7, p. 171]. The lack of faith in Montaigne, as it were, foresees the coming self-confidence of a person within the framework of a judgment on everything; he casually and unexpectedly points out: “It is very likely that natural laws exist, but we have lost them by the grace of the wonderful human mind, which intervenes in everything and everywhere wants to control and order, but the consequence of our vanity and inconstancy only obscures the appearance of things” [8, p. 294].

The philosopher notes the need for a new mind, which is characterized by a lack of self-knowledge and dimension. “A mental experience cannot be gained instantly, it crystallizes gradually, absorbing the already existing experience of life and combining it with that internal structure, which can be called the “first experience” [9, p. 145]. Thus, he speaks of the existence of a skeptical mind here and now, which casts doubt on all existing opinions, knowledge and concepts. The Thinker speaks of the recklessness of reason itself, which manifests itself in self-conceit: “Reason is a weapon,” Montaigne points out, “dangerous to the owner himself, unless he knows how to use it wisely and carefully” [8, p. 267-268]. He later notes: “For three millennia, the firmament with all its luminaries revolved around us; the whole world believed in this until Cleanthus of Samos or ... Giket of Syracuse did not even think to assure that in reality the Earth moves around its axis in the ecliptic of the zodiac; and in our time, Copernicus justified this doctrine so well that it very convincingly explains with its help all astronomical phenomena. And who knows if there will be any third point of view that refutes both previous ones” [8, p. 281].

As a critical analysis of the text of “Experiments” shows, the main essence of Montaigne's “Experiments” consists, as we see it, in an attempt to set up experiments on oneself and one's own mind to comprehend oneself by a person. After all, man does not know the essence of things in their fundamental principle; “For if we knew things as they are, we would perceive them the same way” [8, p. 271]. The mind seeks to comprehend all that exists, leaving itself in itself, while participating in permanent interaction with doubt.

It is important to note that it was Montaigne who, in his “Experiments”, paved the way for the new metaphysics, which received a fundamental foundation in the philosophical position of Rene Descartes.

Montaigne reflects on the theme of faith with the position of those who could not “comprehend themselves and know their nature, which invariably abides before their eyes and is imprisoned in themselves.” And he exclaims: “But who is able to imagine how in the picture the great face of our mother nature in its entire royal splendor; who can read its infinitely variable and diverse features” [8, p. 17].

The second chapter of the third book of Montaigne's “Experiments” begins with the words: “Others create man; I only talk about him and portray a person who is by no means a pearl of creation, and if I had the opportunity to fashion it again, I would have created it completely different. But the job is done, and now it's too late to think about it. The strokes of

my sketch do not distort the truth in any way, although they change all the time and these changes are unusually diverse. The whole world is an eternal swing. Everything that he includes in himself is constantly swinging: the earth, the rocky mountains of the Caucasus, the Egyptian pyramids - and all this is swinging along with everything else, as well as in itself. Even stability - and it is nothing but a weakened and slowed down swing "[10, p. 342]. Further, the thinker states: "I am not able to fix the object I represent. He wanders at random and staggering, drunk from birth, for he is also created by nature. I take it as it is in front of me the moment it occupies me." Along the way, as if fleetingly, he also warns of time that "you need to remember that my narrative refers to a particular hour".

Montaigne puts the emphasis: "I put on display life ordinary and devoid of any brilliance, which, however, is one and the same. All moral philosophy can be applied with the same success to everyday life and simple, as well as to a life more substantial and eventful; each person has everything that is characteristic of the entire human race" [10, p. 343]. Turning to reality, Montaigne does not seek to follow practical laws, but he takes knowledge from the existing polymorphism of events that determine the dynamics of the vital rhythm characteristic of the internal movement of his own soul. All this assists in finding him inner harmony, which is characteristic of a person's personal autonomy, and which is manifested in his essence, defined as truth. Montaigne's desire for self-knowledge, according to Montaigne, is a certain empirical principle that helps to comprehend the deep essence of a person and his substance, as well as to get the real semantic context of his "Ego" through a personally constituted inner experience.

A large number of excerpts from the work of Montaigne indicates that he sought to describe himself, to show understanding of the laws of nature by his own example [8, p. 238-239]. He points out that other researchers, philosophers, carry out the process of man's creation while he himself simply seeks to tell about himself as a concrete person: "Authors, speaking of themselves, tell readers only that which marks their features and unusualities with a seal ; as for me, I am the first to talk about my essence as a whole, as Michel de Montaigne, and not as a philologist, poet or lawyer" [7, p. 173].

Due to the fact that the world is constantly undergoing change, and man is its constituent element, he is also subject to constant transformation. Montaigne perceives a person not as a creature possessing great power and being a riddle that causes respectful surprise. He also does not strive for the tragic perception of man and the existing reality. In his opinion, man is "an amazingly vain, truly unstable and ever-wavering creature", "as ridiculous as funny", "buffoon from farce", etc. Experience is needed to comprehend man as a constantly fluctuating being. These are "experiments on oneself" or "experiments on oneself" [8, p. 242]. Montaigne indicates his desire to give society the opportunity to analyze the evolution of his ideas in accordance with his "descriptions." He talks about his desire to independently follow the process of its change [12, p. 192].

According to Montaigne, the external environment of changeable things creates the practical meaning in which the formation of an intellectual load takes place, reproducing the philosophical methodological efforts of self-comprehension for self-control and understanding of one's own "Ego". The author constantly talks about his own self-interest, but not the surrounding reality. He indicates his own ignorance, but it is shown to him as a strong and noble phenomenon. Montaigne emphasizes that only his own ignorance, and not self-confidence, contributes to the process of self-knowledge, which acts as the right path to a good life: "No special merit," Montaigne points out, "will overwhelm with pride one who is aware of the great many inherent imperfections and weaknesses , and on top of that, the whole insignificance of human existence. ... Socrates ... as a result of ... self-knowledge was imbued with contempt for himself, he was awarded the title of sage. One who manages to know

himself in the same way may not be afraid to talk about the results of his knowledge” [8, p. 201].

Montaigne indicates the need for own knowledge in the surrounding reality. This is the essence of everything: “The very desire gives rise to the image of the thing that we have in mind, and yet it contains a good fraction of what our actions should lead to, and the idea of the thing is one with its image in essence” [9, p. 12]. He mentions things in the existing reality of life, focusing on the essence of achieving one’s personal integrity by a person within the framework of his life. Montaigne’s pathos is reflected in his statements when he mentions himself as a pioneer: “I am the first” and “no one ever”. Before him, there were practically no such references. Famous ancient and medieval philosophers did not resort to such statements. In turn, the author of "Experiments" points to the essence of human life, which is always filled with twists and turns. And this relates both to the life of the “greats of this world” and to ordinary citizens. The author cites the idea of human life in this discussion: only self-knowledge can help in understanding the inner emotional impulses, since “The subject that I study,” says Montaigne, “is more than anything else, it’s myself” [6, p. 174].

The desire to know oneself is constantly fueling the dialogue of Montaigne's internal speech which is characterized by a polyphony of shades that reveal new meanings of their own recognition. Such active tension is characterized by an attempt to gain and explain through the author’s own “Ego”.

Thus, the process of discovering oneself for a person is carried out as part of an experimental activity that is implemented “on oneself”. Montaigne indicates that a person is subject to constant change due to empirical circumstances in which he carries out his life activities. The skepticism through which the spirit of man must pass is a necessity of his own nature. But the need to know one’s own soul, to learn the secret of human existence reflects a new pathos, which is characterized by a different alignment of values and in which the human “I” is advanced, it is an active, real force, both of an ordinary person and the author of the work.

The absolute self-knowledge of man will be reflected historically later in Hegel's philosophy, but his analysis, as our analysis has shown, is already laid down in Montaigne's “Experiments” - in this outstanding link in European - and world - philosophical thought. And this is the key pathos of the genius of the ever-validly sounding thoughts of the great French writer-humanist and philosopher Michel Montaigne on the ways of human comprehension of himself, which are no less genius and humanly simply revealed in his “Experiments”.

References

1. Балашев Л. Е. Философия : учеб. / Л. Е. Балашов. – 4-е изд., с испр. и доп. – Москва : Дашков и Ко, 2012. – 612 с. ; Balashev L. Ye. Filosofiya : ucheb. / L. Ye. Balashov. – 4-e izd., s ispr. i dop. – Moskva : Dashkov i Ko, 2012. – 612 s.
2. Бестаева Э. Ш. Философия : методич. пособ. / Э. Ш. Бестаева. – Ульяновск : Зебра, 2015. – Ч. 1: История философии. - 102 с. ; Bestaeva E. Sh. Filosofiya : metodich. posob. / E. Sh. Bestaeva. – Ulyanovsk : Zebra, 2015. – Ch. 1: Istoriya filosofii. - 102 s.
3. Визгин В. П. Очерки французской мысли / В. П. Визгин. – Москва : Ин-т филос. РАН, 2013. – 133 с. ; Vizgin V. P. Ocherki frantsuzskoy mysli / V. P. Vizgin. – Moskva : In-t filos. RAN, 2013. – 133 s.
4. Дьяков А. В. Монтень как современный философ (к 480-летию со дня рождения) / А. В. Дьяков // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2014. – Т. 15, № 2. – С. 92–103 ; Dyakov A. V. Monten kak sovremennyy filosof (k 480-letiyu so dnya rozhdeniya) / A. V. Dyakov // Vestnik Russkoy khristianskoy gumanitarnoy akademii. – 2014. – Т. 15, № 2. – S. 92–103..
5. История и философия науки / под ред. А. Ю. Григоренко, С.И.Тягунова. –

Санкт-Петербург : СПб ГЭУ, 2015. – 232 с. ; Istorija i filosofija nauki / pod red. A. Yu. Grigorenko, S. I. Tyagunova. – Sankt-Peterburg : SPb GEU, 2015. – 232 s.

6. Макаренко В. Проблема смерти и бессмертия человека в творчестве М. Монтеня / В. Макаренко // Vox. Философский журнал. – 2018. – № 25. – С. 79–100. ; Makarenko V. Problema smerti i bessmertiya cheloveka v tvorchestve M. Montenya / V. Makarenko // Vox. Filosofskiy zhurnal. – 2018. – № 25. – S. 79–100.

7. Малиева Т. И. «Опыты» М. Монтеня об искусстве жить достойно / Т. И. Малиева, З. Х. Тотрова // Современные исследования социальных проблем. – 2016. – № 3–3(27). – С. 171–179. ; Malieva T. I. «Opyty» M. Montenya ob iskusstve zhit dostoyno / T. I. Malieva, Z. Kh. Totrova // Sovremennye issledovaniya sotsialnykh problem. – 2016. – № 3–3(27). – S. 171–179..

8. Монтень М. Опыты / М. Монтень. — Москва : Наука, 1979. - Кн. 1, 2. – 704 с. ; Monten M. Opyty / M. Monten. — Moskva : Nauka, 1979. - Kn. 1, 2. – 704 s.

9. Монтень М. Опыты / М. Монтень. — Москва : Наука, 1979. – Кн. 3. - 542 с. ; Monten M. Opyty / M. Monten. — Moskva : Nauka, 1979. – Kn. 3. - 542 s.

10. Монтень М. Опыты : Избр. Главы / М. Монтень. – Москва : Правда, 1991. – Кн. 1-3. - 656 с. ; Monten M. Opyty : Izbr. Glavy / M. Monten. – Moskva : Pravda, 1991. – Kn. 1-3. - 656 s.

11. Назиров Р. Г. История религиозной мысли. Часть III. Возрождение и Реформация (XVI–XVII вв.) / Р. Г. Назиров // Назировский архив. – 2017. – 2(76). – С. 10–71. ; Nazirov R. G. Istorija religioznoy mysli. Chast III. Vozrozhdenie i Reformatsiya (XVI–XVII vv.) / R. G. Nazirov // Nazirovskiy arkhiv. – 2017. – 2(76). – S. 10–71.

12. Савицкий С. Праздность и свобода по Монтеню / С. Савицкий // Философско-литературный журнал «Логос». – 2019. – Т. 29, № 1(128). – С. 189–202. ; Savitskiy S. Prazdnost i svoboda po Montenyu / S. Savitskiy // Filosofsko-literaturnyy zhurnal «Logos». – 2019. – Т. 29, № 1(128). – S. 189–202.

13. Шадманов К. Английская духовность и язык: взаимообусловленность лингвофилософского диалога Запад-Восток / К. Шадманов. – Дюссельдорф : Изд-во Lambert, 2015. – 264 с. ; Shadmanov K. Angliyskaya dukhovnost i yazyk: vzaimoobuslovlennost lingvofilosofskogo dialoga Zapad-Vostok / K. Shadmanov. – Dyusseldorf : Izd-vo Lambert, 2015. – 264 s.

14. Raymond M. L'Attitude religieuse de Montaigne // Raymond M. Genies de France / M. Raymond. - Neuchatel : La Baconnière. 1942. - P. 50 – 67.

15. Popkin R. H. The History of Scepticism from Erasmus to Descartes / R. H. Popkin. - Assen : Van Gorcum, 1960. - P. 44–65.

The article was edited 01.10.2019

У. Курбанов

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РЕНЕСАНС І МИШЕЛЬ МОНТЕНЬ: ШЛЯХ ЛЮДСЬКОГО РОЗУМІННЯ СЕБЕ

Стаття присвячена критичному аналізу тексту філософського твору М. Монтеня «Експерименти» в аспекті того, як людина осмислює себе, що є ключовим пафосом цього твору видатного письменника та філософа французів Епоха Відродження, коли людина набуває впевненості, що вона цілком здатна змінити і навіть побудувати новий світ у зв'язку з новою концепцією побудови національної держави. Стверджується, що головна суть «Експериментів» Монтеня полягає у спробі встановити експерименти над собою та своїм розумом, щоб зрозуміти себе людиною. Питання полягає в тому, який «сєнс життя» може витягнути з того

«експерименту» молодий читач, який сам може розповісти про свою прихильність до всіх видів неробства, його схильність і слабкість до улюблених страв, розповіді про напади конкретна хвороба, і скільки зубів залишилось тощо. Однак якщо ви відкриєте «Експерименти» не для простою читання, якщо піддаєтеся чарівно-чарівної манери перу Монтеня, стилю письма та повільно слідуєте зигзагоподібному курсу авторської думки і довіряєте щирості людини, яка не збирається «Навчіть нас чого-небудь», але задовольняючись «розповідями» про себе, тоді ми покроково відчуватимемо, що, коли ми ознайомимось із життям абсолютно чужого шляхтича Гаско, що жив понад п'ять століть тому, ми, можливо, для перший раз, зачепимось за думки, що ми знайомимось, і ніхто не може протистояти такому знайомству, адже секрет простий – людина, крок за кроком, не підозрюючи про це, відкриває шлях до розуміння себе. Монтень говорить невимушено і природно і навіть переконує у довільності власного способу філософствування. Монтень вказує на те, що людина зазнає постійних змін через емпіричні обставини, в яких він здійснює свою життєву діяльність.

Скептицизм, через який повинен пройти дух людини, є необхідністю його власної натури. Але необхідність пізнати власну душу, пізнати таємницю людського існування відображає новий пафос, який характеризується різним узгодженням цінностей і в якому просунуте людське «Я», це активна, реальна сила обох звичайна людина та автор твору.

Ключові слова: розуміння, поняття, віра, сприйняття, реальність, категорія, вимірювання.

УДК 78.083.2(477)(045)

Т. М. Малаєва

ХУДОЖНЬО ВИРАЗНЕ ЗНАЧЕННЯ ВОЛОДІННЯ ПРИЙОМОМ ПОДВІЙНОЇ РЕПЕТИЦІЇ В МИСТЕЦТВІ ГРИ НА ФОРТЕПІАНО

У статті проаналізовані роль принципу подвійної репетиції в музичному і піаністичному розвитку особистості на початковому та професійному етапі навчання. Історія і шлях розвитку подвійної репетиції, її основне призначення в фортепіанному виконавстві. Зв'язок музично – образного змісту з сучасними і технічними можливостями акустичного рояля і піаніста.

Ключові слова: подвійна репетиція, туше, демпфер, смикання, педальний ефект.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-57-62

Сучасне суспільство (і українське також) потребує орієнтованість людства (особливо молодого покоління) на гуманізм, духовні цінності, пріоритетність культури. Тому на зміну технократизму в освіту приходить гуманізація. На зміну парадигми освіти як індустрії освітніх послуг приходить нова парадигма, як педагогічного процесу, який перебуває у безупинному розвитку [10, с. 19].

Сьогодні на перший план виходить особистісно-орієнтована педагогіка. В умовах відходу від старої, тоталітарної системи виховання і народження нових концепцій необхідно узяти краще з минулого і привести його в соціальний резонанс з теперішнім часом. Одним з засобів виховання гуманітаризації є мистецтво, як особливої форми

відображення дійсності, естетичний художній феномен, який передає красу навколишнього світу і внутрішнього світу особистості через осмислення таких фундаментальних понять як «краса», «гармонія», «ритм», «пропорційність», «довершеність». Воно здатне гармонізувати раціональне та емоційне в інтелекті особистості. Особливу роль в процесі естетичного виховання особистості відіграє музика, бо вона є надчуттєвим видом мистецтва.

Основою музичної образності є інтонація і звук, а засобами виразності – мелодія, гармонія, поліфонія, ритм, композиція тощо [6]. В музиці важливе місце посідає зв'язок між композитором і виконавцем. Музикант-виконавець не лише відтворює звучання і ритми. Разом з тим входить у певні емоційні стани, реалізує все складне сплетіння виразних і образотворчих моментів і всю логіку музичного розвитку. Він переживає і створює все те, завжди чому музика є відображенням життя [15].

У системі світового музичного мистецтва опанування навичками гри на фортепіано посіло виняткове місце. Унікальна здатність «розмовляти» тембрально різними голосами обумовила затребуваність цього інструменту у концертному житті та педагогічній практиці останніх трьох століть. Удосконалення техніки виконавця є одним з чинників у формуванні естетичного сприйняття і інтерпретації твору композитора [2, с. 243]. Саме тому, важливим чинником виховання виконавця є формування осмисленого ставлення до підвищення рівня технічного оволодіння прийомами гри, зважаючи на відсутність понятійно-емоційного контакту піаніста – виконавця з джерелом звуку (струною).

Мета статті – розкрити сенс використання універсальних технологічних прийомів, що сприяють фізичної розкритості піаніста у відтворенні емоційного змісту твору та створенні необхідного підґрунтя для естетичної насолоди слухача від інтерпретації виконавцем емоційного змісту музичного твору. Одним із таких універсальних прийомів є подвійна репетиція.

Мистецтво гри на фортепіанній - це синтез техніки і високої духовної культури, формування цього синтезу привертало увагу не одного покоління науковців у галузі мистецтвознавства та педагогіки. Узагальнюючи свій досвід, видатний педагог – піаніст ХХ століття Г. Г. Нейгауз коротко сформулював цю проблему так: «гра на роялі “як така”, тобто володіння своїм м'язово-руховим апаратом і механізмом інструменту» [6, с. 60]. Останнім часом чимало прикладів роботи над технікою, яка ведеться заради музики, знаходимо у працях Б. Л. Кременштейнде акцентується увага на художній і технічній сторонах виконавства [4, с. 38]. У вітчизняній педагогіці М. А. Давидов одним з перших виокремив і конкретизував що за допомогою технічних прийомів можливо втілити зміст і настрої музики [3, с. 38]. В умовах розвитку теорій і концепцій виникали різні методологічні підходи до вирішення технічних проблем у фортепіанному виконавстві. В дослідженні О. В. Чеботаренко розглядається проблема розширення методів вивчення особливостей музичного мислення у контексті піаністичної діяльності [11]. Однак вперше на проблему оволодіння прийомом подвійної репетиції звернув увагу видатний музикант сучасності диригент, піаніст, композитор, теоретик музики, філософ Михайло Аркадьєв. Він все своє творче життя займається пошуком та осмисленням універсальних технічних піаністичних прийомів, які би були корисними для музикантів різних рівнів і можливостей в справі формування художнього образу музичного твору [1].

Усі піаністи – виконавці здобувають можливість вільного володіння інструментом. Але це можливо при розумінні, що будь – який дотик є досконалим. Досягти досконалості дотику у гри на фортепіано є одним з складних завдань, оскільки потребує осмисленого володіння мистецтвом туше (від фр. *touché* – доторкання до

клавіші фортепіано, або струн арфи, гітари), що впливає на силу й забарвлення звуку. Енциклопедичний словник дає таке означення поняття «туше» і наполягає на тому що воно (туше) частіше є природженим і дуже винятковим даром [14, с. 277]. Однак автор статті вважає, що «туше» на роялі можливо і потрібно опанувати шляхом вдосконалення володіння своїм м'язово-руховим апаратом. Не випадково термін «туше» зустрічається не тільки в музиці, а також в мистецтві фехтування.

Володіння мистецтвом гри на роялі можна порівняти (за ступенем складності) з оволодінням мистецтвом східних двобоїв долучаючи притаманні останнім досвід релаксації, зосередження, медитації. Пояснюється це тим, що всі тонкощі фортепіанного дотику – туше мають свій початок (своє коріння) у таємниці подвійної репетиції, як засобі дематеріалізації клавіші і досягнення відчуття безпосередньої «гри на струні».

Саме це і дає змогу зрозуміти: що ж таке «подвійна репетиція». Саме слово репетиція в музиці означає повторювання чогось, воно є засобом фортепіанної техніки, повторювання одного і того ж звуку різною аплікатурою як швидко так і повільно.

Термін «подвійна репетиція» пов'язаний з технічними властивостями «репетиційного механізму» на роялі. Він влаштований таким чином, щоб повторюваний звук можна було б «втягти з півходу клавіші», тобто не звільняючи її до кінця, не даючи демпферу впасти на струну. Завдяки цьому досягається педальний ефект не торкаючись правої педалі.

Подвійна репетиція – це геніальний винахід митців починаючи з XVIII століття. Італієць Бартоломео Христорі намагався здобути ніжного звучання *pianissimo* у той же час мати широкий діапазон витягування звуків *fortissimo*.

У 1709 р. Бартоломео Христорі вигадав «*pianoforte*». Механіка цього інструменту була дуже простою: музикант натискав клавішу, тим самим бив молоточком по струні, виключаючи її природню вібрацію.

Спершу на фортепіано з'явилася ліва педаль, яка сприяла появі нового тембру. Епоха бароко з її поліфонічної фактурою не дуже потребувала додаткових засобів виразності. З розвитком гомофонну – гармонійного стилю зростає потреба у правій педалі. Спочатку використання педалей було ручним, що створювало масу незручностей.

Від першого піано форте і до початку XIX століття, майстри шукали механізм, який би сприяв зімкненню кінчиків пальця із струною, а не клавішею.

Це зробив француз німецького походження Себастьян Ерар у 1823 р. в Парижі. Відтоді ми маємо звичний для нас рояль, який був забезпеченим механізмом подвійної репетиції [14, с. 114]. Завдяки оволодінню і керуванню цим механізмом з'являється одночасно фізіологічна і естетична насолода.

Подвійна репетиція є першою «душею рояля». Ф. Шопен був першим і кращим виконавцем на цьому інструменті, його звали «співачом роялю». Прикладом власного володіння подвійною репетицією як засобом виразності є його «Прелюдія № 4» *e- moll*, в якій він демонструє нові можливості рояля.

На жаль, сучасні піаністи, захоплюючись швидкими темпами, роботою над технічними труднощами, мало надають значення вивченню свята святих – опануванню механічного пристрою рояля, як джереланатхнення, музичних засобів виразності, вирішення технічних проблем.

Фундаментальний принцип подвійної репетиції полягає у тому, що при повторному натисканні однієї і тієї ж клавіші використовують половину, або чверть клавішного ходу, тим самим не даючи демпферу впасти і прикрити струну. Подвійна репетиція винайдена не для віртуозного повтору, як вважає більшість, вона винайдена

як засіб для «змикання» (аналогічного змиканню співочих зв'язок, і змикання смичка), тобто органічного живого зв'язку між роялем і піаністом, а якщо на мікрорівні – між нервовими кінчиками в подушечці пальця і струною [1]. Це дозволяє здобути абсолютної «легатної» (співучої) гри на роялі одного і того ж звука без використання правої педалі, що неможливо зробити без володіння прийомом подвійної репетиції.

Цей прийом влучно відпрацьовувати без педалі у випадках повтору будь якого акорду з трьох або чотирьох звуківна інструменті з відкритою кришкою рояля і піаніно. Це створює можливість не тільки слухати, але і бачити як народжується звук, як він вібрує, завдяки цим вібраціям піаніст чує звукову хвилю, її поліфонічне розшарування. Повторення одного і того ж звуку створює велику різноманітність образів. Від ніжного меланхолійного, як в Прелюдії с –moll Пахульського, до яскравих надзвичайно віртуозних творів П. І. Чайковського (Перший концерт для фортепіано з оркестром) і Ф. Ліста («Трансцендентні етюди»). Тому першим кроком на шляху розкриття художньо-образного змісту фортепіанного твору будь якої складності є осмислене технічне оволодіння піаністом мистецтвом подвійної репетиції з розумінням як це діє, для чого і чому це потрібно.

Проблема виконавської та педагогічної діяльності у мистецтві гри на фортепіано повинна досліджуватись у контексті комплексного підходу. З одного боку, це розуміння процесів пов'язаних з механікою фортепіано, умінням управляти його можливостями, з іншого - використання художньо виразних можливостей фортепіано у відтворенні образного змісту музичного твору [5].

Дослідження заявленої теми виявило, що витончений механізм подвійної репетиції сприяє технічному забезпеченню досконалого виконання музичного твору і потребує кропіткої праці як викладача фортепіано, так і його учнів з початку виховання і освіти у музичній школі. Поставлені у статті головні завдання дослідження виконані:

1. досліджена історія подвійної репетиції;
2. визначено поняття туше і його роль для виконавця;
3. визначено поняття «подвійної репетиції»;
4. з'ясовано, що подвійна репетиція є технічним забезпеченням досконалого виконання музичного твору.

У висновку дослідження треба констатувати, що відсутність фундаментального знання про принцип подвійної репетиції, її впливу на художньо виразне звучання роялю - це колосальна прогалина у сучасній піаністичній стандартній освіті, подолання якої здатне створити нові підходи до вдосконалення художньо-виразної гри піаніста як засобу досягнення виразного виконання музичного твору. А це тільки підтверджує актуальність теми дослідження і потребує її подальшого розвитку.

Список використаної літератури

1. Аркадьев М. А. Технические принципы высшего пианистического мастерства [Электронный ресурс] : тезисы / М. А. Аркадьев // Academia.edu. – Режим доступа : https://www.academia.edu/4463248/Технические_принципы_пианизма ; Arkadev M. A. Tekhnicheskie printsipy vysshego pianisticheskogo masterstva [Elektronnyy resurs] : tezisy / M. A. Arkadev // Academia.edu. – Rezhim dostupa - https://www.academia.edu/4463248/Технические_принципы_пианизма

2. Горбушина И. Л. Исполнительская интерпретация фортепианного произведения: белорусский контекст / И. Л. Горбушина. – Минск : Беларуская навука, 2018. – 205 с. ; Gorbushina I. L. Iсполnitelskaya interpretatsiya fortepiannogo proizvedeniya: belorusskiy kontekst / I. L. Gorbushina. – Minsk : Belaruskaya navuka, 2018. – 205 с.

3. Давыдов Н. А. Теоретические основы формирования исполнительского мастерства баяниста (аккордеониста) / Н. А. Давыдов; Нац. музык. акад. Украины им.

П. И. Чайковского. – Київ, 2006. – 308 с. ; Davydov N. A. Teoreticheskie osnovy formirovaniya ispolnitelskogo maysterstva bayanista (akkordeonista) / N. A. Davydov; Nats. muzyk. akad. Ukrainy im. P. I. Chaykovskogo. – Kiiiv, 2006. – 308 с..

4. Кременштейн Б. Л. Постскрипtum. Записки педагога / Б. Л. Кременштейн. – Москва : Классика-XXI, 2009. – 208 с. ; Kremenshteyn B. L. Postskriptum. Zapiski pedagoga / B. L. Kremenshteyn. – Moskva : Klassika-XXI, 2009. – 208 s.

5. Малаева Т. М. Формування музичного мислення виконавця (на прикладі творчості Ігоря Шамо) / Т. М. Малаева // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. - 2016. - Вип. 12. - С. 53-57. ; Malaieva T. M. Formuvannia muzychnoho myslennia vykonavtsia (na prykladi tvorchosti Ihoria Shamo) / T. M. Malaieva // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii : Filosofiia, kulturolohiia, sotsioloiiia. - 2016. - Vyp. 12. - S. 53-57.

6. Маруфенко О. В. Формування вокально–слухових навичок майбутнього вчителя музики : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Олена Вікторівна Маруфенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – 20 с. ; Marufenko O. V. Formuvannia vokalno–slukhovyykh navychok maibutnoho vchytelia muzyky : avtoref. dys... kand. ped. nauk : spets. 13.00.02 / Olena Viktorivna Marufenko; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2006. – 20 s.

7. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры. Записки педагога / Г. Г. Нейгауз. - 4-е изд. - Москва : Музыка, 1982. - 300 с. ; Neygauz G. G. Ob iskusstve fortepiannoy igry. Zapiski pedagoga / G. G. Neygauz. - 4-e izd. - Moskva : Muzyka, 1982. - 300 s.

8. Словарь основных понятий и терминов по фехтованию на украинском, русском, английском и французском языках / сост- И. Ю. Садовская. – Харьков : ХНАГХ, 2012. – 43 с. ; Slovar osnovnykh ponyaty i terminov po fekhтовaniyu na ukrainskom, russkom, angliyskom i frantsuzskom yazykakh / cost- I. Yu. Sadovskaya. – Kharkov : KhNAGKh, 2012. – 43 s.

9. Слющинський Б. В. Соціологія музичної культури : навч. посіб. / Б. В. Слющинський. – Маріуполь : ЗАТ «Газета «Приазовський робочий», 2002. – 235 с. ; Sliushchynskiy B. V. Sotsioloiiia muzychnoi kultury : navch. posib. / B. V. Sliushchynskiy. – Mariupol : ZAT «Hazeta «Pryazovskiy rabochiy», 2002. – 235 s.

10. Чеботаренко О. В. Специфіка музичного мислення у контексті піаністичної діяльності / О. В. Чеботаренко // Музичне мистецтво і культура. – 2018. - Вип. 26. - С. 30–41. ; Chebotarenko O. V. Spetsyfiika muzychnoho myslennia u konteksti pianistychnoi diialnosti / O. V. Chebotarenko // Muzychne mystetstvo i kultura. – 2018. - Vyp. 26. - S. 30–41.

11. Шульга Р. Искусство в практиках культуры. Социокulturологический очерк / Р. Шульга; Институт социологии, институт философии НАН Украины. – Киев, 2008. – 200 с. ; Shulga R. Iskusstvo v praktikakh kultury. Sotsiokulturologicheskiiy ocherk / R. Shulga; Institut sotsiologii, institut filosofii NAN Ukrainy. – Kiev, 2008. – 200 s.

12. Шульга Р. Социология искусства: новые реалии, старые проблемы / Р. Шульга // Социология: теория, методы, маркетинг. — 1999. — № 4. — С. 39-53. ; Shulha R. Sotsyaloiiia uskusstva: nove realyy, staryye problemy / R. Shulha // Sotsyoloiiia: teoriya, metody, marketynh. — 1999. — № 4. — S. 39-53.

13. Школяр Л. Мистецька освіта в Росії: стан та перспективи розвитку / Л. Школяр // Мистецтво та освіта. – 2011. – № 3. – С. 9-12. ; Shkoliar L. Mystetska osvita v Rosii: stan ta perspektyvy rozvytku / L. Shkoliar // Mystetstvo ta osvita. – 2011. – № 3. – S. 9-12.

14. Энциклопедический музыкальный словарь / отв. ред. Г. В. Келдыш. – Москва, 1959. – 327 с. ; Entsiklopedicheskiy muzykalnyy slovar / otv. red. G. V. Keldysh. – Moskva, 1959. – 327 s.

15. Юник Д. Г. Психологічні механізми сприймання авторського нотного тексту музичного твору виконавцями інтерпретаторами / Д. Г. Юник // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. - 2018. - Вип. 123. - С. 17-29. ; Yunyk D. H. Psykholohichni mekhanizmy spryimannia avtorskoho notnoho tekstu muzychnoho tvoruvykonavtsiamy interpretatoramy / D. H. Yunyk // Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. - 2018. - Vyp. 123. - S. 17-29.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2019

T. Malaieva

THE METHOD OF DOUBLE REPETITION ACTION IN THE ART OF PIANO PLAYING AS AN ARTISTIC AND EXPRESSIVE TECHNIQUE

This article is a deep study of the technical possibilities of the modern piano and the use of this knowledge in the musical and pianistic development of the personality. The history of the modern piano begins in the XIX century. In 1823, Sebastien Erar in Paris invented the mechanism of double rehearsal. It was a double rehearsal that marked the beginning of a new history of the modern piano. Its main task is to achieve the sensation of closing a fingertip with a string. Similarly, as the ligaments of the vocalist close or the bow with the string of the violinist. Double rehearsal is a thin spring mechanism that allows you to repeatedly press a key from half or a quarter of a key's stroke without lifting your finger from the key. This mechanism drives the hammer, and the damper remains motionless. This creates a pedal sound effect. Possession of a double rehearsal allows the pianist to understand that any touch to the keyboard affects the quality and color of the sound. Touching the keyboard is called Touche - unfortunately a forgotten professional concept. Frederic Chopin owned an excellent touche, for which he was called the "Singer of the piano." Famous musician, conductor, pianist, composer, music theorist, philosopher, human rights activist, Honored Artist of Russia Mikhail Arkadyev is considered a modern researcher of double rehearsal. Mastering a double rehearsal is achieved by repeating a single sound or akorda of three, four sounds on a legato without using the right pedal. Therefore, it is necessary to learn from the very beginning and the first touch. There are many examples of the use of double rehearsal in music literature. It can be any repetition of the same sounds. She creates a variety of musical images. Possession of a double rehearsal contributes to the technical freedom of the pianist, aesthetic and physical support when playing the piano.

The research of the ordered topic revealed that the sophisticated mechanism of the double rehearsal is the first and true "soul of the piano" (pedal - "friend")

She (double rehearsal) contributes to the technical maintenance of the perfect performance of the musical work and requires a painstaking work as a music teacher, and his students. And this must be done from the beginning of education and education of music school students. As a conclusion of the study, it should be emphasized that today in education the personal-oriented pedagogy comes to the fore. Therefore, the upbringing, development, formation of individual and personal qualities in pupils with the means of music should occupy the current place in the work of musical schools. And this only confirms the relevance of the topic of research and requires its further development.

Key words: double rehearsal, closure, damper, pedal effect.

УДК 930.2(477)Феодосій Софонович

**Ю. М. Нікольченко,
Т. М. Нікольченко**

РЕТРОСПЕКТИВА ПІЗНАННЯ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ У ЛІТОПИСІ ФЕОДОСІЯ СОФОНОВИЧА

У статті аналізується «Хроніка з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича – видатний твір українського авторського літописання Нового часу на предмет з'ясування ролі, яку відіграла Волинь і Волинські землі у вітчизняній історії і культурі від часу розселення слов'ян у Східній Європі до подій першого етапу Національно-визвольної війни у червні 1648 р.

Ключові слова: Україна, Новий час, Феодосій Софонович, «Хроніка з літописців стародавніх», Волинь, Волинські землі.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-63-71

«Хроніка з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича (у подальшому «Хроніка...») – унікальна пам'ятка української історії та культури, створення якої співпадає з періодом Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр., коли політична реальність сприяла розвитку української національної освіти і культури, на чолі якого був Києво-Могилянський колегіум і патріотично налаштоване православне духовенство [13].

У стінах цього авторитетного навчального закладу європейського типу, в келіях Києво-Печерської лаври і православних монастирів – Густинського, Межигірського, Мгарського, Михайлівського Київського та інших почали набувати популярності компіляції із вітчизняних літописів та зарубіжних хронік, насамперед творів польських авторів М. Стрийковського, М. і Й. Бельських, М. Меховського, М. Кромера, а також італійця О. Гваньїні та інших. Водночас виникла потреба в українських фундаментальних історичних працях, прикладом яких слугують «Синопис» (1674) та «Обширний синопис руський» (1681–1682) П. Кохановського. Важливою рисою праць того періоду стала єдність хронологічної послідовності та сюжету.

Слід зауважити, що розквіт літописання в Україні XVII–XVIII ст. не можна розглядати як свідому реконструкцію літописів і хронік X–XVI ст. Зазначаємо, що методи пізнання історичного минулого в українській історіографії не були застиглими, а за терміном «літопис», «хроніка» зчаста приховувався історичний твір нового типу. Традиційний термін «літописець», або «хроніст» насправді не вповні підходить для визначення представників української історичної думки Нового часу, наприклад Ф. Софоновича, С. Величка, П. Симоновського, анонімного автора «Історії русів» [16, с. 301–305].

Українські історичні твори XVI–XVIII ст. дозволяють певним чином компенсувати безповоротно загублені джерела, які знищувалися внаслідок майже безперервних війн, а також стихійних явищ, недбалого ставлення до їхнього збереження. За таких умов питома вага літописів як свідчень історії та культури України значно підвищується, хоча самі пам'ятки дійшли до нашого часу з великими втратами [6, с. 18–19].

До вище означеної групи вітчизняної історіографії належить і «Хроніка...» визначного діяча української православної церкви та київського культурного центру

XVII ст. Феодосія Софоновича (на початку XVII ст.–1677) – одна з перших узагальнюючих праць з історії та культури України від найдавніших часів до 1673 р. Вона складається із трьох частин-хронік: «про Русь», «початок і назву Литви», «про землю Польську». У першій частині висвітлюється історія Київської Русі, другій і третій – історія України XIV–XVII ст. на тлі історії Великого князівства Литовського і Польського королівства (після 1569 р. – Речі Посполитої).

Оригінал «Хроніки...» не зберігся; у науковому обігу відомі тринадцять її списків та редакцій: «Хроніки о Русі» – вісім, «Хроніки о початку і назви Литви» та «Хроніки про землю Польську» – п'ять [13, с. 16–21].

Упорядники, які готували «Хроніку...» до видання у 1992 р. – Ю. Мицик та В. Кравченко – звернули увагу читачів на те, що публікація пам'ятки була здійснена «на основі сучасних методичних рекомендацій щодо передачі текстів документів XVI–XVIII ст. У підґрунті публікації – Погодінський список (ДПБ. – ВР, Збір. Погодіна № 1476, «Хроника о Руси»), «Кройніка о початку і назвиску Литви», «Кройніка о землі Полскої», за текстом списку з ЦДАДАСРСР(ф. 181, оп. 1, спр. 93/122). Оскільки оригінал не зберігся, а наявні списки (див. схему у «Хроніці...» на с. 22) порушили послідовність частин, запропонованій публікації відновлюється послідовність оригіналу: I – «Кройніка о Русі»; II – «Кройніка о початку і назвиску Литви»; III – «Кройніка о землі Полскої» [13, с. 52].

Найбільшою за обсягом частиною пам'ятки є «Хроніка о Русі», на яку припадає приблизно 70% загального її обсягу. Вона ґрунтується, переважно, на повідомленнях із Іпатського літописного зводу. У «Хроніці о початку і назви Литви» поруч із іншими джерелами Ф. Софонович використовує «Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Русі» – визначну історіографічну пам'ятку доби пізнього Середньовіччя, яка охоплює події від найдавніших часів до 1582 р. й заснована на численних наративних і актових джерелах, чимало з яких на сьогодні вже не існує. Писав її упродовж багатьох років видатний польський історик, поет, дипломат, католицький священник Мацей Стрийковський (1547–1586) [14]. При висвітленні сучасних Ф. Софоновичу подій у «Хроніці про землю Польську» з кінця XVI до 1673 р. ним широко використовувались власні спостереження та свідчення очевидців [13, с. 27–29].

Історичні, культурологічні, лінгвістичні та літературні особливості «Хроніки...» Феодосія Софоновича привертають увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників, починаючи з 30-х рр. XIX ст. і до сьогодні. Серед них: Є. Болховітінов, Ц. Бореліус із Швеції, С. Голубєв, С. Даль, М. Корпанюк, В. Кравченко, В. Микитась, Ю. Мицик, Ю. Нікольченко і Т. Нікольченко, О. Робінсон, О. Рогов, О. Рогозинський, П. Строев, Ю. Шевельов, В. Шевчук та інші. Уведені до наукового обігу результати їхніх досліджень містять багато вагомого наукового матеріалу, що був із вдячністю використаний авторами.

Однак, слід зауважити, що у всіх без винятку наукових розвідках щодо «Хроніки...» Феодосія Софоновича конкретно проблема «Волині» не розглядалася, у зв'язку з чим безсумнівна важливість пошуку авторів статті полягає у всебічному з'ясуванні цього питання та уведення його до наукового обігу, що містить у собі актуальний дослідницький аспект: історико-культурологічне дослідження подій, які відбувалися на волинських землях у X–XVII ст. і знайшли своє відображення на сторінках «Хроніки...».

Текст «Хроніки...» Феодосія Софоновича був підготовлений до публікації у 1992 р. транслітеруванням за допомогою чинної української абетки зі збереженням оригіналу, написаного мовою, поширеною у вченому і церковному середовищі України XVII ст., що значно ускладнює його сприйняття сучасним читачем. З огляду на

означене, автори вирішили перекласти використані у статті оригінальні тексти з «Хроніки...» сучасною українською мовою. Переклад був здійснений Т. Нікольченко, фахівцем у галузі українського перекладу, кандидатом філологічних наук, доцентом, доцентом кафедри слов'янської філології та перекладу Маріупольського державного університету, співавтором підручника «Теорія і практика перекладу», підготовленого у 2013 р. для студентів закладів вищої освіти [4]. Аналогічний метод щодо публікації писемних джерел Київської Русі був застосований Л. Махновцем при підготовці до видання «Іпатського літописного зводу» у 1989 р. під назвою «Літопис руський» [8].

У «Хроніці...» Феодосія Софоновича вміщено двадцять повідомлень із проблеми, що досліджується, зокрема: «Волинь» – 18; «Волинське княжіння» – 1; «Волинь» (місто) – 1 [13, с. 326]. Перша згадка про «Волинь» з'являється на сторінках пам'ятки у Главі I – «От початку словен і Русі». Йдеться про недатоване повідомлення щодо розселення різних за походженням народів у Східній Європі, серед яких були і ятвяги: «Ятвяги, які були єдиним народом із литвою і з половцями, і з прусами старими, походять від готів, у яких столичним містом був Дрогочин, а Підляшшя все аж до Прусів, починаючи з Волині, було осідлим, Новгородок // Литовський і околичні волості утримувало» [13, с. 58]. Проте, перше повідомлення про ятвягів у «Повісті временних літ» зовсім не пов'язане з «Волинню», а припадає на 983 р., коли Володимир Святославич здійснив похід у Східну Прибалтику з метою приєднання цих земель до Русі [8, с. 49].

У Главі 11 «Хроніки...» «Про розподіл руських княжінь від Володимира синам і про смерть його» розповідається про те, що напередодні смерті, що сталася у липні 1015 р., київський князь розподілив свої володіння між синами, аби запобігти міжусобицям: «...Посвізду – Волинь (Волинське княжіння – авт.)...» [13, с. 69]. Це повідомлення не збігається з інформацією у «Повісті временних літ», у якій ім'я Позвізда згадується двічі – як сина Володимира від болгарині (її ім'я невідоме – авт.) [8, с. 49] та у поіменному списку всіх дванадцяти синів князя у зв'язку з прийняттям ними християнства у 988 р. [8, с. 67]. У цьому ж році, а не перед смертю, київський князь розподілив руські землі (згадка про «Волинь» або «Волинське княжіння» – відсутня) серед своїх синів; для Позвізда в цьому списку місця не знайшлося [8, с. 67].

Перша і остання згадка Ф. Софоновича про місто «Волинь» є у Главі 13 «Про те, як Болеслав, князь польський, вигнав із Києва Ярослава і посадив Святополка, і як знову Ярослав перемаг Святополка». У «Хроніці...» вказується, що «Святополк умовив Болеслава, князя лядського, прийти йому на допомогу проти Ярослава. Болеслав із задоволенням, зібравши велике військо, пішов за Святославом на Русь, розоряючи міста і села. Отримавши про це звістку, Ярослав зібрав військо, умовивши печенігів і варягів прийти йому на допомогу, зустрів Болеслава біля Волиня над Бугом...» [13, с. 70].

Йдеться про боротьбу між синами Володимира Святославича Святополком і Ярославом за київський княжий стіл. Події, що розгорнулися на волинській землі у 1018 р., скінчилися для Ярослава поразкою біля міста Волинь на Бузі, після якої він тікає до Новгороду, поступившись Києвом Святополку. Але влітку 1019 р. Ярослав остаточно перемаг Святополка та його союзників і «...сів у Києві, утерши поту з дружиною своєю, показавши побіду і труд великий» [8, с. 84].

Наступне повідомлення у «Хроніці...» щодо «Волині» пов'язане з драматичними подіями на Русі другої половини XI ст. У лютому 1054 р. Ярослав Володимирович помирає, не визначивши наступника серед п'ятьох своїх синів – старших Ярославичів: Ізяслава, Святослава, Всеволода та молодших – Ігоря і Вячеслава, що відкрило шлях до князівських міжусобиць, які спричинили криваву громадянську війну 1073–1097 рр. не тільки за володіння столом великого київського князя, а й за перерозподіл удільних

земель Київської Русі, зокрема – волинських [11, с. 17–22].

Далі Ф. Софонович занотує: «Року 6585 (1077) Ізяслав, князь, пішов із князем Болеславом Хоробрим на своє княжіння до Києва. Проти нього вийшов Всеволод із військом на Волинь і учинив там з Ізяславом мир. І прийшовши, Ізяслав сів у своїй столиці в Києві, а Всеволод у Чернігові, з якого Олег Святославич утік до Тмуторокані» [13, с. 75–76]. Стосовно звістки про зустріч Ізяслава із Всеволодом на Волині, у автора «Хроніки...» немає розбіжностей із «Повістю временних літ», проте за текстом із останньої до Тмуторокані у травні 1077 р. тікає не Олег Святославич, який був ув'язнений Всеволодом у Чернігові, а Борис Вячеславич, князь-вигнанець, онук Ярослава Володимировича [8, с. 121]. Олег дійсно втік із полону до Тмуторокані, де приєднався до Бориса, але це станеться вже у квітні 1078 р.

У Главі 18 «Про княжіння Всеволода» є запис: «Року 6593 (1085) Ярополк Ізяславич підняв повстання проти Всеволода, захопив Київ, послушавши злих порад. Довідавшись про це, Всеволод послав проти нього сина свого Володимира, який прийшов на Волинь. Ярополк, у Луцьку залишивши все, збуджений злими порадами, втік до Ляхів, а Володимир захопив Луцьк і посадив князя Давида у Володимирі, замість Ярополка, а матір і жінку Ярополка та його скарби привіз до Києва» [13, с. 76]. Із огляду на вищезазначене, конфлікт між Ярополком і Всеволодом визрів рік потому, коли у 1084 р. останній передав у володіння Давиду Ігоревичу колишні батьківські погоринські землі з центром у Дорогобужі. Вчинок Всеволода Ярославича стосовно Давида Ігоревича був дійсно далекоглядним – передаючи останньому у володіння досить престижні землі з великокняжого резерву, Всеволод плекав надію встановити з Давидом якщо не дружні, то хоча би мирні стосунки [11, с. 21].

Передача Давиду Погорини з Дорогобужем викликала вкрай негативну реакцію з боку Ярополка Ізяславича, який мав претензії на ці землі, що призвело до збройного протистояння у 1085 р. між ним та Всеволодом Ярославичем, описаного Ф. Софоновичем. «Року 6606 (1098) знову по весні, Святополк, зібравши військо, розпочав новий похід проти Давида Ігоревича до Володимира на Волині, з якого Давид із жінкою та іншими втік до Лядської землі» [13, с. 80].

Автор «Хроніки...» продовжує відстежувати події, пов'язані з феодалною війною на південно-західних землях Русі наприкінці XI ст. Традиційно в таких війнах обов'язково брали участь її східні та західні сусіди: половці, поляки, угри, яких у багатьох випадках залучали до внутрішнього конфлікту нащадки Рюрика, нехтуючи інтересами держави. Не стали винятком і події 1097–1100 рр. У 1098 р. Святополк (після смерті Всеволода у 1093 р. – Київський князь) оточив головне місто Волині – Володимир; Давид змушений був тікати до Польщі: «...у Ляхи, до [князя] Володислава [Германа], шукаючи підмоги. Ляхи ж обіцялися це сповнити і взяли в нього п'ятдесят гривень золота» [8, с. 152]. За визначенням В. Пашуто – 50 гривень золотом була на той час вартість послуг найманої руськими князями іноземної військової дружини [12, с. 45].

Спроба чергового перерозподілу земель Русі на початку XII ст., зокрема, волинських, також привернула увагу Ф. Софоновича: «Року 6610 (1102) захотів посадити Святополк свого сина князем у Новгороді, бо сам Святополк там раніше правив, а Мстислава, сина Володимира, посадити у Володимирі на Волині; проте новгородці не захотіли Святополковича, а обрали собі знову Мстислава» [13, с. 81]. Ця подія зафіксована і на сторінках «Повісті временних літ», щоправда з іншою датою – 20 жовтня 1101 р. [8 с. 156–157].

Після смерті Святополка у 1113 р. київським князем стає Володимир Всеволодович Мономах. Зміцнюючи центральну владу, він долає опір удільних князів.

Автор «Хроніки...» активно реагує на конфлікт між Володимиром і Ярославом Святополковичем за володіння волинськими землями: «Року 6625 (1117) [...] Ярослав, син Святополка, князь володимирський і волинський [...] зразу ж на Волині свої міста Володимир, Белз та інші відібрав» [14, с. 81]. Це було перемогою: «І вчинив Володимир мир із Ярославом, бо Ярослав покоровився. [...] І тоді в мирі розійшлися вони кожен до себе» [8, с. 178].

Наступна згадка про «Волинь» у «Хроніці...» розлого інформує читача про події, пов'язані з боротьбою Ізяслава Мстиславича за київський стіл із Юрієм Володимировичем Довгоруком: «Року 6657 (1149) [...] переяславці, зрадивши Ізяслава, Гургія (Юрія) за князя собі визнавши, побігли [...]. Ізяславові полки почали відступати, а Гургієві на них із половцями почали наступати [...]. Побачивши це, Ізяслав сам почав тікати на Канів, а потім до Києва. А з Києва, разом зі своєю жінкою, утік на Волинь до Володимира. [...] Гургій зі своїм військом і з половцями пішов із Києва [...] у Пересопницю на Волинь. [...] Ізяслав, усім цим наляканий, поїхав на Волинь до міста Володимира і, розлютившись, відправив брата свого Володимира до свого зятя, короля угорського з проханням про допомогу...» [14, с. 95–96]. Пізніше, у 1151 р., Ізяслав поверне собі владу у Києві, але до своєї смерті у 1154 р. буде постійно боронити її від зазіхань Юрія Довгорука.

Від центровим тенденціям у політичній історії Київської Русі останньої чверті XII ст., які при Мстиславові Ізяславичу поширилися і на землі Володимира-Волинського князівства, Ф. Софонович приділяє значну увагу, розглядаючи постать князя як достойного кандидата на великокняжий стіл [13, с. 106–110].

Останнє повідомлення у «Хроніці о Русі» щодо «Волині» припадає на 1283 р., коли Галицько-Волинське князівство, разом з іншими руськими землями, опинилося у васальній залежності від Золотої Орди: «У ті часи хан Телебуга, забувши про те, що сталося із ним в Угорщині, замислив піти на Ляхів разом із князями з-за Дніпра, волинськими, Левом, Мстиславом, Володимиром, у зв'язку з тим, що на той час усі руські князі знаходились під владою татар. Сказав він про те і Ногаєві, і з усіма князями пішов на Волинь. Там його князі волинські дружньо зустріли: Мстислав на Горині, Володимир у Крем'янці» [13, с. 106–110]. Трагічні події того часу на волинських землях викликають занепокоєння у Ф. Софоновича, яке співпадає з переживаннями за тогочасні події автора Галицько-Волинського літопису [8, с. 435–436].

У середині XIV ст. більшість українських земель опинилася під владою Великого князівства Литовського (ВКЛ). Існують різні погляди стосовно його впливу на українську державність. Наприклад І. Крип'якевич підкреслював: «...литовські великі князі намагалися знищити в Україні стремління до створення самостійного державного життя. Литовська держава не була державою українською» [7, с. 114]. У свою чергу, В. Борисенко стверджує, що «...визволена спільними силами Україна об'єдналася із Литвою в одній державі як рівна з рівною...» [2, с. 93]. Феодосій Софонович цими проблемами не переймається, а лише фіксує у «Хроніці о початку і назви Литви» події, що відбувалися в українських землях від 1320 по 1533 рр.

Повідомлення щодо Волині в означеній частині «Хроніки...» більш уривчасті, ніж у попередній. Перше із них припадає на період між 1335–1340 рр., коли Гедимін розділив свої володіння між сімома синами: «[...] Любарту, який був одружений з дочкою князя Володимир-Волинського Володимира, віддав міста Володимир і Луцьк на Волині, як своєму родичу...» [13, с. 177].

У зв'язку з тим, що вичерпних даних історичні джерела не подають, навколо цього важливого питання щодо подальшої долі волинських земель серед науковців виникла полеміка. Так, у Віленському літописі – зібранні писемних історичних джерел різних

періодів, списаного у 1495 р. за дорученням смоленського єпископа Йосифа, є запис про передачу Гедиміном земель у володіння його сином: «...а Любарта прийняв волинський князь у всю землю Волинську», проте не вказано ні імені князя, ні часу цієї події [3]. У П. Батюшкова (1811–1892) зустрічаємо наступне – «... близько 1324 року західна Волинь із Володимиром і Галицією залишилась за сином Андрія Юрієм II, а східна – з Луцьком – належала зятю князя Лева, литовському князю Любарту Гедиміновичу, чоловіку єдиної його доньки Буші» [1, с. 52].

Відомий російський історик М. Любавський (1860–1936) звертає увагу на подію, яка сталася 1340 року у Галицько-Волинській державі після смерті Юрія II, коли польський король Казимир III «швидкоруч [...] удерся у Галицьку землю, оволодів Львовом та іншими містами, але незабаромусе це втратив. Один із впливових галицьких бояр Дітко та князь Острозький Даниїл, залучивши татар для допомоги, витіснили польські гарнізони з Галицької землі захопили її на користь литовського князя Любарта Гедиміновича, котрий, як зять одного з останніх волинських князів, утвердився тим часом на Волині» [9, с. 30]. Цю думку підтримує вітчизняний дослідник середньовічної історії України Ф. Шабульдо: «Серед галицько-волинського боярства була значна кількість прибічників Дмитра-Любарта Гедиміновича, пов'язаного родинними узами з династією Романовичів. Саме його місцеве боярство запросило стати князем» [15, с. 37].

Сучасний історіограф Волині М. Киричук стверджує, що «по смерті останнього з роду Даниловичів (по материнській лінії) Волинсько-Галицького князя Юрія II (Болеслава) в 1340 році волинські та галицькі бояри, як вже було зазначено, проголосили Волинсько-Галицьким князем Любарта, сина Великого князя Литовського Гедиміна. Любарт був одружений із волинською княжною Бушею (Богуславою), донькою Луцького князя Лева, прийняв православ'я та набув друге (руське) ім'я Дмитрій і, вочевидь, у той час княжив у Луцьку» [5, с. 122].

Наступна інформація Ф. Софоновичем не коментується: «Литовські літописці пишуть, що дав Ягайло Вітовту Волинь і Підляшшя» [13, с. 177]. Радше за все, ця подія сталася ще до укладання Кревської унії 14 серпня 1385 р. і обранням Ягайла польським королем під іменем Владислава II 15 лютого 1386 р.

«Волинь» згадується у подіях громадянської війни 1432–1440 рр. у ВКЛ за великокняжий трон між Владиславом II, Вітовтом, Свидригайлом і Сигизмундом Кейстутовичем: «Розпочав війну король Ягайло зі Свидригайлом і, прийшовши на Волинь, почав здобувати Луцьк. А коли поляки не змогли здобути Луцьк, король Ягайло уклав перемир'я зі Свидригайлом» [13, с. 183]. І далі, вже під 1442 р. «Після вбивства Сигизмунда Кейстутовича Казимир Ягайлович був обраний великим князем литовським [...] і Свидригайлу, дядькові своєму, підтвердив володіння Луцьком зі всією волостю на Волині» [13, с. 185].

У другій частині «Хроніки...» востаннє згадується «Волинь» у повідомленні про спустошливі набіги кримських татар на українські землі на початку XVI ст.: «У 1512 р. татарський хан із Перекопуз двадцятип'ятитисячною ордою спустошив Поділля і Волинь» [13, с. 186].

У «Хроніці про землю Польську» є лише одне повідомлення про «Волинь», яке ми розглянемо у контексті зауваження, де упорядники «Хроніки...» Ю. Мицик і В. Кравченко звернули увагу читачів на два повідомлення щодо Волині з категорії «оригінальних звісток», не відомих за іншими джерелами [13, с. 37]. У першому йдеться про втечу до Тмуторакані у 1064 р. новгородця Пороя, киянина Вишатиразом із Ростиславом Володимировичем, онуком Ярослава Мудрого, володарем частини волинських земель і Володимира-Волинського. Щодо означеної події є припущення у

В. Мавродіна: Ростислава було вигнано з Волині внаслідок військової акції Святослава Ярославовича з метою заволодіння ним південно-західними землями Русі [10, с. 161–162].

Друге повідомлення інформує читача «Хроніки...» про відступ польських шляхетських військ під орудою князя Яреми Вишневецького з Лівобережної України на Волинь та про їхні бойові сутички з козаками під Прилуками. У джерелах зустрічаються повідомлення про те, що 1 червня 1648 р. Я. Вишневецький дійсно був на чолі польсько-шляхетського загону біля міста Прилуки, але лише Ф. Софонович розповідає про невдалий бій з поляками козаків Уманського полку [13, с. 228]. Упорядники пам'ятки припускають, що тут і в наступних повідомленнях її автор використовував Уманський літопис, невідомий іншим хроністам. Вони завважають, що «використання Ф. Софоновичем джерел, які не дійшли до нашого часу, власних спогадів і свідчень очевидців зумовили появу у «Кройніці...» певної кількості оригінальних повідомлень, котрі проливають світло на невідомі раніше сторінки історії і культури Київської Русі та України XVII ст.» [13, с. 45].

Розглянувши лише одне окреме питання на сторінках «Хроніки з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича, автори статті дійшли висновку, що цей твір не тільки вагомо репрезентує яскраву вітчизняну історіографію Нового часу, а й дає можливість сучасному досліднику з'ясувати особливості історичного, суспільно-політичного, соціального, економічного і культурного розвитку України та її окремих земель від давніх часів до останньої чверті XVII ст.

Список використаної літератури

1. Батюшков П. Н. Волинь. Исторические судьбы Юго-Западного края / П. Н. Батюшков. – С.-Петербург: Типография Товарищества «Общественная Польза», 1888. – 414 с.; Batyushkov P. N. Volyn. Ystorycheskye sudby Yugo-Zapadnogo kraya / P. N. Batyushkov. – S.-Peterburg: Typografyia Tovaryshhestva «Obshhestvennaya Polza», 1888. – 414 s.

2. Борисенко В. Й. Курс української історії: З найдавніших часів до XX століття : навч. посіб. / В. Й. Борисенко. – Київ : Либідь, 1996. – 616 с. ; Borysenko V. Y. Kurs ukrainskoi istorii: Z naidavnishykh chasiv do KhKh stolittia : navch. posib. / V. Y. Borysenko. – Kyiv : Lybid, 1996. – 616 s.

3. Віленський літопис [Електронний ресурс] // Ізборник. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov18.htm> ; Vilenskyi litopys [Elektronnyi resurs] // Izborynyk. – Rezhym dostupu : <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov18.htm>

4. Жаркова Є. М. Теорія і практика перекладу : підруч. / Є. М. Жаркова, М. В. Нікольченко, Т. М. Нікольченко; за ред. Т. М. Нікольченко. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2013. – 439 с. ; Zharkova Ye. M. Teoriia i praktyka perekladu : pidruch. / Ye. M. Zharkova, M. V. Nikolchenko, T. M. Nikolchenko; za red. T. M. Nikolchenko. – Donetsk : Vyd-vo «Noulidzh» (Donetske viddilennia), 2013. – 439 s.

5. Киричук М. Г. Волинь – земля українська / М. Г. Киричук. – Луцьк: «Надстир'я», 1995. – 390 с. ; Kyrychuk M. G. Volyn – zemlya ukrayinska / M. G. Kyrychuk. – Luczk: «Nadstyr'ya», 1955. – 390 s.

6. Корпанюк М. Слово. Хрест. Шабля (Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище) : моногр. / М. Корпанюк. – Київ : Смолоскип, 2005. – 904 с. ; Korpaniuk M. Slovo. Khrest. Shablia (Ukrainske monastyrsko-tserkovne, svitske kraiove litopysannia XVI–XVIII st., kompiliatsii kozatskoho litopysannia XVIII st. yak istoryko-literaturne yavyshe) : monohr. / M. Korpaniuk. – Kyiv : Smoloskyp, 2005. – 904 s.

7. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. –

520 с. ; Krypiakevych I. P. Istoriiia Ukrainy / I. P. Krypiakevych. – Lviv: Svit, 1990. – 520 s.

8. Літопис руський / пер. з давньоруської Л. Є. Махновця. – Київ : Дніпро, 1989. – 591 с. ; Litopys ruskyi / per. z davnoruskoi L. Ye. Makhnovtsia. – Kyiv : Dnipro, 1989. – 591 s.

9. Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно [Электронный ресурс] / М. К. Любавский. – 2-е изд. – Москва : Московская художественная печатня, 1915. – 401 с. - Режим доступа : <https://runivers.ru/lib/book8197/462651/> ; Lyubavskiy M. K. Ocherk istorii Litovsko-Russkogo gosudarstva do Lyublinskoy unii vklyuchitelno [Yelektronniy resurs] / M. K. Lyubavskiy. – 2-e izd. – Moskva : Moskovskaya khudozhestvennaya pechatnya, 1915. – 401 s. - Rezhim dostupa : <https://runivers.ru/lib/book8197/462651/>

10. Мавродин В. В. Очерки истории Левобережной Украины : (с древнейших времен до второй половины XIV века) / В. В. Мавродин. – Санкт-Петербург: Наука, 2002. – 416 с. ; Mavrodin V. V. Ocherki istorii Levoberezhnoy Ukrainy : (s drevneyshikh времен do vtoroy poloviny XIV veka) / V. V. Mavrodin. – Sankt-Peterburg: Nauka, 2002. – 416 s.

11. Нікольченко Ю. М. Давид Ігоревич: «Князь-пірат, чи «герой свого часу»? / Ю. М. Нікольченко // Історичні постаті України: проблеми і пошуки : моногр. / В. М. Бодрухин, В. М. Романцов, Ю. М. Нікольченко – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – С. 16–29. ; Nikolchenko Yu. M. Davyd Ihorevych: «Kniiaz-pirat, chy «heroi svoho chasu»? / Yu. M. Nikolchenko // Istorychni postati Ukrainy: problemy i poshuky : monohr. / V. M. Bodrukhnyn, V. M. Romantsov, Yu. M. Nikolchenko – Luhansk : Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2003. – S. 16–29.

12. Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси / В. Т. Пашуто. – Москва : Наука, 1968. – 472 с. ; Pashuto V. T. Vneshnyaya politika Drevney Rusi / V. T. Pashuto. – Moskva : Nauka, 1968. – 472 s.

13. Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх / Ф. Софонович, підгот. тексту до друку, передм., комент. Ю. А. Мицика, В. М. Кравченка. – Київ : Наукова думка, 1992. – 336 с. ; Sofonovych F. Khronika z litopystsiv starodavnikh / F. Sofonovych, pidhot. tekstu do druku, peredm., koment. Yu. A. Mytsyka, V. M. Kravchenka. – Kyiv : Naukova dumka, 1992. – 336 s.

14. Стрийковський М. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Русі [Електронний ресурс] / М. Стрийковський, відп. ред. О. Купчинський. – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2011. – 1075 с. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Strykovskiy_Matsei/Litopys_polskyi_lytovskiy_zhmudskiy_i_vs_iiei_Rusy/ ; Strykovskiy M. Litopys polskyi, lytovskiy, zhmudskiy i vsiiei Rusi [Elektronnyi resurs] / M. Strykovskiy, vidp. red. O. Kupchynskiy. – Lviv : Naukove tovarystvo im. Shevchenka, 2011. – 1075 s. – Rezhym dostupu : http://chtyvo.org.ua/authors/Strykovskiy_Matsei/Litopys_polskyi_lytovskiy_zhmudskiy_i_vs_iiei_Rusy/

15. Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского / Ф. М. Шабульдо. – Київ : Наукова думка, 1987. – 182 с. ; Shabuldo F. M. Zemly Yuho-Zapadnoi Rusy v sostave Velykoho kniazhestva Lytovskoho / F. M. Shabuldo. – Kyiv : Naukova dumka, 1987. – 182 s.

16. Шевчук В. Муза Роксоланська : Українська література XVI–XVIII століть: у 2-х кн. / В. Шевчук. – Київ : Либідь, 2004. – Книга перша : Ренесанс. Ранне бароко. - 400 с. ; Shevchuk V. Muza Roksolanska : Ukrainaska literatura XVI–XVIII stolit: u 2-kh kn. / V. Shevchuk. – Kyiv : Lybid, 2004. – Knyha persha : Renesans. Rannie baroko. - 400 s.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2019

**Yu. Nikolchenko,
T. Nikolchenko**

RETROSPECTIVE OF UNDERSTANDING VOLYN'S HISTORY AND CULTURE IN THE CHRONICLES OF THEODOSIY SOFONOVYCH

The «Chronicles of Ancient Chronographers» Theodosius Sofonovich is a unique monument of Ukrainian history and culture, the creation of which coincides with the period of the National Liberation War of the Ukrainian people of 1648-1658 when political reality contributed to the development of Ukrainian national education and culture, headed by Kyiv Mohyla Collegium and patriotic Orthodox clergy.

«Chronicles ...» consists of three parts: «About Russia», «The beginning and the name of Lithuania», «About the land of Poland». The first part covers the history of Kievan Rus, the second and third – the history of Ukraine XIV–XVII centuries. on the background of the history of the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland (after 1569 – the Commonwealth).

In the «Chronicles ...»Theodosius Sofonovich contains twenty messages on the problem being investigated, in particular: «Volyn» – 18; «Volyn lands» – 1; «Volyn» (city) – 1.

With the help of the messages «Chronicles ...», an important role played by Volyn and Volyn lands in national history and culture from the time of the settlement of the Slavs in Eastern Europe to the events of the initial period of the National Liberation War in June 1648 was determined.

Considering only one particular issue in the pages of «The Chronicles of the Chroniclers of the Ancients» Theodosius Sofonovich, the authors of the article came to the conclusion that this work not only greatly represents the bright national historiography of the New time, but also gives the opportunity to a modern researcher to find out the features of the historical, socio-political, social, economic and cultural development of Ukraine and its separate lands from ancient times to the last quarter of the XVII century.

Key words: *Ukraine, New Time, Theodosius Sofonovich, «Chronicles of Ancient Chronographers », Volyn, Volyn lands.*

УДК 027.7:004.42

**С. Є. Орехова,
Н. М. Линська**

ЗАСТОСУВАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Проаналізовано використання сучасних хмарних технологій у інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек. Розглянуті питання щодо можливостей впровадження хмарних технологій у документально-інформаційному обігу установ та виявлення переваг і недоліків впровадження хмарного сервісу, окресленні перспективи переходу у майбутньому до хмарної мережі та використання хмарних технологій в бібліотечній діяльності.

Ключові слова: *інформаційні технології, сучасна бібліотека, хмарні обчислення, інформаційні послуги, бібліотечне обслуговування, хмарні сервіси.*

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-71-76

На сьогоднішній день будь-яка установа, організація чи підприємство використовують інформаційні системи, що ґрунтуються на використанні найновіших інформаційних технологій. Використання хмарних технологій на підприємствах є своєрідною новацією, адже не кожний співробітник володіє інформацією про сутність та механізм використання подібних технологій у свої трудовій діяльності. Кожне підприємство створює велику кількість важливих документів, які потрібно зберігати, а також користується великою кількістю різноманітних програм. На жаль, сучасні інформаційні технології, що використовуються юридичними особами не завжди відповідають вимогам сучасності та мають власний ресурс амортизації. Виникнення технології хмарних обчислень надає можливість сучасним підприємствам стати у нагоді для створення інформаційної інфраструктури сучасних підприємств.

Хмарні обчислення – це надання обчислювальної потужності, сховищ для баз даних, додатків та інших ІТ-ресурсів на вимогу через платформи хмарних сервісів мережею Інтернет. За допомогою саме хмарних технологій користувачі Інтернету мають віддалений доступ до комп'ютерних ресурсів серверів, що дозволяє використовувати різне програмне забезпечення в он-лайн режимі [4, с. 1].

Стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій, використання майже всюди мережі Інтернет обумовив відхід від використання власного обладнання і програмного забезпечення в бік сервіс-орієнтованих технологій. Вибір компаніями саме хмарних технологій є цілком раціональним, оскільки не завжди є можливість придбання та обслуговування власної техніки. Проте, варто зазначити, що подібна інноваційна технологія має досить низький показник використання у державних установах, підприємствах та організаціях, наприклад таких як бібліотек, що звісно негативно відзначається на практиці інформаційного документообігу юридичних осіб.

У світових розвинених країнах все більше поширюються технології так званих «хмарних обчислень (cloud computing)». На жаль, на вітчизняному ринку вони ще не так помітні, але все одно поступово починають проникати в вітчизняну бізнес-структуру. Відповідь на питання, чому досі хмарні технології в Україні не сягнули світових масштабів, досить простий: нерозуміння і цілком нормальне почуття граничної обережності по відношенню до всіх нововведень, що стосуються такого серйозного питання, як бізнес-підприємство, чи державних установ, особливо щодо других, стикається з поганим фінансуванням з боку держави та відсутністю нормативно-правового регулювання між постачальником хмарного сервісу та установою, яка отримує цю послугу.

Дослідженням розуміння сутності хмарних технологій займалось багато людей: ІТ-дослідниками, документознавцями, аналітиками, політиками, економістами тощо. Саме тому, на сьогодні немає єдності розуміння терміну «хмарна технологія», адже кожен дослідник визначає її по своїм критеріям. Зазначена негативна тенденція також обумовлена відсутністю законодавчого закріплення «хмарної технології» у чинних нормативно-правових актах України.

Хоча деякі аналітики й постачальники хмарних технологій визначають це поняття вузько, в основному як віртуальні сервіси доступні через Інтернет. Інші пояснюють це поняття дуже широко, стверджуючи, що використовуючи їх людина стає споживачем безлічі продуктів за межами між мережевого екрану (в хмарі), включаючи звичайний аутсорсинг.

Альошин Л. зазначає, що логічну архітектуру єдиного електронного

інформаційного простору, що базується на телекомунікації Інтернету, можна назвати інформаційною хмарою, а використовувані в ньому методи і засоби – хмарними технологіями [1, с. 27].

На перший погляд визначення хмарних технологій дещо заплутане, але для того щоб краще зрозуміти, що собою являють хмарні технології, можна навести простий приклад: раніше для доступу в електронну пошту користувач звертався до певного програмного забезпечення (месенджеру або програми), які були встановлені на ПК, тепер потрібно лише заходити на сайт одної з безлічі компаній, чиї послуги електронної пошти є найбільш зручніші.

Провайдери хмарних послуг дозволяють орендувати через Інтернет обчислювальні потужності та дисковий простір. «Хмари» фізично знаходяться в дата-центрах – будівлях, де розташовуються потужні комп'ютери, що зв'язані між собою єдиною мережею. В таких об'єднаних комп'ютерах і містяться віртуальні сервери, які потрібні для роботи хмарних сервісів. Основні дата-центри розташовуються в США, інші в країнах Європи.

Впровадження хмарних технологій, за оцінками деяких експертів, допоможе скоротити витрати в два-три рази в порівнянні з утриманням власної розвинутої ІТ-структури. Адже далеко не кожна компанія може дозволити собі власну ІТ-службу та штатних співробітників, які б підтримували ІТ-інфраструктуру компанії. Так, при використанні хмарних технологій, компанія буде лише сплачувати за ті ресурси, які їйому потрібні, мати повний до них доступ з майже любої точки світу. А отже, хмарні технології відкривають новий підхід до обчислень, при якому обладнання та програмне забезпечення належать провайдеру, надаючи замовнику тільки готовий сервіс.

Національним інститутом стандартів і технологій США встановлені такі обов'язкові характеристики хмарних обчислень:

- самообслуговування на вимогу, споживач самостійно визначає і змінює обчислювальні потреби, такі як серверний час, швидкості доступу та обробки даних, обсяг збережених даних без взаємодії з представником постачальника послуг;

- універсальний доступ по мережі, послуги доступні споживачам через мережу передачі даних незалежно від термінального пристрою;

- об'єднання ресурсів (англ. Resource pooling), постачальник послуг об'єднує ресурси для обслуговування великої кількості споживачів в єдиний пул для динамічного перерозподілу потужностей між споживачами в умовах постійної зміни попиту на потужності; при цьому споживачі контролюють тільки основні параметри послуги (наприклад, обсяг даних, швидкість доступу), але фактичний розподіл ресурсів, що надаються споживачеві, здійснює постачальник (в деяких випадках споживачі все ж можуть керувати деякими фізичними параметрами перерозподілу, наприклад, вказувати бажаний центр обробки даних з міркувань географічної близькості);

- еластичність, послуги можуть бути надані, розширені, звужені в будь-який момент часу, без додаткових витрат на взаємодію з постачальником, як правило, в автоматичному режимі;

- облік споживання, постачальник послуг автоматично обчислює спожиті ресурси на певному рівні абстракції (наприклад, обсяг збережених даних, пропускну здатність, кількість користувачів, кількість транзакцій), і на основі цих даних оцінює обсяг наданих споживачам послуг [4, с. 1].

З тенденцією використання хмарних технологій постає питання альтернативного рішення щодо накопичення, зберігання, опрацювання, а також можливості доступу до масивів інформації через мережу Інтернет не тільки для компаній, але і для таких

бюджетних установ, як бібліотеки. Відступаючи від традиційних уявлень про бібліотеки, зараз вони поступово перетворюються на мультимедійні простори – медіатеки, головною особливістю якої є її мультифункціональність. У такому новому форматі бібліотеки вже давно надають користувачам не тільки широкий спектр різних дистанційних інформаційних послуг, але успішно поєднують традиційні книжки з колекцією DVD, BLU-RAY та аудіодисків, електронними книжками, мультимедійними освітніми програмами. Також завдяки сучасному обладнанню та підтримці держави з благодійними організаціями й актуалізована база корисних медіаресурсів.

У бібліотеці можуть використовуватися наступні моделі надання послуг за допомогою хмарних технологій [3, с. 265]: програмне забезпечення як послуга (Software as a Service), яка забезпечує надання доступу до інтегрованої платформи для розроблення, тестування та підтримки різноманітних проектів із створення книгозбірною власних інформаційних продуктів; віртуальне робоче місце (Desktop as a Service), яка може розглядатися як надання користувачу чи працівнику бібліотеки можливості власноруч налаштувати своє робоче місце і тим самим створювати комплекс необхідного програмного забезпечення, з запропонованого провайдером переліку. Її можна вважати потужнішим різновидом попередньої моделі; платформа як послуга (Platform as a service) – це модель сервісу, в межах якого книгозбірні може надаватися можливість розгортання на базі хмарної інфраструктури власних або придбаних інформаційних ресурсів, доступ до яких відбувається із використанням мов програмування, бібліотек, сервісів та інструментів наданих хмарним провайдером. При цьому бібліотекар не має змоги керувати та контролювати базову інфраструктуру хмари (до її складу входять комунікаційні мережі, сервери, операційні системи, засоби збереження), проте він контролює прикладні програми та налаштування середовища, в якому вони розміщені; інфраструктура як послуга (Infrastructure as a Service) полягає в забезпеченні віртуальною комп'ютерною інфраструктурою, що складається із операційної системи, системного програмного забезпечення та апаратної частини сервера. Їх використання надає бібліотечним працівникам можливість із допомогою ліцензійного програмного забезпечення створювати власні інформаційні ресурси та продукти та безпечно зберігати їх.

Доступ до інформації користувач бібліотеки може отримати через локальну мережу або Інтернет. Як термінал може використовуватися помірної потужності комп'ютер, ноутбук, смартфон, вимоги до яких мінімальні.

Для бібліотек як соціальних інститутів, що не мають можливості придбати та адмініструвати власні сховища даних, застосування хмарних технологій – це унікальна можливість для удосконалення їх роботи. Використання хмарних технологій у бібліотеках сприяє економії коштів на придбанні парку комп'ютерів та ліцензійного програмного забезпечення. Поряд з цим, відпадає необхідність облаштування значної кількості автоматизованих робочих місць для користувачів. Книгозбірні отримують можливість зберігати значні обсяги інформації на «хмарах», що суттєво розвантажує роботу локальних бібліотечних мереж, автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи та власного серверу [3, с. 264].

Так, серед хмарних сервісів існують такі, які використовуються для набуття навичок роботи із веб-сервісами та звичайними документами. Наприклад, хмарна платформа Microsoft 365 надає можливість на практиці вивчати відомі офісні додатки через веб-браузер. Містить в собі пошту та календарі, стандартні програми Office (Word, Excel, Power Point, One Note, Outlook, Publisher й Access), 1 ТБ простору в хмарному сховищі One Drive й розширені засоби захисту на всіх пристроях. Безпека здійснюється завдяки резервному копіюванню й двофакторній автентифікації, останнє

використовує так звану функцію «Сейф» в One Drive з системою розпізнавання обличчя або відбитків пальців чи PIN-коду для додаткового захисту файлів.

З огляду на певну складність використання інструментів безпеки у хмарних сховищах, для користувачів бібліотек та її робітників важливу роль для ефективної взаємодії відіграє рівень цифрової грамотності, тобто практика, що зосереджена «на використанні цифрових технологій, у тому числі вміння читати, писати і спілкуватися з використанням цифрових технологій, здатність мислити критично про цифрові технології, враховувати соціальні, культурні, політичні та освітні аспекти цієї діяльності» [2, с. 99].

Таким чином, сервіси, що зібрані в «хмарі», відкривають додаткові можливості для організації управлінської діяльності співробітників бібліотеки. Це зокрема стосується роботи із сервісами збереження мультимедійних веб-ресурсів (фотосервіси – Picasa, Panoramio; відеосервіси – Youtubeвідео, геосервіси – Google maps; документообіг – Slideshare, Google Docs, Sky Drive та ін.), використання яких дає змогу безкоштовно зберігати та використовувати графічні зображення, аудіо- та відеоресурси. Ці системи можна використати в управлінській практиці не лише як джерело накопичення мультимедійних освітніх веб-ресурсів, а й як систему зберігання бібліотечних відео-, фото- та аудіоархівів, а також удосконалення процесів інформаційного обслуговування читачів в бібліотеках.

Список використаної літератури

1. Алешин Л. И. Облачные библиотеки / Л. И. Алешин // Научно-техническая информация. Сер. 1, Организация и методика информационной работы. - 2012. - № 4. - С. 26-28. ; Aleshin L. I. Oblachnye biblioteki / L. I. Aleshin // Nauchno-tehnicheskaya informatsiya. Ser. 1, Organizatsiya i metodika informatsionnoy raboty. - 2012. - № 4. - S. 26-28.

2. Кудлай В. О. Цифрова грамотність особистості в контексті розвитку інформаційного суспільства / В. О. Кудлай // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. - 2015. - Вип. 10. - С. 97-104 ; Kudlai V. O. Tsyfrova hramotnist osobystosti v konteksti rozvytku informatsiinoho suspilstva / V. O. Kudlai // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Filosofiia, kulturolohiia, sotsioloiiia. - 2015. - Vyp. 10. - S. 97-104.

3. Ржеуський А. В. Інформаційні сервіси в бібліотеках, що базуються на застосуванні хмарних технологій / А. В. Ржеуський, Н. Е. Кунанець, В. В. Пасічник // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. - 2015. - Вип. 4. - С. 264-267. ; Rzhеuskyi A. V. Informatsiini servisy v bibliotekakh, shcho bazuiutsia na zastosuvanni khmarnykh tekhnolohii / A. V. Rzhеuskyi, N. E. Kunanets, V. V. Pasichnyk // Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Seriiia : Bibliotekoznavstvo. Knyhoznnavstvo. - 2015. - Vyp. 4. - S. 264-267.

4. Хмарні обчислення [Електронний ресурс] // Вікіпедія : Вільна енциклопедія – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Хмарні_обчислення ; Khmarni obchyslennia [Elektronnyi resurs] // Vikipediia : Vilna entsyklopediia – Rezhym dostupu : http://uk.wikipedia.org/wiki/Khmarni_obchyslennia

Стаття надійшла до редакції 17.10.2019

**S. Oriekhova,
N. Linskaya**

APPLICATION OF CLOUD TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF INFORMATION AND COMMUNICATION ACTIVITIES OF LIBRARIES

The use of libraries' modern cloud technologies in information and communication activity is analyzed. It is considered the problems of cloud technologies implementation in libraries documentation and information circulation. Advantages and disadvantages of cloud service implementation are revealed. Authors outlined transition prospects in the future to the cloud network and cloud technologies' use in library activity.

Cloud service providers allow us to lease computing power and disk space online. Clouds are physically located in data centers - buildings that house powerful computers that are connected by a single network. Such unified computers also contain the virtual servers that are required for cloud services to work.

It has been found that for libraries as social institutions that are unable to acquire and administer their own data warehouses, the use of cloud technologies is a unique opportunity to improve their work. The use of cloud technology in libraries helps to save money on acquiring a fleet of computers and licensed software. Book collections are successfully stored in large amounts on "clouds", which significantly unloads the work of local library networks, an automated library information system and its own server.

Cloud services include those that are used to learn how to work with web services and standard documents. In particular, the Microsoft 365 cloud platform provides the opportunity to practice known office applications through a web browser. It includes e-mail and calendars, standard Office applications. Security is achieved through One Drive backup and two-factor authentication with face or fingerprint recognition or PIN to further protect files.

Given the complexity of using security tools in cloud repositories, digital literacy plays an important role in effective communication for library users and their employees.

It is resolved that cloud services give to library staff additional opportunities for organizing management activities. This includes, in particular, multimedia web resource services use (photo services - Picasa, Panoramio; video services - Youtube video, geoservices - Google maps; workflow - Slideshare, Google Docs, SkyDrive, etc.), which are free to use for any user so we can freely store and use image, audio and video resources. These systems can be used in management practice not only as a source of accumulation of multimedia educational web resources, but also as a system of storing library video, photo and audio archives, as well as improving the processes of information service for readers in libraries.

Key words: *information technologies, cloud technologies, modern library, information services, library services, cloud services.*

УДК 130.2

Ю. С. Сабадаш

УКРАЇНСЬКА ГУМАНІСТИКА СЬОГОДНІ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Матеріал статті концентрує увагу на теоретичних напрацюваннях українських культурологів, які були здійснені протягом останнього десятиліття. Наголошено, що

активний розвиток культурологічного знання вимагає як фіксацію вже опрацьованих проблем, так і окреслення нової проблематики в логіці подальшого дослідницького процесу. Показано, що протягом 2010–2020 рр. теоретичний інтерес науковців був спрямований на аргументацію специфічних засад культурологічного аналізу, що допомагає вирізнити «культурологію» серед інших «структурних елементів» гуманістики, зокрема, соціально-політичного знання, філософії, естетики, історії та теорії релігії, мистецтвознавства та ін. Окреслено той «межовий простір», де теоретичні інтереси культурології перетинаються з іншими гуманітарними науками.

Підкреслено значення узагальнення та систематизації тих теоретичних напрямків, які знаходяться в полі зору сучасних українських науковців, і чіткіше окреслювати ті «білі плями», які – рік від року – виявляються у дослідницькому просторі. Окрім цього, спираючись на публікації, що з'являються протягом 2019 р., особливо ті, які відбивають концептуальну спрямованість майбутніх кандидатських чи докторських дисертацій, можна стверджувати, що науковці – переважно – «відштовхуються» від тих напрацювань, які були – тією чи іншою мірою – заявлені у 2018–2019 рр.

Ключові слова: культурологія, систематизація, культурологічне знання, дослідницький простір, понятійно-категоріальний апарат.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-76-85

Гуманістика, як відомо, спирається на сукупність наук, які вивчають означені нами феномени, і має чітко виражений історико-національний характер відповідно до специфіки становлення цивілізаційних процесів на тій території, до якої причетна конкретна нація. Внаслідок цього, ми аналізуємо структуру саме української гуманістики, що і в історичному, і в сучасному своєму русі має самодостатній та самоцінний характер.

На нашу думку, враховуючи умови українського державотворення, зосередимо увагу на тих тенденціях розвитку національної гуманістики, які виразно заявили про себе за роки незалежності, коли питання історії, процесу персоналізації культуротворчих явищ, співвіднесення «історія – сучасність», «історія – ідентичність», «світогляд – ідеологія», «традиція – новаторство», «реалізм – фольклоризм», «народна творчість – професійне мистецтво» стали наріжними проблемами в контексті багатьох гуманітарних наук.

Означені тенденції української гуманістики відбивалися у всіх її складових, а культурологія – в якості молодшої гуманітарної науки, – опановуючи власне місце у дослідницькому просторі, насамперед, опікувалася методологічними питаннями. Слід визнати, що протягом 2000–2010 років, завдяки напрацюванням С. Безклубенка, О. Бондаренко, М. Бровка, П. Герчанівської, Л. Губерського, К. Кислюка, Ю. Легенького, В. Личковаха, М. Савельєвої, І. Юдкіна було підготовлене підґрунтя, яке дозволило вже в умовах наступного десятиліття достатньо чітко окреслити ті методологічні засади, які, з одного боку, вирізняють можливості культурології серед інших гуманітарних наук, що формують простір гуманістики, а, з другого, – аргументують ті теоретичні засади, котрі визначають специфіку культурологічного аналізу конкретних процесів та явищ історико-культурного руху.

Слід зазначити, що внаслідок публікацій, науково-теоретичних конференцій, дискусій та численних обговорень, що мали місце на теренах різних гуманітарних наук, на нашу думку, достатньо переконливо опрацьована й аргументована вимога щодо представлення певної проблеми саме у культурологічному зрізі. Відтак, бажано, а

подекуди і обов'язково, розкривати досліджувану проблему на тлі позитивних чи негативних процесів у логіці – чи алогізмі – розвитку культури конкретного історичного періоду. Правомірність такої позиції розкриває матеріал нашої монографії Ю. Сабадаш «Умберто Еко: гуманізм культуротворчих ідей» (2012), а також монографії О. Оніщенко «Культуротворчий потенціал епістолярію: європейський досвід другої половини XIX – першої половини XX століття» (2017) та С. Холодинської «Михайль Семенко: культуротворчі пошуки на теренах українського футуризму» (2018), на сторінках яких увагу сфокусовано як на конкретних персоналіях, так і на тих історико-культурних ситуаціях, які допомагали творчому процесу митців та науковців чи гальмували його.

На першій монографії ми зупинитись не будемо (посилання на неї є у списку використаних джерел [12]), розглянемо детальніше другу та третю. Так, у монографії О. Оніщенко мова йде про епістолярну спадщину Е. Золя, Ф. Ніцше, З. Фрейда, К. Юнга, В. Ван Гога, Ф. Кафки, М. Равеля та інших діячів європейської культури, котрі – окрім власної талановитості й неординарності – повинні були «вписатися» у соціально-політичний, ідеологічний, мистецький, побутовий контекст свого часу. Так, перш, ніж утвердитися в якості засновника експресіоністичного живопису, Ван Гог змушений був, оволодіваючи на початку власної кар'єри образотворчим мистецтвом, не лише – хоча б якоюсь мірою – адаптуватися до імпресіоністичної манери малювання, а й подолати ту обмеженість, консервативність смаків переважною більшістю своїх співвітчизників, зовнішній і внутрішній світ яких був замкнений на релігії, а Біблія вважалася єдиною книгою, гідною уваги. Листи Ван Гога, на яких акцентує увагу О. Оніщенко, досить переконливо відтворюють процес «розширення» уявлень видатного митця щодо природи і можливостей мистецтва, коли у червневому листі 1879 р. пише наступне: «Я не знаю кращого визначення для слова мистецтво, ніж «L' art c'est l'homme ajoute a la nature» («Мистецтво це людина плюс природа») [1, с. 52].

Коментуючи запропоноване живописцем визначення, О. Оніщенко підкреслює, що «у попередніх листах Ван Гог «співставляє» мистецтво лише з природою» і тільки «приблизно від кінця 70-х років XIX ст. у всіх його розмислах щодо сутності мистецтва починає превалювати людина, котра поступово «звужується» до її соціально-професійних ознак і в листах живописця все частіше зустрічаються поняття «трударі», «шахтарі», «селяни» [2, с. 37]. Згодом, як відомо, саме ці трударі, шахтарі, селяни стануть головними героями класичних творів Ван Гога.

Задля того, що б підтвердити якісний характер саме культурологічного підходу, який створює культурний контекст в процесі розгляду творчості чи діяльності тієї чи іншої персоналії, котра – завдяки можливостям культурологічного знання – «олюднює» певний культурний простір. звернемося до тези Л. Губерського щодо «культуротворчої сутності людини» та «людинотворчої сутності культури» [3]. До означеного нами додамо, що точка зору Л. Губерського, оприлюднена у 2009 році, знайшла значно більш ґрунтовне опрацювання вже в роботах наступного десятиліття. Так, теза щодо «людинотворчої сутності культури» була – на сторінках монографії «Культура в парадигмах XX–XXI ст.» (2017) – концептуалізована П. Герчанівською у представлення людини в якості «базового концепта сучасної культурології» [4, с. 203–211], з наголосом саме на культурології як науці, а не на культурному просторі – сфері діяльності людини.

Не менш виразно означена тенденція щодо зв'язку досліджуваної проблеми із специфікою розвитку конкретного історико-культурного періоду простежується і в монографії С. Холодинської, де відтворено творчий шлях Михайля Семенка –

засновника української моделі футуризму, – котрий був сучасником першої світової війни, революційних трансформацій 1917 р., громадянської війни, ставши однією з жертв сталінських репресій наприкінці 30-х рр. минулого століття. Представляючи читачу спадщину видатного поета, С. Холодинська змогла провести саме культурологічний аналіз, оскільки «виокремлений в монографії часовий відрізок вимагає застосування міжнаукового підходу із свідомим наголосом на теоретичних можливостях культурології – науки, що здатна органічно об'єднати та узагальнити різні аспекти гуманітарного знання» [5, с. 6].

С. Холодинська намагається цілісно представити життєво-творчий шлях засновника української моделі футуризму, відтворюючи, насамперед, його літературне оточення. Цього, як відомо, вимагає «біографічний метод», на потенціал якого активно спираються такі дослідники як І. Вернудіна, Л. Дабло, Т. Добіна, С. Тримбач, М. Шашок. Використовуючи попередні напрацювання тих авторів, які реконструювали історію українського авангарду, загалом, і футуризму, зокрема, С. Холодинська досить аргументовано показує роль кожного з них – В. Алешка, М. Бажана, В. Еллана-Блакитного, О. Полторацького, Г. Шкурупія, Ю. Шпола – у «злетах» та «падіннях» футуристичного руху.

Як відомо, в означеному напрямку працювали А. Біла, В. Дончик, С. Павличко (літературознавство), С. Жадан, Л. Левчук (філософсько-естетичні засади футуризму), Н. Корнієнко, О. Лагутенко, О. Мусієнко, Т. Огнева (мистецтвознавство), Т. Матюх, П. Храпко (естетико-психологічні підвалини авангардизму). Наразі, культурологічний аналіз, який застосувала С. Холодинська, об'єднав означені підходи і виявив кілька наріжних ознак, властивих саме культурології: 1. «Міжнауковість» або «міждисциплінарність» – обидва ці поняття вживаються в сучасній культурології як тотожні; 2. Наукова новизна та теоретична перспективність тієї проблематики, яка «схоплюється» поняттям «регіоніка».

Слід визнати, що поняття «міжнауковість» – автор статті у своїх напрацюваннях користується саме ним – досить тривалий час присутнє в понятійно-категоріальному апараті культурології і в дослідження 2010–2020 років сприймається і використовується як об'єктивна даність саме цієї науки, адже – ми на цьому вже наголошували – культурологія сформувалася на перетині низки гуманітарних наук.

Стосовно ж поняття «регіоніка», ситуація склалася не так однозначно. Спираючись на джерела, відомі автору даної статті, поняття «регіоніка» було введено у простір української гуманістики В. Личковахом, котрий у своїх численних публікаціях активно популяризував як традиції образотворчого мистецтва, так і тенденції розвитку народної творчості, практику народних промислів чернігівщини, представляючи її як специфічний та самобутній регіон в історії становлення й сучасного функціонування української культури. Започаткувавши ідею регіонального підходу до виявлення творчо-пошукових феноменів у логіці сучасного українського культуротворення, В. Личковах закріпив свої наукові розвідки у ґрунтовній монографії «Етнокультурологія: Репрезентація етнокультури в мистецтві та художній літературі (XX – початок XXI століття)» (2018), написаній в співавторстві з Г. Файзуллою.

Аналізуючи означену роботу, слід підкреслити, по-перше, введення авторами в теоретичний ужиток поняття «етнокультурологія», яке повинно розкрити потенціал певних явищ чи процесів в якості «складової філософії та естетики етнокультури», при цьому «мистецька етнокультурологія розглядається як один із засобів інкультурації, формування національно-культурної ідентичності». Водночас, автори монографії не залишають осторонь і феномен «культурологічної регіоніки в мистецьких проектах» намагаючись поєднати його з етнокультурологією [6, с. 195–202].

Теоретичний інтерес до «регіоніки» присутній і в дослідженнях інших українських науковців. Так, починаючи від 2011 року, «Київщина – київський регіон» фіксується в роботах В. Тузова, котрий, реконструюючи культуротворчі процеси кінця XIX – початку XX століття на українських теренах, виокремлює «київський регіон», де чітко простежуються специфічні ознаки і втілення, і розповсюдження, і сприймання авангардистських ідей та творів [7].

На нашу думку, неможна оминати увагою і напрацювання Л. Дабло, котра у низці статей, оприлюднених протягом 2010–2017 років, реконструювала науково-теоретичну спадщину Дмитра Овсянико-Куликовського (1853–1920), чії наукові розвідки систематизовано у кандидатській дисертації «Науково-теоретична спадщина Дмитра Овсянико-Куликовського: культурологічний аспект» (2018). Як його постать, так і різні сфери творчої активності – наукова, педагогічна, публіцистична – опиралися на традиції «Слобожанщини – харківського регіону», які, за слушною думкою Л. Дабло, у повсякденній діяльності видатного вченого «співвідносяться... з тим культурним простором, що визначив як спрямованість його наукових шукань, так і моральнісно-гуманістичну життєву позицію» [8, с. 1].

Представлення тих досліджень, які аргументують та утверджують значення регіонального підходу як потужного чинника культурологічного аналізу, можна продовжити, проте статті, що періодично з'являються на сторінках наукових видань, поки що «не закривають» проблему регіоніки як таку, вимагаючи на цьому напрямку подальшої дослідницької роботи. Підтвердженням справедливості нашої оцінки стану дослідження культуротворення у конкретних регіонах України є докторська дисертація С. Виткалова «Полісся як унікальна локація культурно-мистецьких процесів в Україні другої половини XX – початку XXI століття» (2018), наукова новизна якої значно актуалізувала потенціал низки чинників культурологічного аналізу.

Підсумовуючи окреслені нами «дослідницькі шляхи» українських культурологів від 2010 р., слід наголосити, що для більшості з них актуальною залишалася проблема понятійно-категоріального забезпечення власних наукових розвідок, яка була достатньо гострою для всіх етапів становлення й розвитку культурології. Цілком закономірним є той факт, що на початку свого становлення, культурологія користувалася понятійно-категоріальним апаратом суміжних гуманітарних наук, поступово визначаючись з власними поняттями та категоріями. Практично – по роках – можна відтворити процес «входження» в ужиток як нових, по суті, наріжних понять, так і формально-логічних структур: «культуротворчість», «культуротворець», «проблемне поле культурології», «культурний простір», «культуротворення», «культурознавство». Монографія В. Личковаха та Г. Файзулліної, до якої ми вже зверталися, пропонує включити в контекст культурології низку нових понять – «етнокультурографія», «естетосфера», «етнофутуризм», – які зможуть бути особливо корисними, насамперед, в процесі дослідження проблем, що формуються на перетині «культурологія – естетика – мистецтвознавство».

Від 2017 р. на теренах української гуманістики було введено в теоретичний ужиток поняття «культурна індустрія» (О. Павлова) та адаптовано до традицій вітчизняної культурології поняття «культурні», «креативні індустрії» (І. Пархоменко), які постійно використовуються «в західноєвропейському науковому дискурсі та урядово-інституційних практиках Великобританії та Європейського Союзу». Означені поняття успішно корегуються з поняттям «мистецькі практики», яке активно задіяне сьогодні в процес відтворення специфіки українського культуротворення.

Слід підтримати і позитивно оцінити ту ґрунтовність, з якою О. Павлова «опрацьовує» зміст поняття «культурна індустрія», відштовхуючись від такої тенденції

як «індустріалізація культури». Вона, з одного боку, показує як трансформується культура в умовах технізації (розвиток як залізних доріг, що скорочує відстані між центрами культури, так і хімічної промисловості, за допомогою якої виникають нові фарби, поява фотографії та ін.), а, з другого, – «художня творчість як майстерність значно трансформується в умовах технізації виробництва зображень» [9, с. 40].

Також цілком доречним, на нашу думку, є інтерес до сталих, традиційних культурологічних понять, які в контексті нових досліджень поглиблюються та наповнюються додатковим змістом. Прикладом, що підтверджує цю тезу, може бути монографія О. Кравченко «Культурна політика України в парадигмах сучасності: теоретико-методологічні аспекти культурологічної інтерпретації» (2011), на сторінках якої поняття «мультикультуралізм», яке набуло не тільки теоретичного значення, а й публіцистичного, подано автором із опертям на властиве йому значно ширше значення і використано в якості «культурно-політичної стратегії» [10, с. 64–71]. Схожа ситуація складається і з іншими поняттями, які активно задіяні в гуманітарних науках, а саме: цінність, переживання, метод, досвід, синтез, експеримент, інтерпретація. Вони, безперечно, або вже задіяні, або будуть задіяні в процесі культурологічного аналізу конкретних проблем, а це, на нашу думку, вимагатиме певної кореляції їх змісту чи обсягу. Ми переконані, що робота на теренах понятійно-категоріального забезпечення культурологічних досліджень повинна продовжуватися і в подальшому.

Намагаючись систематизувати дослідницький процес над проблематикою, яка «схоплюється» культурологічним знанням, слід зосередити увагу на проблемі співвідношення певних структурних елементів, сукупність яких та їх органічна взаємодія сприяли становленню культурології в якості гуманітарної науки. Свого часу – мова йде про 2007 рік – українські культурологи підтримали спробу М. Бровка визначити місце культурології в системі гуманітарного знання за рахунок скрупульозного перерахунку інших наук, які мали багатовікову історію і «формували» культурологію. Якщо окреслений аспект культурології – загалом – опрацьований, то проблема з'ясування внутрішньої взаємодії між елементами структури – «культурологія-історія», «культурологія-філософія», «культурологія-естетика», «культурологія-психологія» – залишається, скоріше, поставленою, ніж вирішеною.

У зв'язку з означеним, слід звернути увагу на кілька наступних моментів: по-перше, порівняльний аналіз кількох гуманітарних наук задля виявлення потенціалу якоїсь з них, застосовується в українській гуманістиці як поза, так і незалежно від культурології. Цю нашу тезу підтверджує матеріал підручника «Естетика» (2010), у зміст якого включений підрозділ «Естетика в структурі міжпредметних зв'язків». На сторінках цього підрозділу розкрита специфіка взаємодії естетики з такими науками як філософія, етика та мистецтвознавство. Окрім цього, певні традиції має і аналіз спільної проблематики, яка цілком закономірно представлена і в естетиці, і в психології. Цей аспект означеної проблеми – тією чи іншою мірою – присутній у напрацюваннях Т. Ємельянової, О. Поліщук, В. Чернеця, по-друге, в сучасному дослідницькому просторі української гуманістики найбільш послідовно розкрито співвідношення «культурологія – мистецтвознавство», окремі аспекти якого представлені і в матеріалах Міжнародної науково-творчої конференції «Мистецька освіта в культурному просторі України XXI століття» (Київ – Одеса, 2015), і в наукових розвідках конкретних культурологів, а саме: О. Бабак, Т. Кохан, О. Овчарук, Л. Сбігнева, К. Станіславська, по-третє, спираючись на позитивні наслідки, які отримані названими нами авторами в процесі виявлення специфіки взаємодії «культурологія – мистецтвознавство», на межі 2019–2020 рр. доцільно більш виразно окреслити ті проблеми, дослідження яких на межі перетину таких гуманітарних наук

як культурологія і мистецтвознавство, на нашу думку, виявиться найпродуктивнішим. Мова йде про проблему творчості – в її найширшому охопленні – та про культурологічний аспект проблеми видової специфіки мистецтва.

Якщо стисло прокоментувати означені проблеми, то перша з них – проблема творчості – має в українській гуманістиці сталі традиції дослідження, передусім, у психологічному аспекті. Починаючи від досліджень відомого українського психолога В. Роменця (1926–1998), котрий був автором монографії «Психологія творчості» (1971), різні аспекти як феномену «творчості», так і його модифікацій в якості наукової, художньої, технічної та винахідницької – тією чи іншою мірою – знаходилися в полі зору українських науковців. Окрім загального обриса проблеми творчості на теренах української гуманістики були присутні роботи, автори яких деталізували логіку творчого процесу, актуалізуючи його етапи, пропонували власне бачення природи художнього мислення чи естетико-мистецтвознавчі моделі уяви, емпатії, інтуїції.

Наразі прикладів, коли б творчість розглядалася в контексті культурологічного аналізу, на нашу думку, поки що не надто багато. Серед позитивних зразків слід виокремити дисертаційне дослідження Т. Добіної «Творча спадщина Бориса Лятошинського в контексті українського культуро творення (20–60-ті роки ХХ ст.)» (2018).

Слід наголосити, що практично усі проблеми, задіяні в процесі дослідження творчої спадщини Бориса Лятошинського (1895–1968) – видатного українського композитора, сміливого експериментатора, диригента, педагога та громадського діяча – вирішуються із застосуванням саме культурологічних чинників: міждисциплінарність, персоналізація – складова «біографічного методу» – культурно-антропологічний підхід, завдяки якому «досліджено особистість Б. Лятошинського як вихователя і як вихованця, визначено ряд чинників, що впливають на зміни особистості в її культурному оточенні, відстежено динаміку становлення й розвитку творчої особистості» [11, с. 4].

Оскільки матеріал дисертації Т. Добіної аналізується в логіці «використання» культурологією проблеми творчості, доцільно підкреслити, що найбільш виразно автор дисертації представляє феномен «творчої особистості», трансформуючи його у різні аспекти процесу і виникнення задуму, і етапів його реалізації. На прикладі конкретних фактів з життя Б. Лятошинського «відтворено процес зростання й зміцнення творчого потенціалу композитора, його надзвичайну чутливість до конкретних історичних подій і поступове напрацювання ним вкрай відповідального ставлення до творчості» [11, с. 10].

Стосовно ж культурологічного аспекту проблеми видової специфіки мистецтва, то вона – значною мірою – визначається тим видом діяльності, якою займалися М. Семенко, М. Вороний, П. Тичина, І. Труш, Б. Лятошинський, «персоналізований» розгляд життєво-творчого шляху котрих вже був здійснений саме на засадах культурологічного аналізу, в контексті якого особливо виразно окреслилися проблеми синтезу (Н. Дженкова, Т. Калитенко, Л. Кондратюк, Н. Проняк-Возна, С. Холодинська), синестезії (В. Бохнюк, О. Дудар, Л. Маловицька, Ю. Починок), інтерпретації та інтерпретології (Н. Жукова, О. Колесник). На нашу думку, позиції означених авторів слід підтримати і в майбутньому продовжити розробку запропонованих підходів, які «схоплюють» ті тенденції які можуть закріпитися в культурології як задля аналізу мистецтва в контексті культури, так і виявлення естетико-художніх цінностей у «мистецьких практиках», які активно увійшли в сферу художньої діяльності у 2010–2020 рр.

Отже, в цій статті розглянуто лише деяких зрізів дослідницької роботи

культурологів. Відтак, все ж вважаємо за необхідне наголосити ще на трьох напрямках, що виразно представлені протягом останнього десятиліття в українському науковому дискурсі.

Перший напрямок стосується проблематики, що окреслює доволі широке «проблемне поле» історії культури. В означеному аспекті виокремимо численні публікації Л. Довгої, пов'язані з «вибудовою» системи цінностей в українській культурі XVII ст. та редагування нею 3-томного зібрання творів Інокентія Гізеля (2009–2011). Науковою новизною позначена і докторська дисертація В. Співака «Філософські погляди Антонія Радивиловського в контексті української духовної культури XVII ст.» (2019). Слід наголосити і на монографії В. Радзівєвського «Про теорію та історію субкультур: нариси до субкультурології» (2013), на сторінках якої представлений – подекуди дискусійний, – але вкрай важливий в логіці українського культуротворення матеріал щодо історії субкультур в Україні, «християнської субкультури як провідної складової культури Київської Русі» та субкультур «бідних» і «багатіїв»: історичний та сучасний аспект.

До другого та третього напрямку слід віднести ті роботи, автори яких опікуються проблемами дозвілля та туризму в якості потужних чинників як пізнання культурних надбань та цінностей певного регіону, так і розширення культурно-дозвілевих практик, які здатні виконати цілу низку функцій. Слід підкреслити, що в історико-культурному зрізі ця проблематика присутня в роботах І. Петрової, а Л. Божко на сторінках монографії «Туризм як соціо-культурний феномен: історія і сучасність (середина XIX – поч. XXI ст.)» (2017) показує вплив туризму на життя суспільства як в глобально-цивілізаційному вимірі, так і в регіональному масштабі, беручи за приклад харківський регіон.

Підсумовуючи матеріал статті, слід ще раз підкреслити значення узагальнення та систематизації тих теоретичних напрямків, які знаходяться в полі зору сучасних українських науковців, і чіткіше окреслювати ті «білі плями», які – рік від року – виявляються у дослідницькому просторі. Окрім цього, спираючись на публікації, що з'являються протягом 2019 р., особливо ті, які відбивають концептуальну спрямованість майбутніх кандидатських чи докторських дисертацій, можна стверджувати, що науковці – переважно – «відштовхуються» від тих напрацювань, які були – тією чи іншою мірою – заявлені у 2018–2019 рр.

Список використаної літератури

1. Ван Гог В. Письма : сборник / В. Ван Гог ; пер. П. Мелковой, сост. общ. ред. и вступ. ст. Ю.Кузнецова. – Ленинград ; Москва : Искусство, 1966. - 602 с. ; Van Gog V. Pisma : sbornik / V. Van Gog ; per. P. Melkovoy, sost. obshch. red. i vstup. st. Yu.Kuznetsova. – Leningrad ; Moskva : Iskusstvo, 1966. - 602 s
2. Оніщенко О. І. Культуротворчий потенціал епістолярію: європейський досвід другої половини XIX – першої половини XX століття : моногр. / О. Оніщенко – Київ : Ліра, 2017. – 268 с. ; Onishchenko O. I. Kulturotvorchyi potentsial epistoliaruu: yevropeiskiy dosvid druhoi polovyny XIX – pershoi polovyny XX stolittia : monohr. / O. Onishchenko – Kyiv : Lira, 2017. – 268 s.
3. Губерський Л. В. Культуротворча сутність людини і людинотворча сутність культури / Л. Губерський // Губерський Л. В. Культура. Ідеологія, Особистість. : методолого-світоглядний аналіз / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – Київ : Вища школа, 2009. – С. 53 – 101 ; Huberskyi L. V. Kulturotvorchcha sutnist liudyny i liudynotvorcha sutnist kultury / L. Huberskyi // Huberskyi L. V. Kultura. Ideolohiia, Osobystist. : metodoloho-svitohliadnyi analiz / L. V. Huberskyi, V. P. Andrushchenko, M. I. Mykhalchenko. – Kyiv : Vyscha shkola,

2009. – S. 53 – 101.

4. Герчанівська П. Е. Культура в парадигмах ХХ – ХХІ ст. : моногр. / П. Герчанівська. – Київ : НАКККиМ, 2017. – 378 с. ; Herchanivska P. E. Kultura v paradyhmakh KhKh – KhKhI st. : monohr. / P. Herchanivska. – Kyiv : NAKKKiM, 2017. – 378 s.

5. Холодинська С. М. Михайль Семенко: культуротворчі пошуки на теренах українського футуризму : моногр. / С. Холодинська. – Київ : Вид-во Ліра-К, 2018. – 292 с. ; Kholodynska S. M. Mykhail Semenکو: kulturotvorchi poshuky na terenakh ukrainskoho futuryzmu : monohr. / S. Kholodynska. – Kyiv : Vyd-vo Lira-K, 2018. – 292 s.

6. Личковах В. Етнокультурологія. Репрезентація етнокультури в мистецтві та художній літературі (ХХ – початок ХХІ століття) : моногр. / В. Личковах, Г. Файзулліна. – Київ: НАКККиМ, 2018. – 256 с. ; Lychkovakh V. Etnokulturohrafiiia. Rerezentatsiia etnokultury v mystetstvi ta khudozhnii literaturi (XX – pochatok XIX stolittia) : monohr. / V. Lychkovakh, H. Faizullina. – Kyiv: NAKKKiM, 2018. – 256 s.

7. Тузов В. О. Культуротворчі процеси в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ століття) як підґрунтя сучасних теоретичних інновацій : автореф. дис. ... канд. культурології : спец. 26.00.01 / Владислав Олександрович Тузов; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистец. – Київ, 2011. – 20 с. ; Tuzov V. O. Kulturotvorchi protsesy v Ukraini (kinets XIX – pochatok XX stolittia) yak pidgruntia suchasnykh teoretychnykh innovatsii : avtoref. dys. ... kand. kulturolohii : spets. 26.00.01 / Vladyslav Oleksandrovych Tuzov; Nats. akad. ker. kadriv kultury i mystets. – Kyiv, 2011. – 20 s.

8. Дабло Л. Г. Науково-теоретична спадщина Дмитра Овсянико-Куликовського: культурологічний аспект : автореф. дис. ... канд. культурології : спец. 26.00.01 / Любов Григорівна Дабло; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. - Київ, 2018. – 18 с. ; Dablo L. H. Naukovo-teoretychna spadshchyna Dmytra Ovsianyko-Kulykovskoho: kulturolohichnyi aspekt : avtoref. dys. ... kand. kulturolohii : spets. 26.00.01 / Liubov Hryhorivna Dablo; Nats. muz. akad. Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. - Kyiv, 2018. – 18 s.

9. Павлова О. Ю. До дефініції поняття «культурна індустрія»: дескрипція симптомів та аналіз тенденцій / О. Павлова // Українські культурологічні студії.– 2017. – Вип. 1. - С. 39 – 46 ; Pavlova O. Yu. Do definitsii poniattia «kulturalna industriia»: deskryptsiia symptomiv ta analiz tendentsii / O. Pavlova // Ukrainski kulturolohichni studii.– 2017. – Vyr. 1. - S. 39 – 46.

10. Кравченко О. В. Культурна політика України в парадигмах сучасності: теоретико-методологічні аспекти культурологічної інтерпретації : моногр. / О.В. Кравченко. – Харків : ХДАК, 2011. – 288 с. ; Kravchenko O. V. Kulturalna polityka Ukrainy v paradyhmakh suchasnosti: teoretyko-metodolohichni aspekty kulturolohichnoi interpretatsii : monohr. / O.V. Kravchenko. – Kharkiv : KhDAK, 2011. – 288 s.

11. Добіна Т. Г. Творча спадщина Бориса Лятошинського в контексті українського культуротворення (20–60-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. культурології : спец. 26.00.01 / Тетяна Геннадіївна Добіна; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. – Київ, 2018. – 19 с. ; Dobina T. H. Tvorchа spadshchyna Borysа Liatoshynskoho v konteksti ukrainskoho kulturotvorennia (20–60-ti roky XX st.) : avtoref. dys. ... kand. kulturolohii : spets. 26.00.01 / Tetiana Hennadiivna Dobina; Nats. muz. akad. Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. – Kyiv, 2018. – 19 s.

12. Сабадаш Ю. С. Умберто Еко: гуманізм культуротворчих ідей : моногр. / Ю. Сабадаш. – Київ : НАКККиМ, 2012. – 156 с. ; Sabadash Yu. S. Umberto Eko: humanizm kulturotvorchykh idei : monohr. / Yu. Sabadash. – Kyiv : NAKKKiM, 2012. – 156 s.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2019

Yu. Sabadash

UKRAINIAN HUMANISM OF TODAY: CULTURAL ASPECT

The article focuses onto the theoretical developments of Ukrainian specialists in cultural studies, which were provided during the last decade. It is noted that the active development of cultural knowledge requires both the fixation of already worked out problems and the definition of new problems in the logics of further research process. It is shown that during the 2010-2020 period the theoretical interest of scientists was directed to the argumentation of specific principles of cultural analysis, which helps to distinguish “Cultural Studies” among other “structural elements” of humanism, in particular, socio-political knowledge, philosophy, aesthetics, history and theory of religion, art criticism, etc. The “boundary sphere” is outlined, where the theoretical interests of cultural studies intercross with other Humanities.

The importance of generalization and systematization of those theoretical spheres that are in consideration of modern Ukrainian scientists is pointed out and those “white spots” are more clearly delineated that year by year are in the focus of researchers’ attention. Besides, basing onto the publications that appear during 2019, especially those that reflect the conceptual basis of future PhD or doctoral dissertations, it can be argued that scientists mostly “push off” from those groundworks that were to some extent stated previously in 2018-2019

Key words: *cultural studies, systematization, cultural knowledge, research sphere, conceptual and categorical apparatus.*

УДК 78.026:004

**О. А. Сивак,
Д. А. Плохотіна**

РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

У статті охарактеризована сфера музичної творчості – музично-комп’ютерні технології, як наслідок процесу інформатизації. Визначені основні напрями впровадження інформаційних технологій в музиці. Описані MIDI-технології як провідний напрям в комп’ютерній музичній студії. Зазначені вітчизняні здобутки сучасних композиторів щодо втілення комп’ютерних технологій в музичному мистецтві. Проаналізовано вплив цифрових технологій нанотовидавничу справу та поширення електронних видань.

Ключові слова: *музично-комп’ютерні технології, музичне мистецтво, інформатизація, музичний документ, цифрові технології, комп’ютеризація, MIDI-технології.*

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-85-92

Особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є перехід від індустріального суспільства до інформаційного. Процес, що забезпечує цей перехід, називають інформатизацією.

Формування інформаційного простору передбачає широкомасштабну

комп'ютеризацію процесів переробки інформації в усіх сферах діяльності й активне використання телекомунікаційних систем інформаційного обміну. Основними інструментами цього процесу є інформаційні та телекомунікаційні технології, технології зв'язку, системи та засоби їх забезпечення.

Цифрові технології сьогодні присутні в різних областях людської діяльності, у тому числі, в музичній творчості. У зв'язку з появою нового напрямку в музичному мистецтві та моделюванні закономірностей музичної творчості, який обумовлений швидким розвитком електронних музичних інструментів, виникла нова міждисциплінарна сфера професійної діяльності, пов'язана зі створенням і застосуванням спеціалізованих музичних програмно-апаратних засобів, що вимагають знань і умінь як в музичній сфері, так і в області інформатики, а саме музично-комп'ютерні технології. В сьогоднішній відбувається процес оновлення існуючих музично-педагогічних концепцій, спостерігається тенденція до розширення світогляду та професійної підготовки музиканта початку ХХІ сторіччя.

Аналіз стану дослідження даної теми показав, що використання інформаційних технологій в музиці є актуальною темою та предметом для дослідження багатьох науковців як зарубіжних, так і вітчизняних.

В наукових працях першого десятиріччя 2000 р., які представлені дослідженнями О. М. Берегової [1], І. А. Гайденка [2], А. М. Карнака [6], І. М. Ракунової [9], Т. І. Тучинської [12], К. В. Фадєєвої [13], та інших дослідників окреслено коло найважливіших питань щодо використання інформаційних технологій в різних галузях музичного мистецтва. З'явилося вагоме підґрунтя для вивчення окремих сфер застосування музичних комп'ютерних технологій за глобальними напрямками, які існують у тісному взаємозв'язку. Процес впровадження музично-комп'ютерних технологій, їх вплив на нотовидання та музичну творчість проаналізовані в працях І. Б. Горбунової [3; 4], В. В. Луценко [7], Ю. І. Олійника [8], І. М. Ракунової [9], М. О. Сиви [11], О. М. Томашевського [5].

Поряд із цим, проблема використання музичних комп'ютерних технологій у професійній музичній діяльності, на наш погляд, висвітлена недостатньо в наукових доробках. На сьогодні відсутнє цілісне дослідження можливостей практичного застосування сучасного музичного програмного забезпечення. Це зумовлено постійним удосконаленням апаратних та програмних засобів інформаційно-комунікаційних технологій, що вимагає нових підходів до вивчення та класифікації сучасних програмних продуктів.

Сфера музично-комп'ютерних технологій має декілька напрямлень [3]. По-перше, використання цифрових технологій в музично-теоретичних і музично-історичних дослідженнях, перш за все для обробки великих масивів вихідних даних: від аналізу давніх рукописів до вивчення музичних творів і документів різних історичних епох. Це цифрові способи візуалізації просторово-часових даних, що дозволяють представити найрізноманітніші процеси і пов'язані з цим особливості музичної культури, зміни музичної мови, географію художніх стилів тощо.

По-друге, це нові форми накопичення та трансляції знань про музику, організації академічної спільноти, освітнього середовища. Сучасність називають новою інформаційною, цифровою епохою в історії людства – «постписемною». Музично-комп'ютерні технології – це дослідження особливостей нової епохи, соціокультурних наслідків цифрових технологій в музичному мистецтві, інформаційних технологій в музиці, критичний аналіз й облік їх можливостей і обмежень. Дослідницька, творча і проектна діяльність в області цих технологій позиціонується принципово як міждисциплінарна і колективна. Освітній формат даних технологій передбачає

формування нових моделей мислення й технологій навчання на основі синтезу інформаційних технологій та досягнень науки про музику.

По-третє, це формат художньої творчості, музичної журналістики, просвітництва, робота з музичною спадщиною: мультимедіа, медіа-музика, створення цифрових бібліотек, архівів, баз даних культурної спадщини та музичних колекцій, медіа-освіта, цифрові реконструкції в музиці, що вимагають спільних зусиль гуманітаріїв і фахівців з цифрових технологій. Пов'язані з цими процесами питання авторського права, інтелектуальної власності тощо.

Здавалося б, не так багато років пройшло з того часу, коли перші комп'ютери, що займали цілі кімнати і при цьому абсолютно не призначені для написання музики, перетворилися на невеликі персональні комп'ютери, що поєднують в собі можливості роботи не лише з розрахунками, але і з графікою, відео, звуком і багатьом іншим.

Слід звернути увагу на ідею – машини у вигляді комп'ютера, яка радикально змінила концепцію сучасного творчого процесу. Комп'ютер в цьому процесі займає місце не тільки власне музичного інструменту, а й інтерфейсу, між автором і великою інформаційною системою. У такій ситуації змінився алгоритм написання музики, спростився ланцюжок, який раніше включав багато посередників від авторського задуму до музичного виконання. Традиційний процес написання музичного твору включає: виникнення ідеї, фіксацію нотного тексту, вивчення тексту виконавцем та концертне виконання. У цьому ланцюжку комп'ютер претендує на заміну нотного паперу і виконавця, а у майбутньому – цілком вірогідною стане поява пристроїв, які зможуть транслювати музичні ідеї від автора до слухача без яких-небудь посередників взагалі [11].

Провідним науково-дослідним інститутом, що спеціалізується на звукових і музичних технологіях та їх творчих застосуваннях є Інститут досліджень та координації акустики і музики, розташований в центрі Парижа та створений в 1970 р., під керівництвом Френка Мадленера. Існуюча там лабораторія займається дослідженнями в наукових областях акустики, цифрової обробки аудіосигналів, слухового сприйняття й пізнання, комп'ютерних наук і музикознавства: штучний інтелект, системи реального часу, людино-машинні інтерфейси, мови, бази даних [14].

Поштовхом до нового напрямку у розвитку музичного мистецтва стали MIDI-технології, що з'явилися на початку 80-х років XX ст. Musical Instrument Digital Interface – це комп'ютерний протокол, спосіб передачі інформації, призначений для зв'язку одного музичного пристрою з іншим. Обидва пристрої повинні мати мікропроцесор, або програму, що підтримують MIDI-протокол. Передається не сам звук, а саме аудіоінформація, чи якісь його характеристики, а тільки керуючі команди, які виконуються при строем-одержувачем. У випадку роботи на локальному комп'ютері MIDI-повідомлення передаються до синтезатору звукової карти. Передача даних повідомлень може здійснюватися в реальному часі, тобто під час виконання або відтворення музики, але може бути і переміщена в часі. Тоді MIDI-повідомлення записуються у вигляді файлу, а потім зчитується пристроем-одержувачем [8].

Спочатку MIDI-технології не сприймали як революційні, оскільки вони призначалася не для запису або відтворення музики. Перше призначення MIDI-технологій було для управління на відстані у просторі й часі синтезаторами, звуковими модулями та іншими залізними ящиками [8], а тільки з часом їх почали використовувати.

Саме розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх глобальний вплив на життя людини, спричинили перетворення MIDI-технологій в провідний напрям в комп'ютерній та апаратно-студійній області. До того ж, вони постійно

вдосконалюються, відповідно до нових вимог і технічних можливостей, про це свідчить поява MIDI-стандартів GM, GS і XG. Взагалі, ідея виявилася настільки вдалою, що MIDI-технологія залучає до сфери свого впливу все нові й нові області, для яких вона і не призначалася, – управління пристроями запису звуку, звукової обробки, мікшерськими пультами, мультимедійними продуктами в комп'ютерних іграх тощо [8].

Досвід Інституту дослідження та координації акустики і музики втілюється і в Україні. Самобутня представниця української електронної музики, композитор Алла Загайкевич була однією з ініціаторів формування в середині 90-х років в Національній музичній академії ім. П. І. Чайковського першої в Україні кафедри музично-інформаційних технологій, що дало змогу молодим композиторам та музикознавцям професійно працювати з комп'ютерними програмами, а й реалізовувати свою зацікавленість електронною музикою на практиці. При цьому, композитори України отримали можливість навчатися та стажуватися у центрах електронної музики та на курсах музичної акустики, інформатики та електронної композиції в країнах Західної Європи, а саме Франція, Швеція, Німеччина, Австрія, Польща [9].

Харківський композитор І. Гайденок, що ознайомився із сучасними напрацюваннями в галузі музичних комп'ютерних технологій і пройшов стажування в США, активно використовує комп'ютерні технології на різних стадіях свого індивідуального творчого процесу. Практично мистецькі задуми композитора реалізувалися, зокрема, у його структуралістсько-музичних метаморфозах для баяна, фортепіано, скрипки й віолончелі. Діапазон творчих пошуків композитора поширився як на виконання творів на електронних музичних інструментах, співзвучних експериментальностям науково-технічних досягнень сучасності, так і на ті, які відтворюють давню традицію в її автентичному «ключі» бандури й цимбалів [10].

Програмне забезпечення, призначене для запису, редагування та обробки звуку, досить різноманітне. Ці програми, є сполучною ланкою між операційною системою і звуковою картою комп'ютера. Функціональні можливості програм безперервно розширюються. Сучасному фахівцеві в області комп'ютерної музики й аранжуванні необхідно бути обізнаним щодо існуючих музичних програм, уміти самостійно вибирати необхідне програмне забезпечення відповідно до вимог того або іншого завдання і мати практичні навички використання найбільш поширених обробок [8].

Представлені технології не скасовують традиційного ландшафту гуманітарних наук, але надбудовуються над ними, і межа між музикантами, які не помічають світ інформаційних мистецтв, цифрової культури, і тими, хто освоюється в ньому, стає все виразніше.

Цифрові технології дедалі ширше завойовують і сучасну видавничу справу, зокрема й нотовидавничу. Нещодавно, в століття масового книжкового та газетно-журнального видавництва, в основі нотного видання лежала ручна праця каліграфів-переписувачів нотних знаків. Мистецтво нотодрукування залишалося справою професіоналів. Можна з впевненістю сказати, що нотні фабрики з їх надскладним, громіздким виробничим процесом вже відійшли у минуле назавжди. Так, сучасний музичний ринок кінця 80-х – початку 90-тих років ХХ ст. визначив попит на додрукарську підготовку нотних видань за новітніми та зумовив появу нового виду музичної діяльності, яка об'єднує в собі фіксацію, редагування та форматування нотного тексту за допомогою комп'ютерних технологій. Перевага нового типу додрукарської підготовки нотних збірок над старим методом безсумнівна, але найціннішим здається те, що людство наблизилось до вирішення питання «непочутого» музичного твору.

Кількість електронних видань поступово наближається до кількості друкованих.

Деякі видавництва пропонують читачам книжки чи журнали, які супроводжуються компакт-дисками з відповідною інформацією в електронній формі. Спостерігається стійка тенденція зростання кількості електронних видань, які розповсюджуються через мережу Інтернет. На основі сіткових технологій реалізовано видавничу діяльність під назвою друкування за вимогою, де поєднується традиційне та електронне видавництво. Проте використання електронних видань має свої проблеми, такі як захист інтелектуальної власності, мінімізація розмірів видання для швидкого розповсюдження через комп'ютерні мережі та зберігання на цифрових носіях, уніфікація видавничих форматів [5].

Таким чином, багатогранність, глобальна застосовність електронної та комп'ютерної музики дають нові, по суті, безмежні можливості самореалізації, стимулюють стрімкий розвиток інтелекту, виводячи музику на новий рівень. Сумісність електронної музики з традиційними музичними технологіями створює умови для спадкоємності музичних епох і стилів, їх взаємопроникнення і синтезу, зміцнюючи інтерес до музичної культури в цілому. Успіх в сучасному використанні подібних систем лежить в інтеграції всіх комп'ютерних можливостей.

Музично-комп'ютерні технології – це нова сфера знань, яка постійно розвивається. Вона знаходиться на межі техніки та мистецтва, що надає людині можливість постійно вдосконалювати інструменти для творчості, навчання й наукових досліджень. Ця галузь має динамічну природу, пов'язану з безперервним відновленням досягнень науково-технічного прогресу.

Уміння використовувати інформаційні технології в найрізноманітніших видах професійної діяльності стає усе більш необхідною вимогою в сучасних умовах. У середовищі професійних музикантів комп'ютерні нотографічні програми використовуються настільки часто, що вони вже увійшли до розряду буденних, обов'язкових в повсякденній роботі.

Зміна меж музики в ХХ ст., їх розширення, формування нового відчуття звукового матеріалу підтверджує необхідність уведення нових композиторських технологій у коло проблематики музикознавства, відтворення ретроспективи розвитку технологій електронної музики з моменту виникнення й до наших днів, створення єдиної картини включення української музики в загальний процес розвитку музично-інформаційних технологій.

Список використаної літератури

1. Берегова О. М. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість? : моногр. / О. М. Берегова. – Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. – 388 с. ; Berehova O. M. Komunikatsiia v sotsiokulturnomu prostori Ukrainy: tekhnolohiia chy tvorchist? : monohr. / O. M. Berehova. – Kyiv : NMAU im. P. I. Chaikovskoho, 2006. – 388 s.
2. Гайденко І. А. Роль музичних комп'ютерних технологій у сучасній композиторській практиці : дис... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.03 / Ігор Анатолійович Гайденко ; Харк. держ. ун-т мистец. ім. І. П. Котляревського. — Харків, 2005. – 187 с. ; Haidenko I. A. Rol muzychnykh kompiuternykh tekhnolohii u suchasni kompozytorskii praktytsi : dys... kand. mystetstvoznnav. : spets. 17.00.03 / Ihor Anatoliiovych Haidenko ; Khark. derzh. un-t mystets. im. I. P. Kotliarevskoho. — Kharkiv, 2005. – 187 s.
3. Горбунова И. Б. Информационные технологии в музыке и комплексная модель её семантического пространства / И.Б. Горбунова // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Общество. Коммуникация. Образование. – 2014. – № 4(208). - С. 152-161. ; Gorbunova I. B. Informatsionnye tekhnologii v muzyke i kompleksnaya model ee semanticheskogo

prostranstva / I .B. Gorbunova // Nauchno-tehnicheskie vedomosti Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo politekhnicheskogo universiteta. Obshchestvo. Kommunikatsiya. Obrazovanie. – 2014. – № 4(208). - S. 152-161.

4. Горбунова И. Б. Музыкально-компьютерные технологии в перспективе digital humanities / И. Б. Горбунова // Общество: философия, история, культура. – 2015. – № 3. – С. 44-47. ; Gorbunova I. B. Muzykalno-kompyuternye tekhnologii v perspektive digital humanities / I. B. Gorbunova // Obshchestvo: filosofiya, istoriya, kultura. – 2015. – № 3. – S. 44-47.

5. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів : навч. посіб. / О. М. Томашевський, Г. Г. Цегелик, М. Б. Вітер, В. І. Дудук. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с. ; Informatsiini tekhnolohii ta modeliuvannia biznes-protsesiv : navch. posib. / O. M. Tomashevskiy, H. H. Tsehelyk, M. B. Viter, V. I. Duduk. – Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2012. – 296 s.

6. Карнак А. М. Традиція експерименту в американській музиці ХХ століття: автореф. дис... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 / Андрій Миколайович Карнак; Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. – Київ , 2000. - 20 с. ; Karnak A. M. Tradytsiia eksperymentu v amerykanskii muzytsi XX stolittia: avtoref. dys... kand. mystetstvoznavstva : spets. 17.00.03 / Andrii Mykolaiovych Karnak; Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. – Kyiv , 2000. - 20 s.

7. Луценко В. В. Сучасне аранжування на комп'ютері. Музичний редактор «Sonar» / В. В. Луценко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – 250 с. ; Lutsenko V. V. Suchasne aranzhuvannia na kompiuteri. Muzychnyi redaktor «Sonar» / V. V. Lutsenko. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka, 2005. – 250 s.

8. Олійник Ю. І. Інформаційно-комунікаційні технології в музиці : цифрові музичні інструменти : навч.-метод. посіб. / Ю. І. Олійник. – Херсон : Штрих, 2013. – Ч. 1. - 60 с. ; Oliinyk Yu. I. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v muzytsi : tsyfrovi muzychni instrumenty : navch.-metod. posib. / Yu. I. Oliinyk. – Kherson : Shtrykh, 2013. – Ch. 1. - 60 s.

9. Ракунова І. М. Нові композиторські технології (на прикладі творчості Алли Загайкевич) : автореф. дис... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.03 / Інесса Миколаївна Ракунова; Нац. муз. акад. України ім. П.І.Чайковського. - Київ, 2008. - 16 с. ; Rakunova I. M. Novi kompozytorski tekhnolohii (na prykladi tvorchosti Ally Zahaikevych) : avtoref. dys... kand. mystetstvoznav. : spets. 17.00.03 / Inessa Mykolaivna Rakunova; Nats. muz. akad. Ukrainy im. P.I.Chaikovskoho. - Kyiv, 2008. - 16 s.

10. Северинова М. Ю. Художньо-світоглядні традиції у творчості українських композиторів 80-90-х років ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.01 / Марина Юріївна Северинова; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2002. – 20 с. ; Severynova M. Yu. Khudozhno-svitohliadni tradytsii u tvorchosti ukrainskykh kompozytoriv 80-90-kh rokiv KhKh st.: avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznav. : spets. 17.00.01 / Maryna Yuriivna Severynova; Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv. – Kyiv, 2002. – 20 s.

11. Сова М. О. Музичні комп'ютерні технології як інструментарій сучасного освітнього процесу / М. О. Сова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. - 2012. - Вип. 16. - С. 129-133. ; Sova M. O. Muzychni kompiuterni tekhnolohii yak instrumentarii suchasnoho osvitnoho protsesu / M. O. Sova // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 16 : Tvorchia osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky. - 2012. - Vyp. 16. - S. 129-133.

12. Тучинська Т. І. Розуміння музичного тексту: теоретико-інформаційний аспект : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.03 / Тетяна Ігорівна Тучинська; Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. – Київ, 2009. – 20 с. ; Tuchynska T. I. Rozuminnia muzychnoho tekstu: teoretyko-informatsiinyi aspekt : avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznnav. : spets. 17.00.03 / Tetiana Ihorivna Tuchynska; Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. – Kyiv, 2009. – 20 s.

13. Фадєєва К. В. Сучасні комп'ютерні технології у дослідженні музичної культури : дис. д-ра мистецтвознав. : спец. 17.00.03 / Катерина Володимирівна Фадєєва; Київський національний ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2009. – 424 с. ; Fadieieva K. V. Suchasni kompiuterni tekhnolohii u doslidzhenni muzychnoi kultury : dys. d-ra mystetstvoznnav. : spets. 17.00.03 / Kateryna Volodymyrivna Fadieieva; Kyivskiy natsionalnyi un-t kultury i mystetstv. – Kyiv, 2009. – 424 s.

14. Institut de Recherche et Coordination Acoustique/Musique [Electronic resource]. – Mode of access : <https://abcdj.eu/project-members/ircam/>

Стаття надійшла до редакції 05.10.2019

O. Syvak
D. Plokhotina

DEVELOPMENT OF MUSICAL DOCUMENTS IS IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATION

In the article the described sphere of musical work is musically-computer technologies as a result of process of informatization, that is conditioned by mushroom growth of electronic musical instruments from the simplest synthesizers to the powerful musical computers. There was the new interdisciplinary sphere of professional activity, related to creation and application of the specialized musical hardware and software facilities that require knowledge and abilities both in a musical sphere, and in area of informatics.

Such basic directions of introduction of information technologies are certain in music: the use in scientific researches, organization of academic association and work with a musical inheritance. Many-sided nature, global applicability of electronic and computer music, give new, essentially, boundless possibilities of self-realization, stimulate swift development of intellect, destroying music on a new level. Compatibility of electronic music with traditional musical technologies creates terms for the succession of musical epochs and styles, their interpenetration and synthesis, strengthening interest in a musical culture on the whole. Success with the modern use of the similar systems lies in integration of all computer possibilities.

Investigating history of becoming of digital music, influence of MIDI- of technologies is described, as leading direction in a computer musical studio. MIDI- technology gave possibility to recreate a voice record in any rate and in any key, vocalists and bandmen got possibility to conduct even independent employments after accompaniment and to do the detailed analysis of piece of music, that does irreplaceable the marked technology in musical educational establishments. Also, principle of transmission of audio information is explained for MIDI- of protocol.

The marked home achievements of modern composers are in relation to embodiment of computer technologies in a musical art. Feather orientation of work of the Ukrainian composers from withstand general stamps on the deeply personality understanding of

sociocultural processes is accompanied by the search of new intellectual senses in music.

Influence of digital technologies is analysed on publishing house of notes business and distribution of electronic editions, that assists distribution of musical information from one side, and from other, requires the specification of matter of authorial law and intellectual property. Advantage of new type of printed preparation of musical collections above an old method is undoubted, but the most valuable is seemed by that humanity got around the decision of question of the "unheard" piece of music.

Key words: *musical computer technologies, musical art, informatization, musical document, digital technologies, computerization, MIDI- of technology.*

УДК 7.011: 18 + 74:003

М. Ю. Чікарькова

ГРАФІТІ ЯК ЗНАК: СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ

Графіті – один з найвідоміших феноменів стріт-арту, але і понині немає єдиної точки зору навіть щодо того, чи взагалі вважати його мистецтвом. Як сутність, так і прояви графіті залишаються предметом дискусій – існують десятки різних його класифікацій на підставі різних ознак. Однак явище нечасто привертало увагу з погляду семіотики, хоча саме семіотичне прочитання графіті дає можливість глибше зрозуміти його природу й запропонувати інтегруючу класифікацію, яка об'єднувала би стилістику та тематику в одну систему. У статті здійснено саме таку спробу – при опорі на класифікацію семіотичних знаків, запропоновану Ч. Пірсом.

Графіті є знаком, оскільки тут наявні матеріальна оболонка останнього, позначуваний об'єкт і правила інтерпретації. Воно функціонує у рамках субкультури та, за Ж. Бодрійяром, сигніфікує прагнення індивіда вирватися з детермінованості міського життя. Це культура семіосфери, яка безперервно продукує виникнення нових коннотацій і відповідно – породжує нові рецепції. Важливим компонентом інтерпретації графіті виступає культурний код; воно не прочитується поза полем конвенціональності, культурного контексту. Декодування графіті може відбуватися у трьох напрямках, для чого доречно застосовувати класифікацію С. Холла. З нашої точки зору, тут переважає аберрантне декодування (У. Еко), коли «тексти» розшифровуються за допомогою коду, відмінного від авторського. Коли графіті об'єднує різні види мистецтва (наприклад, поєднання живопису з літературою), це потребує врахування особливостей міжсеміотичного перекладу, що робить ситуацію декодування ще складнішою.

Ключові слова: *графіті, стріт-арт, семіотика, знак, кодування, декодування, конвенціональність.*

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-92-98

Графіті є, мабуть, найбільш відомим феноменом стріт-арту, чи не найхарактернішим явищем сучасного урбаністичного мистецтва. Якщо Ж. Бодрійяр у «Символічному обміні та смерті» писав 1976-го року: «Граффіті – особлива приналежність Нью-Йорку» [2, с. 156], то нині зразки графіті наявні не лише у великих мегаполісах, але всюди, аж до глушинних містечок включно, від бульварів до

громадських туалетів, від виставкового центру до паркану.

Власне, графіті – один з найдавніших проявів образотворчого мистецтва – вже на скальній малюнок кам'яного віку можна ідентифікувати як графіті. Утім, цей феномен продовжує викликати палкі дискусії, причому деякі з них стосуються самої сутності графіті: чи можна називати його мистецтвом? Якщо так, то що саме робить його арт-об'єктом і де проходить межа між графіті, мураліями, стріт-артом тощо? Є цілковито антагоністичні точки зору на роль та місце графіті у сучасному урбанізованому житті. Одні вважають, що це – прояв девіантної поведінки чи вандалізму, інші – що це чудовий спосіб джентрифікації (швидкого покращення, позитивної модифікації району). Також вже існують спроби утилітарного використання стріт-арту й графіті зокрема – найбільш очевидною сферою тут виступає реклама (згадаймо хоча б комерціалізацію графіті кампаніями Linux, Sony, Hennesy, Adidas та числ. ін.), але не тільки: С. Андрон, наприклад, демонструє, як організація стріт-арт турів допомагає збагачувати імідж сьогоденного Лондона [7]; тут цілі райони (Шордич і Брик Лейн) стали загальноновизнаними й респектабельними територіями вуличного мистецтва.

На сьогоднішній день, попри дискусійність самого терміну, суперечки навколо його сутності та меж застосування, вже існують десятки різних класифікацій графіті (А. Дандес, Д. Козловська, Дж. М. Гедсбі та ін.): у залежності від техніки, сюжетів, використовуваних матеріалів, гендерної приналежності, місця розташування тощо. Набагато менше графіті привертало увагу дослідників у сфері семіотики. Утім, нам здається вельми плідною спроба семіотичного прочитання графіті – адже це дозволить глибше зрозуміти і його сутність, і ключові характеристики, а також запропонувати інтегруючу класифікацію, яка об'єднувала би стилістику та тематику в одну систему. Отже, темою нашої статті є семіотичний підхід до вивчення графіті, розгляд графіті як знаку та їхня класифікація на основі класифікації знаків, запропонованої Ч. Пірсом.

Попри велику увагу до семіотики як системи уніфікуючого знання та до графіті як майже невід'ємного елементу сучасного міського (і не тільки) простору, дослідники нечасто аналізують графіті з точки зору семіотики. Навіть стріт-арт в цілому та семіотика – тема не дуже вивчена, й І. Кудряшов має рацію, коли фіксує: «Семіотика повідомлення в стріт-арт – тема малорозроблена, хоча доволі широка, оскільки тут переломлюється чи не вся проблематика сучасної комунікації» [5, с. 224]. В основному графіті цікавить дослідників у ракурсі психології або соціології. Якщо ж і знаходяться розвідки на стиці культурологічного та семіотичного дискурсів, то вони зазвичай спрямовані на доволі вузький аналіз. Так, К. Белоусов та Н. Стрєньова зробили вельми цікаве дослідження графіті у семіотичному ключі, але їх цікавив лише один аспект – нанесення тегів на парти: скриптологічним простором тут називається саме робоча поверхня парти [1]. При цьому сучасними науковцями усвідомлюється перспективність семіотичного підходу у цій дідині. Дисертаційне дослідження З. Кайс акцентує важливість міждисциплінарного підходу до вивчення феномену графіті, і серед інших – врахування семіотичного. Водночас дослідницю більше цікавлять графіті з точки зору їхньої «вписаності» у семантичну проекцію образу міста, аніж семіотична природа графіті та їх класифікація на цій основі (утім, авторка побіжно згадує про знакову природу графіті та конвенційні коди їх прочитання) [4]. На наш погляд, найбільш репрезентативною роботою в окресленій нами сфері залишається написана понад 40 років тому робота Ж. Бодрійєра «Символічний обмін та смерть». Хоча автор і зосереджується в основному на протестному характері графіті (який з тих пір значно змінився, оскільки даний жанр розширив свої можливості), але тут була висловлена ціла низка важливих тез, які не втратили актуальності дотепер і задають адекватні параметри сприйняття самого феномену графіті. У розрізі нашої проблематики

найважливіше процитувати думку Бодрійяра про те, що графіті виступає своєрідним «бунтом» проти «семіократії» міста з його детермінованою знаковою системою [2]. Отже, ми спробуємо розглянути графіті як арт-об'єкт, що підлягає семіотичному витлумаченню.

Для початку зафіксуємо, що графіті, безперечно, є знаком, оскільки має усі якості знака, яким його сприймає семіотика, – адже тут наявні матеріальна оболонка, позначуваний об'єкт та правила інтерпретації. Графіті функціонує (і особливо яскраво це прослідковується у часи його формування) у рамках обмеженої соціокультурної групи (субкультура). Воно має характеристику «бути датованим», тобто виявляє зв'язок з певним часом, соціумом, навіть географічним простором. Так, З. Кайс наголошує на тому, що урбаністичний світ слід розглядати як комунікативну систему, в якій графіті постає «повідомленням (семіотичним, комунікативним засобом), в якому комунікант опредметнює смисл, означає його в малюнку або написі (знаковій формі), а реципієнт отримує знакову форму повідомлення, яка є транслятором, носієм, джерелом смислу» [4, с. 9]. При цьому авторка зазначає, що «набори знаків» та конвенційні коди для сприйняття образу міста завжди будуть «внутрішніми» («аборигенськими») та «зовнішніми» і очевидно, що вони будуть різнитися [4, с. 9].

Водночас не можемо не навести ще одного міркування Ж. Бодрійяра, котрий пише про небезпеки панування знаків у системі міської культури («семіократію») та місце графіті у цій ситуації. Він зауважує, що місто з «політико-індустріального полігону» XIX ст. перетворилося на «полігон знаків», де кожний елемент підкорений коду. У цій жорсткій системі комбінаторики у індивіда виникає бажання вирватися з цієї детермінованості, обернути «код проти самого себе», перевищити його у «ірреференційності» [2, с. 157–158]. Так, коли райтер пише «SUPERBEESPIXCOLA 139 KOOLGUYCRAZYCROSS 136», то всі елементи напису взято з коміксів, але поміщено у реальність як свого роду «анти-дискурс»; ці елементи «протівляться будь-якій інтерпретації, будь-якій коннотації, і денотативу них немає ніякого; уникаючи як денотативу, так і коннотації, вони тим само стають непідвладними і самому принципу сигніфікації та вдираються як порожні означувальні у сферу повновагих знаків міста, розкладаючи її вже лише самою своєю присутністю» [2, с. 158].

Графіті є яскравим репрезентантом культури семіосфери, яка безперервно породжує гру знаків, виникнення нових коннотацій. Графіті являють собою очевидний приклад виду мистецтва, що виразно комунікує з реципієнтом, але часто стає зрозумілим лише після співвіднесення його з правильним семіотичним кодом. Наведемо характерний приклад. 1970-ті-80-ті роки – період значного поширення та популяризації графіті у Європі. Однією з найбільш «арт-площадок» для малювання графіті стала Берлінська стіна, на західній частині якої залишали свої малюнки художники з різних куточків Землі. У 1980-ті це був символ свободи, вільнодумства та протесту. Коли у 1989 р. відбувся демонтаж стіни, частина графіті виявилася зруйнованою і нині існує лише на світлинах, але частина залишилася – як свідчення історичної пам'яті, спогади про несвободу та кордони. Нині це, по суті, музейний комплекс просто неба. Серед найвідоміших графіті, пов'язаних з Берлінською стіною, – «Братський поцілунок» (інша назва – «Господи, допоможи мені вижити серед цієї смертної любові!» Дмитра Врубеля), на якій зображені у затяжному й глибокому протиприродному поцілунку генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнєв і керівник НДР Е. Хонеккер.

Отож, як бачимо, важливим компонентом розуміння графіті виступає культурний код. Зрозуміло, що культурний код – поняття, притаманне мистецтву в цілому, але у випадку з графіті це особлива ситуація, оскільки без знання цього коду ми

можемо сприймати самий феномен просто як комунікативний шум. Так, на початку свого формування графіті саме і розцінювалися як такий комунікативний шум, який не має жодного відношення до культури, і тому ці малюнки владою й суспільством просто не сприймалися й, відповідно, зафарбовувалися. Нині культурний код виступає не лише ознакою приналежності до субкультури райтерів (творців графіті), але також може виражати такі серйозні речі, як аксіологічна система автора.

Поняття коду безпосередньо пов'язане з поняттям конвенціональності. Так, У. Еко визначає код як «систему комунікаційних конвенцій, що парадигматично поєднує елементи, серії знаків з серіями семантичних блоків (або смислів) та встановлює структуру обох систем: кожна з них керується правилами комбінаторики, що визначають порядок, в якому елементи (знаки та символічні блоки) вибудовані синтагматично» [6, с. 77]. Графіті є виразним прикладом прояву конвенціональності у мистецтві, оскільки без таких конвенцій часто неможливо правильно прочитати культурні коди, закладені у графіті та адекватно сприймати цей вид стріт-арту. Наприклад, бомбінг (англ. «bombing») як вид графіті орієнтований на заповнення певного простору малюнками, при цьому на перший план виступає не якість, а швидкість та заповнення якомога більшої площини. Отже, без знання природи цієї конвенції неможливо приймати подібні написи як мистецтво – воно часто виглядає як акт хуліганства чи прояв антикультури. Утім, розуміння конвенціональності цього виду графіті переводить розмову про нього у площину контркультури чи субкультури.

Інтерпретація графіті вимагає знання певного культурного контексту. Ми у цілому погоджуємося з точкою зору І. Головахи, яка фіксує: «Графіті – це насамперед закодований текст, символіка якого відбиває певні події культурного, політичного чи суспільного життя соціуму, членами якого є його виконавці. Саме контекст розкриває основний смисл того, про що йдеться у конкретному графіті, підкреслюючи приналежність одиничного до загальної традиції» [3, с. 65]. Це справді так – адже зрозуміти смисл усіляких тегів, пов'язаних, наприклад, з політичними реаліями, може зазвичай лише той, хто їх знає. Водночас ми хотіли б доповнити міркування дослідниці наступним: нерідко графіті зрозумілі нам без особливого специфічного контексту. Наприклад, смисл екологічних графіті очевидний. Інколи це навіть стосується і політичної тематики: пригадаймо знамените графіті сумських райтерів, що зображувало Януковича з червоною цяткою на лобі – послання, закодоване тут, було цілковито прозорим навіть для тих, хто не був занурений у тогочасні українські реалії.

Коли розмова заходить про культурний код, то очевидно постає питання й про декодування. В ідеалі кодування/декодування виглядають як дзеркальні відображення: ідеальний реципієнт повторює код творця для декодування. У реальності ж цей процес асиметричний: при сприйнятті завжди відбувається інтерпретація, і реципієнт не стільки декодує повідомлення, скільки створює свій текст про текст, який читає.

Нам видається продуктивним застосування моделі, запропонованої С. Холлом для позначення стратегій декодування у ЗМІ, але насправді, на наш погляд, сфера застосування цього алгоритму може бути значно ширшою та охоплювати будь-який вид мистецтва (і навіть взагалі будь-який комунікативний акт).

Серед трьох основних видів декодування С. Холл виділяє домінантне («dominant-hegemonic»), яке передбачає, що реципієнт декодує повідомлення тим само кодом, яким воно було закодовано, – це ідеальний випадок «досконало прозорої комунікації» [8, с. 171]. Протилежна ситуація – опозиційний («oppositional») код, який передбачає глобально протилежне прочитання, при усвідомленні кода автора [8, с. 172–173]. І третій алгоритм декодування – узгоджене («negotiated»), яке являє собою часткове розуміння (прийняття) коду «відправника» [8, с. 172].

У ситуації з графіті ситуація виглядає парадоксально. Зазвичай найкращими його реципієнтами є, як не дивно, колеги, котрі, з одного боку, виступають суперниками, але з іншого – саме вони можуть найадекватніше сприйняти графіті, декодувати його (домінантне прочитання). Щодо звичайної публіки, то серед її реакцій частіше за все переважає аберрантне декодування (У. Еко), тобто «тексти» (у постмодерністському значенні) «розшифровуються» за допомогою коду, відмінного від того, яким вони були «кодовані».

Відповідно переважна більшість реципієнтів або не сприймає графіті взагалі (опозиційне декодування), або сприймає частково (узгоджене декодування). Причини цього можуть бути різні (від простого незнання до цілком усвідомленого несприйняття), і подібні аберації можуть відбуватися на різних рівнях рецепції – на рівні тематики, стилістики, аксіологічної системи тощо. Наприклад, коли у Копенгагені американець Шепард Фейрі намалював графіті у пам'ять про знесений владою «Молодіжний дім» (місце зібрання лівих) зі словом «Мир», місцевим анархістам це настільки не сподобалося, що вони вирішили зіпсувати фреску. Фейрі, намагаючись врятувати ситуацію, допрацював роботу, змінивши посил – він додав полісмена, палаючий автозак та напис «Ніщо не забуто, ніщо не прощено», але робота знову не сподобалася, знову була зіпсована, а автора побили. Отож опозиційне декодування може бути небезпечним: неможливо перерахувати випадки, коли автори потрапляли у в'язниці, сплачували штрафи тощо. Навіть сама техніка виконання графіті інколи унеможлиблює його доміантне прочитання, якщо реципієнт позбавлений відповідної підготовки. Попри те, що графіті й понині не сприймається як серйозне мистецтво, що потребує певної підготовки, це не означає, що його сприйняття не потребує певних знань. Аберрантне декодування можливе навіть тоді, коли реципієнту просто невідома техніка виконання малюнку – адже їх існує багато, і багато які з них є доволі умовними. «Трафарет, наприклад, будується на сильному спрощенні образу, який, як показує досвід, ясно й чітко прочитується далеко не усіма (плями не складаються у гештальт при відсутності звички у сприймаючого). Теги та wildstyle взагалі нечитабельні для звичних людей, котрі й не здогадуються, що це не «черкотня», а літери та слова» [5, с. 227].

З урахуванням всього вищезазначеного, нам здається цілком правомірним запропонувати класифікацію графіті на основі класифікації знаків, запропонованої Ч. Пірсом.

До першої категорії відносимо графіті-копії (графіті-ікони), зображення яких повторюють реальні об'єкти. Сюди можна зарахувати як всім відомі графіті-латриналії у туалетах, так і малюнки, що сигніфікують відомих людей (очевидне лідерство тут належатиме політикам) або тварин (усілякі коти, песики, щури тощо). Саме до графіті-копій можна віднести вже згадуваний нами малюнок Дм. Врубеля «Братський поцілунок», прототипом якого слугувала світлина Б. Клемм, зроблена у 1979 р. Складнішим проявом графіті-копій може виступати стилізація, яка повторює творчу манеру іншого райтера. Наприклад, відомими є претензії BlekleRet на адресу Banksy зі звинуваченнями у «крадіжці стиля». Утім, зазначимо, що питання копірайта, як і авторського стилю у графіті – тема дуже складна та неоднозначна.

Наступна категорія графіті – графіті-індекси, зображення яких містять змішану реально-умовну інформацію (за моделлю метонімії). Так, вельми популярний трафарет графіті – стиснутий кулак, що може позначати перемогу, справедливість, заклик до боротьби. Інколи подібні графіті можуть трактуватися як вираз гранично правої ідеології. У 2015 р. у Владивостоці подібний малюнок, зроблений студією ConcreteJungle, що зображував стиснутий щільно піднятий догори кулак з написом

«Земляни, об'єднуйтеся!», був визнаний відверто екстремістським і знищений (хоча його автори прагнули привернути увагу до дослідження космосу). Інколи такі графіті-індекси робляться шляхом переосмислення графіті-копій. Наприклад, широко знане зроблене під час Революції Гідності на вулиці Грушевського у Києві графіті з зображенням Кобзаря з червоною пов'язкою та парою перехрещених коктейлів Молотова по боках супроводжувалося написом «Вогонь запеклих не пече». Воно являло собою легко впізнаваний портрет Шевченко, але по суті переосмислений у пафосі бунту, непокори, свободи.

Остання категорія – графіті-символи, значення яких, як і будь-якого символу, визначається конвенційно. Наприклад, до роковин Голодомору райтери розписали стіни у Києві численними малюнками з зображенням символу Голодомора, а також графіті на цю тематику: жінка з пшеницею у руці та напис «Пам'ятай»; палаюча свічка з датами 1932–1933 тощо.

Запропонована нами класифікація – лише одна з перших спроб віднайти «спільний знаменник» для різних графіті з т. з. семіотичного підходу. Зауважимо, що ця класифікація, як і інші, звісно, не може претендувати на вичерпність. При цьому ми усвідомлюємо, що наведені нами приклади доволі легко розподілити по цих трьох категоріях, але є набагато складніші випадки, в яких неможливо однозначно ідентифікувати творіння райтера. Це, наприклад, ситуація, коли графіті об'єднує різні види мистецтва. Так, в останні роки стало модним фіксувати на стінах чи парканах вірші (власні чи чужі), і це поєднання літератури з живописом потребує врахування особливостей міжсеміотичного перекладу – одного з найскладніших і найдискусійніших аспектів семіотики культури.

Значимо також, що самі виконавці графіті часто не до кінця розуміють, що й з яких елементів вони створюють. Так, нерідко сучасні райтери використовують прийоми оп-арту, дадаїзму, сюрреалізму тощо, не дуже-то йорієнтуючись у всіх цих напрямках. І тут дуже цікавим напрямком подальших досліджень, на наш погляд, могло би стати вивчення графіті з т. з. психоаналізу. Графіті залишається парадоксальним феноменом сучасної культури, який, при позірній простоті, насправді містить численні глибинні пласти, що дають простір наступним генераціям науковців.

Список використаної літератури

1. Белоусов К. И. Скриптологическое пространство и семиотический потенциал граффити / К. И. Белоусов, Н. В. Стренева // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. - 2010. - № 1. - С. 113–122. ; Belousov K. I. Skriptologicheskoe prostranstvo i semioticheskiy potentsial graffiti / K. I. Belousov, N. V. Strenева // Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Povolzhskiy region. Gumanitarnye nauki. - 2010. - № 1. - S. 113–122.

2. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – Москва : Добросвет, 2000. – 387 с. ; Bodriyyar Zh. Simvolicheskiy obmen i smert / Zh. Bodriyyar. – Moskva : Dobrosvet, 2000. – 387 s.

3. Головаха И. Социальное значение асоциальных граффити (бытование и функции современных киевских граффити) / И. Головаха // Социология: теория, методы, маркетинг. 2004. – № 2. – С. 64–77. ; Golovakha I. Sotsialnoe znachenie asotsialnykh graffiti (bytovanie i funktsii sovremennykh kievskikh graffiti) / I. Golovakha // Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing. 2004. – № 2. – S. 64–77.

4. Кайс З. В. Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / Зося Вадимівна Кайс ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. - Київ, 2015. - 20 с. . Київ, 2015. – 20 с.; Kais

Z. V. Sotsialna semantyka urbanistychnoho svitu: symbolika hrafiti : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : spets. 09.00.03 / Zosia Vadymivna Kais ; NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H.S. Skovorody. - Kyiv, 2015. - 20 s.

5. Кудряшов И. С. Стрит-арт как феномен современной культуры: проблема генезиса и семиотические особенности сообщения / И. С. Кудряшов // Критика и семиотика. - 2014. - № 21. - С. 220–233 ; Kudryashov I. S. Strit-art kak fenomen sovremennoy kultury: problema genezisa i semioticheskie osobennosti soobshcheniya / I. S. Kudryashov // Kritika i semiotika. - 2014. - № 21. - S. 220–233.

6. Эко У. Отсутствующая структура: введение в семиологию / У. Эко. - Санкт-Петербург : Symposium, 2004. - 544 с. ; Eko U. Otsutstvuyushchaya struktura: vvedenie v semiologiyu / U. Eko. - Sankt-Peterburg : Symposium, 2004. - 544 s.

7. Andron S. Selling streetness as experience: The role of street art tours in branding the creative city / S. Andron // Sociological Review. - 2018. - Vol. 66, Issue 5. - P.1036-1057.

8. Hall S. Encoding/ Decoding // Media and Cultural Studies / ed. by M. G. Durham; D. M. Kellner. - London : Blackwell Publishers, 2001. - P. 163-174.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2019

M. Chikarkova

GRAFFITI AS A SIGN:

THE SEMIOTIC APPROACH TO THE STUDY OF THE PHENOMENON

Although graffiti is a well-known phenomenon of street art, there is still no single point of view on this phenomenon (even if it is considered art at all). Both the essence and the manifestations of graffiti remain a matter of debate - there are dozens of different classifications, that they are based on different characteristics. However, the phenomenon has rarely attracted attention from the point of view of semiotics, though it is the semiotic reading of graffiti that makes it possible to understand its nature more deeply. Due to semiotics we could create an integrative classification, which would combine stylistics and subject matter into one system. The article made exactly such an attempt –providing of the semiotic classification of graffiti, based on Ch. Peirce's classification of semiotic signs.

Graffiti is a sign, because it has a material shell of the latter, a marked object and rules of interpretation. It functions within the subculture and signifies the individual's desire to escape from the deterministic nature of urban life (J. Baudrillard). It is a culture of the semiosphere, which continuously gives rise to new connotations and, accordingly, generates new receptions.

An important component of graffiti interpretation is the cultural code; it is not read outside the field of conventionality, cultural context. Decoding of graffiti can occur in three ways. From our point of view, it is appropriate to use S. Hall's classification. He suggested a scheme for "decrypting" messages in the media, however, in our opinion, his scheme works for any communicative act (including graffiti). He distinguished dominant ("dominant-hegemonic"), oppositional ("oppositional") and negotiated ("negotiated") decoding. In the graffiti situation, oppositional decoding prevails among ordinary recipients (passers-by). U. Eco called this type aberrant, because it provides "decryption" of text with a different code than the one it was created for.

Authors of graffiti themselves are often not fully aware of what they create also. Modern writers use techniques of op-art, Dadaism, surrealism, etc., without being very oriented in all these directions. When graffiti combines different types of art (for example, the combination of painting with literature), it takes into account the features of inter-semiotic translation, which makes the decoding situation even more complicated.

We offer creating a semiotic classification of graffiti, that might be based on Ch. Peirce's

classification of semiotic signs, which distinguish the signs-copies, signs-indexes, signs-symbols. It could help the essence of graffiti and decode them.

Keywords: *graffiti, street art, semiotics, sign, coding, decoding, conventionality.*

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 94(477.6=12)“178/191”

Б. В. Слющинський

МОРАЛЬ ТА РЕЛІГІЯ ЯК ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА СТРУКТУРИЗАЦІЮ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ СУЧАСНОГО ПРИАЗОВ'Я

У статті досліджуються впливи етнокультур та етноконфесій регіону на формування ціннісних орієнтацій та настанов населення сучасного українського Приазов'я. Вже починаючи із XVIII ст. цей регіон став досить активно заселятись. На південному заході Маріупольського повіту поряд з грецькими селами з'явилися болгарські. У Приазов'ї поселилися грузини, які розмовляли татарською мовою. Компактні поселення мали албанці, дисперсно були розселені в регіоні чехи, білоруси, цигани, поляки, згодом німці. Серед іноземних колоністів були і євреї. У всіх у них були свої віросповідання, мова та традиції, що не могло не вплинути на структуризацію масової свідомості сучасного населення.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, етнокультура, етноконфесія, національні культури, структуризація масової свідомості.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-99-107

Мораль та релігія речі взаємопов'язані, адже рівень моралі залежить і від віросповідання людини і від її ціннісних орієнтацій, які людина отримує від своїх батьків, соціального оточення, ладу даної країни, географічного розташування, впливу країн-сусідів та багатьох інших чинників. Саме ці чинники не тільки формують людину, але й впливають на її світогляд та світогляд її оточення, що не може не впливати на структуризацію масової свідомості будь-якої спільноти, а отже і населення сучасного Приазов'я. Сучасність завжди починається з минулого, як кажуть, «... хочеш пізнати себе – спробуй знайти свій початок». Тому спробуємо розглянути в історичному порядку ті чинники, які вплинули на сучасне українське Приазов'я.

Отже мета статті полягає у визначенні чинників, що вплинули на структуризацію масової свідомості населення даного регіону, адже від структуризації масової свідомості населення залежить її сучасне і майбутнє.

Розглядаючи ціннісні орієнтації та настанови спільнот, не можна не враховувати етнокультуру і етноконфесійні впливи. У досліджуваному регіоні, а саме українському Приазов'ї, крім православ'я, католицизму, ісламу та ін., значну роль відіграли старообрядці (є вони і сьогодні). На території Донецької обл. старообрядцями з Курської, Могильовської та Воронізької губерній було засновано поселення Ольховатка (1720 р.). За даними Всеросійського перепису 1897 р. у Слов'яносербському, Маріупольському та Бахмутському повітах налічувалося 7370 душ старообрядців [1, с. 287–288]. На початок ХХ ст. із 3 тис. населення Ольховки 2614 осіб було старовірами. Крім цього, на території Катеринославської губернії дисперсно проживали представники інших старообрядницьких течій та течій православного толку – безпопівці (у 2-х селищах Маріупольського повіту їх мешкало 28), духовні християни (духобори, молокани, новоізраїльтяни) [2, с. 213–239]. Враховуючи й те, що регіон українського Приазов'я ще й багатонаціональний, що також впливає на формування

ціннісних орієнтацій та настанов, а ще й те, що Україна отримала Томос, на що дуже активно прореагувала УПЦ Київського патріархату та РПЦ, то порушена проблематика є досить актуальною. Адже, поєднання етнокультур та етноконфесій створює особливі ціннісні орієнтації та настанови спільноти, які регулюють соціальні відносини у суспільстві, визначаючи їх загальну спрямованість та поведінку.

Спробуємо дослідити чинники, що вплинули на формування ціннісних орієнтацій та настанов населення сучасного українського Приазов'я. Для цього:

1. дослідимо етнонаціональний та етноконфесійний склад населення українського Приазов'я в історичному аспекті;

2. виявимо зразки взаємодії людей різних національностей та віросповідань у сучасному українському Приазов'ї, що впливають на формування ціннісних орієнтацій та настанов населення регіону.

Слід зазначити, що дану проблему досліджувало багато відомих вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних. Серед них М. Араджіоні, Д. Багалеї, Ю. Габермас, А. Гедьо, А. Дингес, Ю. Іванова, Р. Інглехарт, Г. Клепалова, В. Наумко, М. Наумова, І. Пономарьова, А. Ручка, Я. Шашкевич, та ін. Вони вивчали як історію заселення регіону, так і специфіку формування етнонаціональних та етноконфесійних відносин, доводячи, що даний регіон формує досить складний соціокультурний простір, що відбивається на всьому: від буттєвісних відносин до професійної орієнтації, від ціннісних орієнтацій і настанов та соціокультурних практик до управлінської культури.

Досліджуючи історію регіону, потрібно зазначити, що з XVIII ст. цей край почав досить активно заселятись. На південному заході Маріупольського повіту поряд з грецькими селами з'явилися болгарські. Всього до Приазов'я з Буджаку переселилося до 30 тис. болгар, якими тут було засновано 38 поселень [3, с. 21–23]. У Приазов'ї поселилися грузини, які розмовляли татарською мовою [4, с. 29]. Вони заснували в Маріупольському повіті с. Георгіївку (Гнатівна). Компактні поселення мали албанці (вихідці з с. Каракурт (Жовтневе) у Південній Бессарабії) [5, с. 36]. Дисперсно були розселені в регіоні чехи, білоруси, цигани, поляки. Серед іноземних колоністів були і євреї. Характерним для єврейської громади було збереження релігійних традицій та приписів, спроби організувати національну освіту, аматорські мистецькі центри, будівництво культових споруд тощо.

Стосовно німців, то в Маріупольському повіті було 17 німецьких колоній. У релігійному плані німецькі переселенці неоднорідні: серед них були лютерани (на 1897 р. в Маріупольському повіті з 19104 осіб, що говорили німецькою мовою, 11720 були лютерани [6, с. 77], а також католики, кальвіністи, меноніти (сьогодні менонітів немає). Однак, слід зауважити, що не всі меноніти були етнічними німцями: серед них були й флананці, й фризи, й нижні саксонці. Також слід зауважити, що у 50–60-х роках XIX ст. у німецьких колоніях поміж менонітських, кальвіністських, лютеранських громад під впливом європейського пієтизму виникають так звані братства штундер, які сприяли виникненню українського штундизму. У 60-х рр. XIX ст. під впливом проповідей західних місіонерів серед менонітів й штундистів, а також серед представників інших конфесій починає поширюватися баптизм. У 60–70-х рр. баптистський рух виходить за межі німецьких поселень, починає формуватися українсько-російський баптизм. Крім цього, німецькі поселення стали базою для поширення на південноукраїнських землях наприкінці 80-х рр. XIX ст. адвентизму [7, с. 240–262].

Численну групу населення українського Приазов'я склали татари кримські та поволзькі. Більшість татар належало до мусульманського віросповідання. Відомо, що на Донеччині на початку XX ст. існувало дві мечеті (у Макіївці та у Луганську) і кілька

молитовних будинків у робітничих селах. Кількість мусульман за даними Довідкової книги Катеринославської єпархії [8], мешкало 1272 мусульманина.

З відміною кріпацтва у 1861 р. відбувається черговий етап землеробської колонізації українського Приазов'я вихідцями як з українських, так і з російських губерній. Слід відмітити масовий прилив населення з російських регіонів, викликаний індустріалізацією Приазов'я, що значною мірою змінило етнокультурну картину регіону. Крім того, масове переселення стало початком ліквідації побутової ізоляції окремих етнічних груп (мовної, психологічної, конфесійної, соціально-економічної), що прискорило процеси міжкультурного обміну, вплинуло на зміни у ціннісних орієнтаціях та настановах. Ці процеси ще більше посилювалися у радянську добу, коли внаслідок так званих оргнаборів у промислові центри індустріального Приазов'я, переселялися представники різних народів, перш за все, росіяни. Це можна вважати початком періоду асиміляції та гібридизації.

Характерно, що «індустріальні» переселенці із самого початку селилися розпорошено, що в умовах форсованої індустріалізації, швидкого зростання кількості робітників та міського способу життя прискорювало їхню асиміляцію та гібридизацію, а значить – втрату національних ознак. У ряді випадків єдиним, що сприяло збереженню національної самосвідомості, була релігія, аматорські колективи, певні періодичні видання, але процеси атеїзації населення, ліквідація періодичних видань, що виходили національною мовою (арешт і розстріл редакторів), закриття, наприклад, грецького театру та арешт його учасників, що відбувалися у радянські часи, негативно вплинули й на цей фактор. Все це позначалося на формуванні ціннісних орієнтацій та настанов населення українського Приазов'я, бо в них вселявся з одного боку переляк, а з іншого – утруднений пошук своєї ідентичності. Адже відразу ж після отримання Україною незалежності, почався процес повернення своєї національності (греки, євреї) і масове створення етнонаціональних об'єднань. Як показали результати глибинного інтерв'ю, на перше місце вони ставили збереження своєї національної культури.

Звичайно, економічні, соціальні та політичні процеси формували «нову» людину з її сучасними ціннісними орієнтаціями та настановами. Відбувається деяка втрата духовності. Релігія відходить на другий план, хоча кількість культових споруд збільшується. Сьогоднішнє молоде покоління найголовнішим вважає матеріальне. Відбувається, так би мовити «матеріалізація» у розумінні матеріального забезпечення.

Сучасні студенти у своїх анкетах виносять запитання щодо матеріального забезпечення на перший план. Планування дітей у своїх існуючих чи майбутніх сім'ях ставлять у залежність від матеріального забезпечення. Дійсно покоління від покоління відрізняється ціннісними орієнтаціями та настановами. А ще, вимоги часу виховують нове, дещо замкнене буття. Кожна група прагне самостійності, починаючи від маленького колективу, сім'ї і закінчуючи більш великими угрупованнями. Але тут є суттєва відмінність «*наших*» мешканців від «*їхніх*» (західноєвропейських). Свідомість «*наших*» мешканців, у першу чергу спрямована на задоволення своїх матеріальних благ, а «*їхніх*» – на якість цих благ. Як стверджує американський політолог і соціолог Р. Інглехарт, у суспільній свідомості населення розвинених західних країн відбуваються повільні (але незворотні) зсуви в системі цінностей від пріоритетів, які віддані традиції, повазі до влади і матеріальному добробуту в бік цінностей незалежності й емансипації особистості, особистого задоволення, самоствердження. Це відбувається завдяки певній привабливості, престижу, авторитету конкретних особистісних взірців культурного споживання [9, с. 16–17]. На думку вченого, у суспільстві змінюються ціннісні пріоритети, відбувається перехід від пріоритету цінностей «*матеріалізму*» до пріоритету цінностей «*постматеріалізму*». Під

цінностями «матеріалізму» він має на увазі преференції стосовно фізичної і психологічної безпеки та добробуту, а під цінностями «постматеріалізму» – вияскравлення незалежності до групи, самовияву та якості життя. Якщо ж із цієї позиції подивитись на сучасне життя пересічного громадянина нашої держави, то можна побачити, що у переважаючій більшості, саме зараз спільнота підійшла до «матеріалістичного» циклу, хоча повністю відкидати «постматеріалістичний» не можна, бо вже молодь віддає перевагу не тільки матеріальному забезпеченню, але й якості життя. Саме у молоді настав період радикальної зміни цінностей та настанов. Це викликано процесами глобалізації, і перш за все, – культурної. Відбувається, так би мовити, поява нової «глобалізаційної соціалізації», яка поєднує «свої» взірці культурного споживання з «їхніми». Як показують дані дослідження, сьогодні створюється нова когорта населення, яка досить в короткий проміжок часу змінилася і змінила свої ціннісні пріоритети. Вона «відірвалася» від ціннісних орієнтацій та настанов своїх батьків, але ще не «примкнула» до «постматеріалістських», і знаходиться десь у «дорозі». Тут буде доречно використати результати аксіомоніторингу, проведеного фірмою «Соціс» спільно з відділом соціології культури та масової комунікації Інституту соціології НАН України у 1994, 1997 і 2000 рр., результати якого дали підстави для висновків щодо найпоширеніших типів серед громадян сучасного українського суспільства. Адже, під впливом соціетальних умов населення України стає дедалі матеріалістичнішим у своїх засадових соціальних установах. Це протилежне тим культурним зсувам, які відбуваються у західних суспільствах [10, с. 188–189]. Кількість громадян, зорієнтованих суто матеріалістично, збільшилася з 92% у 1994 р. до 95% – 2000 р. (Розподіл відповідних ціннісних типів у 1994–2000 рр. серед населення України див. у табл. 1).

Таблиця 1

Зростання матеріалістичних установок (%)

Ціннісні типи	1994	1997	2000
Чистий матеріалістичний	79	68	76
Змішаний матеріалістичний	24	13	19
Змішаний постматеріалістичний	6	7	4
Чистий постматеріалістичний	1	1	1

Як свідчать дані табл. 1, для населення України першочерговою проблемою є проблема елементарного виживання.

Якщо дані наведених вище досліджень порівняти із сьогоденням, то побачимо, що ця цифра значно зростає. Отримані дані дозволяють констатувати, що сьогодні з різних причин (гібридна війна, вимушені переселення населення, спроби ідентифікуватися тощо) для більшості населення міста більш-менш чітко виражена орієнтація на матеріалістичні цінності, тобто на умови і можливості елементарного виживання. Опитування в Маріуполі це підтверджують. У цьому плані населення Донецька та Приазов'я суттєво відрізняються від населення країн Західної Європи та США, в аксіологічній свідомості яких орієнтація на матеріалістичні цінності зустрічаються набагато рідше. У той же час, при порівнянні аксіологічних характеристик мешканців Донецької області з аналогічними показниками населення України в цілому [10, с. 189], ціннісна свідомість перших виглядає більш креативною, оскільки в ній спостерігається менш виражена орієнтація на цінності постматеріалістичні.

Слід відзначити й те, що емоційно-оцінювальні ставлення носіїв постматеріалістичних орієнтацій до системи соціальних умов, яка склалася і до свого

місця в них, характеризувалась більш високими позитивними оцінками, ніж у носіїв матеріалістичних орієнтацій. Як показують результати дослідження, у чистих постматеріалістів рівень соціального самопочуття дещо вищий, ніж у чистих матеріалістів. Ці відмінності у рівні соціального самопочуття визначались в основному, за рахунок того, що постматеріалісти в цілому демонстрували більш високі оцінки заможності у таких сферах соціального життя як професійно-трудова, рекреаційно-культурна і особистісна (табл. 2). У той же час, в них чітко проглядається і більш критичне ставлення до деяких органів влади і суспільних інститутів. За результатами дослідження Центру Разумкова на 2019 рік найчастіше громадяни України висловлюють довіру волонтерським організаціям (їм довіряють 68% опитаних), Церкві (61%), Збройним Силам України (61%), Державній службі з надзвичайних ситуацій (57%), добровольчим батальйонам (56%). До інституцій, яким довіра висловлюється частіше, ніж недовіра, відносяться також Державна прикордонна служба (їй довіряють 52% опитаних, не довіряють — 33%), Національна гвардія України (відповідно 49% і 35%), ЗМК України (відповідно 47% і 41%), громадські організації (відповідно 46% і 39%).

Недовіра найчастіше висловлюється Верховній Раді України (82% їй не довіряють), державному апарату (чиновникам) (81%), ЗМІ Росії (79%), політичним партіям (76%), судовій системі (75%), Уряду України (74%), комерційним банкам (72%), Прокуратурі (71%), Президенту України (69%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (69%), Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) (68%), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) (68%), Верховному Суду (67%), місцевим судам (67%), Антикорупційному суду (66%), Конституційному Суду (65%), Національному банку України (63%) [11].

Проаналізуємо відмінності індексів заможності в окремих сферах соціального життя мешканців Донецького регіону (див. табл. 2).

Таблиця 2

Відмінності індексів заможності в окремих сферах соціального життя у дончан з різними ціннісними орієнтаціями

Сфери соціального життя	Постматеріалістичні типи			Матеріалістичні типи			Рівень значущості відмінностей середніх
	Людина	Середній бал за шкалою 1-3 бала	Стандартне відхилення	Людина	Середній бал за шкалою 1-3 бала	Стандартне відхилення	
Професійно-трудова	82	2,09	0,56	491	1,96	0,55	0,047
Рекреаційно-культурна	82	1,76	0,55	491	1,59	0,49	0,007
Особистісні якості	82	2,18	0,63	491	2,01	0,59	0,014

Щоб деталізувати специфіку окремих типів ціннісних орієнтацій дончан, у даному дослідженні вони розглядаються через призму розгорнутої батареї цінностей. Попередньо слід відзначити, що в системі аксіологічних преференцій населення Донецька в цілому домінують вітальні цінності, характерні для кризового і нестабільного суспільства: міцне фізичне і психічне здоров'я (середній бал за шкалою 0-6 балів – 4,91), благополуччя дітей (4,89), міцна сім'я (4,82), матеріальна забезпеченість (4,73) і загальний хороший стан в країні (4,60). Периферія цієї системи

утворена такими демократичними цінностями, як можливість критики владних структур (3,48), політичний суверенітет республіки (3,39), прагнення до того, щоб ідеали демократії стали важливішими ніж гроші (3,34) і участь в громадсько-політичних об'єднаннях, партіях і організаціях (2,23). На периферії виявилась і можливість підприємницької ініціативи (3,46). Таким чином, виявлена за цією методикою система ціннісних орієнтацій дончан практично не відрізняється від системи ціннісних орієнтацій України в цілому.

Отже, використання цієї методики дає можливість більш детально дослідити ціннісні орієнтації в окремо взятому регіоні. Якщо отримані дані порівняти із всіма проведеними раніше дослідженнями, то побачимо, що все підтверджується і з впевненістю можна говорити, що сьогодні відбувається певна зміна ціннісних орієнтацій і настанов, а це впливає на зразки взаємодії людей у даному регіоні. Зразки взаємодії відповідають відповідним культурним епохам, які їх і породжують. Тобто, вони мають соціокультурний характер.

На думку А. Ручки [12, с. 196], кожна доба має свої домінуючі особистісні взірці, яким так чи інакше наслідують люди. Проте існують також особистісні взірці, котрі притаманні окремим соціокультурним середовищам, субкультурам, соціальним групам і верствам, а також етнонаціональним утворенням: міським, сільським, елітним, професійним, регіональним, маргінальним тощо, саме вони впливають на формування ціннісних орієнтацій та настанов спільноти. Привабливість чи престиж певних особистісних орієнтацій та настанов може згодом змінюватись під впливом різноманітних чинників: кардинальної зміни умов економічного життя, еміграції, контактів з новими людьми, подорожей і т. ін. У нашому випадку під новими людьми слід розуміти різні етнонаціональні групи, їхню постійну змінність. Звичайно, слід сюди додати й те, що у молоді ціннісні орієнтації та настанови одні, у дорослих – інші, а у людей похилого віку – ще інші. Крім цього, потрібно зважити й на те, що ціннісні орієнтації та настанови у більш похилому віці – це перегуки із своєю молодістю, – вони ніби загальмовують деякий поступальний рух, який виникає у суспільстві. Звичайно, на них впливає ціла низка інститутів виховання та освіти, і на першому місці – інститут сім'ї, де закладається фундамент для вироблення особистісних ціннісних орієнтацій та настанов. Весь процес соціалізації людини – це постійна їх зміна. Слід зазначити, що структура населення, переважання тих чи інших видів виробництва, наявність навчальних закладів різних ступенів акредитації, рельєф, густота населення, географічне оточення і т. ін. впливає на формування ціннісних орієнтацій та настанови людини. Крім цього на формування ціннісних орієнтацій людини впливають різні компоненти, такі як: політичний, економічний, правовий, релігійний, аналітичний, управлінський, мовний, етичний, технічний, географічний, історичний тощо. Вони передбачають наявність розуміння суттєвості і механізмів протікання історичних процесів, здатності аналізувати в цьому контексті подій, що відбуваються [13, с. 581 – 583, 593].

Підсумовуючи, можна сказати, що:

- ціннісні орієнтації та настанови мають свою специфіку;
- сучасні глобалізаційні процеси з одного боку, породжують риси однорідності, а з іншого, – вони не тільки не позбавляють спільноту різноманітних умов життя, що склалися в регіоні, а й призводять до артикуляції специфічних рис локально-регіональних спільностей, до зростання значення культурних відмінностей, до плюралізації культурних форм і сегментації соціальних структур, до появи нових політичних, етнічних і організаційних розмежувань;
- соціальні перетворення, які сьогодні відбуваються у світі в цілому, і в Україні

зокрема, викликають неоднозначні відносини у різних регіонах України, які залежать від етнонаціонального складу населення, їхніх ціннісних орієнтацій та настанов. Одні з них розглядають соціальні зміни як загрозу для свого соціального «виживання» у даній чіткості, інші, навпроти, вбачають у суспільних перемінах шанси укріплення своїх соціальних позицій чи набуття нового, більш високого статусу. Звідси соціальна ідентичність сама стає цінністю індивіда і спільностей, що відкриває нові можливості для розуміння і пояснення їхньої поведінки і дій. Це означає, що певні моральні, естетичні, релігійні, пізнавальні, прагматичні та інші цінності можуть виступати генералізованою основою легітимної поведінки людей і в демократичному суспільстві без урахування цього неможливо здійснювати ефективне управління. Все це пов'язане із процесом сучасної структуризації масової свідомості, яка відбувається зараз у суспільстві.

Список використаної літератури

1. Клепалова Г. Ю. З історії старообрядництва в Донбасі / Г. Ю. Клепалова, І. Г. Луковенко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. наук. ст. - 2001. - Вип. 18. - С. 286-289. ; Klepalova H. Yu. Z istorii staroobriadnytstva v Donbasi / H. Yu. Klepalova, I. H. Lukovenko // Istoriiia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty : zb. nauk. st. - 2001. - Vyp. 18. - S. 286-289.

2. Мариупольский уезд. Благочинные 1 округа // Справочная книга о Екатеринославской епархии за 1913 г. – Екатеринослав : Типогр. С. И. Барановскаго, 1914. – 488 с. ; Mariupolskiy uезд. Blagochinnnye 1 okruga // Spravochnaya kniga o Yekaterinoslavskoy eparkhii za 1913 g. – Yekaterinoslav : Tipogr. S. I. Baranovskago, 1914. – 488 s.

3. Наулко В. Формування сучасного етнічного складу населення України / В. Наулко // Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / ред. В. І. Наулко – Київ : Головна спеціалізована ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – С.13-45. ; Naulko V. Formuvannia suchasnoho etnichnoho skladu naseleння Ukrainy / V. Naulko // Etnonatsionalni protsesy v Ukraini: istoriia ta suchasnist / red. V. I. Naulko – Kyiv : Holovna spetsializovana red. lit. movamy nats. menshyn Ukrainy, 2001. – S.13-45.

4. Калоеров С. А. Заселение Приазовья греками / С. А. Калоеров // Межэтнические культурные связи в Донбассе: история, этнография, культура : зб. наук. пр. – Донецк, 2000. – Вип. 67. – С. 14–36. ; Kaloerov S. A. Zaselenie Priazovya grekami / S. A. Kaloerov // Mezhetnicheskie kulturnye svyazi v Donbasse: istoriya, etnografiya, kultura : zb. nauk. pr. – Donetsk, 2000. – Vip. 67. – S. 14–36.

5. Культура і побут населення України : навч. посіб. / кер. авт. кол. В. І. Наулко. – Київ : Либідь, 1991. – 232 с. ; Kultura i pobut naseleння Ukrainy : navch. posib. / ker. avt. kol. V. I. Naulko. – Kyiv : Lybid, 1991. – 232 s.

6. Иванова Ю. В. Особенности формирования хозяйственного комплекса многонационального района Приазовья / Ю. В. Иванова // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. – Москва : Наука, 1979. – С. 74–91. ; Ivanova Yu. V. Osobennosti formirovaniya khozyaystvennogo kompleksa mnogonatsionalnogo rayona Priazovya / Yu. V. Ivanova // Kulturno-bytovye protsessy na yuge Ukrainy. – Moskva : Nauka, 1979. – S. 74–91.

7. Дынгес А. А. Римско-католическая церковь в Приазовье в начале XX в. / А. А. Дынгес // Летопись Донбасса : Краеведческий сб. – Донецк, 1994. – Вып. 2. – С. 107–111. ; Dynges A. A. Rimsko-katolicheskaya tserkov v Priazove v nachale XX v. / A. A. Dynges // Letopis Donbassa : Kraevedcheskiy sb. – Donetsk, 1994. – Vyp. 2. – S. 107–111.

8. Справочная книга о Екатеринославской епархии за 1913 г. – Екатеринослав : Типогр. С. И. Барановскаго, 1914. – 488 с. ; Spravochnaya kniga o Yekaterinoslavskoy eparkhii za 1913 g. – Yekaterinoslav : Tipogr. S. I. Baranovskago, 1914. – 488 s.

9. Инглехарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности в изменяющемся обществе / Р. Инглехарт // Полис. - 1997. - № 4. - С. 6-32. ; Inglekhart R. Postmodern: menyuayushchiesya tsennosti v izmenyuayushchemsya obshchestve / R. Inglekhart // Polis. - 1997. - № 4. - S. 6-32.

10. Наумова М. «Матеріалізм» і «постматеріалізм» як типи ціннісних преференцій населення України / М. Наумова // Соціокультурні ідентичності та практики / за ред. А. Ручки. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2002. – С. 185–195. ; Naumova M. «Materializm» і «postmaterializm» yak typu tsinnisnykh preferentsii naseleennia Ukrainy / M. Naumova // Sotsiokulturni identychnosti ta praktyky / za red. A. Ruchky. – Kyiv : In-t sotsiologhii NAN Ukrainy, 2002. – S. 185–195.

11. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України [Електронний ресурс] // Разумков Центр. – 2019. – 27 березня. - Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-2> ; Riven doviry do suspilnykh instytutiv ta elektoralni orientatsii hromadian Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Razumkov Tsentr. – 2019. – 27 bereznia. - Rezhym dostupu : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-2>

12. Ручка А. Динаміка ціннісних відданостей населення України: 1991–2000 роки / А. Ручка // Соціокультурні ідентичності та практики / за ред. А. Ручки. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2002. – С. 181–185. ; Ruchka A. Dynamika tsinnisnykh viddanostei naseleennia Ukrainy: 1991–2000 roky / A. Ruchka // Sotsiokulturni identychnosti ta praktyky / za red. A. Ruchky. – Kyiv : In-t sotsiologhii NAN Ukrainy, 2002. – S. 181–185.

13. Слющинський Б. В. Інформаційна культура : загальний курс : підруч. / Б. В. Слющинський. – Маріуполь : ТОВ «ППНС», 2016. – 646 с. ; Sliushchynskiy B. V. Informatsiina kultura : zahalny kurs : pidruch. / B. V. Sliushchynskiy. – Mariupol : TOV «PPNS», 2016. – 646 s.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2019

B. Sliushchinskyi

MORALITY AND RELIGION AS THE FACTORS OF THE IMPACT ON THE STRUCTURIZATION OF THE MASS-AWARENESS OF THE POPULATION OF THE MODERN AZOV REGION

The article examines the influences of ethno cultures and ethno-denominations of the region on the formation of values and attitudes of the population of the modern Ukrainian Azov. Already from the XIII century, this region has become quite active. In the southwest of Mariupol county, Bulgarian villages appeared near the Greek villages. In the Azov region settled Georgians who spoke Tatar. Compact settlements were owned by Albanians, dispersed in the region were Czechs, Byelorussians, Gypsies, Poles, and later by Germans. Among the foreign colonists were Jews. All of them had their own religions, languages and traditions, which could not but affect the structuring of the mass consciousness of the modern population.

Morality and religion are interrelated, because the level of morality depends on the person's religious beliefs and values, from his or her parents, the social environment, the

country's image, geographical location, the influence of neighboring countries and many other factors. These factors not only shape a person, but also influence his or her worldview and the outlook of his or her environment, which cannot but affect the structuring of the mass consciousness of any community, and therefore the population of the modern Azov.

Modernity always begins with the past, as they say, "... you want to know yourself - try to find your beginning." Therefore, let us try to consider historically the factors that influenced the modern Ukrainian Azov.

Therefore, the purpose of the article is to determine the factors that influenced the structuring of the mass consciousness of the population of a given region, since it is present and future depends on the structuring of the mass consciousness of the population.

So, let's try to investigate the factors that influenced the formation of values and attitudes of the population of the modern Ukrainian Azov. For this:

1. to examine the ethno-national and ethno-confessional composition of the population of the Ukrainian Azov region in historical aspect;

2. identify patterns of interaction of people of different nationalities and religions in the modern Ukrainian Azov region, which influence the formation of values and attitudes of the population of the region.

It should be noted that this problem was investigated by many well-known scientists, both foreign and domestic. Among them are M. Aragioni, D. Bagalei, Y. Habermas, A. Gedio, A. Dinges, Y. Ivanova, R. Inglehart, G. Klepalova, V. Naumko, M. Naumova, I. Ponomareva, A. Ruchka, J. Shashkevich and others. They studied both the history of the settlement of the region and the specifics of the formation of ethno-national and ethno-denominational relations, proving that the region forms a rather complex socio-cultural space, which reflects on everything from the existence of social relations to professional orientation, from valuable cultural and cultural orientations.

Exploring the history of the region, it should be noted that from the eighteenth century. This region began to become quite active. Mass resettlement was the beginning of the elimination of domestic isolation of certain ethnic groups (linguistic, psychological, denominational and socio-economic), which accelerated the processes of intercultural exchange, influenced the changes in value orientations and attitudes. These processes were further exacerbated in the Soviet era when, as a result of the so-called orgnabors, representatives of different peoples, primarily Russians, moved into the industrial centers of the industrial Azov region. This can be considered the beginning of the period of assimilation and hybridization.

In addition, the formation of human values are influenced by various components, such as: political, economic, legal, religious, analytical, managerial, linguistic, ethical, technical, geographical, historical, etc. They imply an understanding of the materiality and mechanisms of historical processes, the ability to analyze events in this context. All this is connected with the process of modern structuring of the mass consciousness, which is happening now in the society.

Key words: *value orientations, ethno culture, ethno confession, national cultures, structuring of mass consciousness.*

УДК 316.723(477.7)

**Б. В. Слющинський,
Д. В. Пістилєва**

СУБКУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я: ВІД МИНУЛОГО ДО СЬОГОДЕНЯ

Розглянуто та проаналізовано субкультуру українського Приазов'я. Населення зазначеного регіону утворюють унікальний і специфічний спосіб диференціації культури, в яку вливаються своєрідні етнонаціональні культурні утворення, що як за формою, так і за змістом відрізняються від провідної культурної традиції, хоча і є генетичним продовженням останньої. У соціумі регіону проявився свій специфічний спосіб диференціації етнонаціональних культур, який вплинув на зміни, що відбулися у межах домінуючої культури, створив особливу форму організації людей, визначив сукупність норм і цінностей, які так чи інакше протистоять домінуючій традиційній культурі та інтерпретуються нею як «чужа, «негативна, така, що порушує її цілісність».

Ключові слова: українське Приазов'я, субкультура, етнічна спільнота, багатокультурність, етос.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-18-108-115

Субкультура українського Приазов'я складається з окремих субкультур відповідної не тільки соціальної чи демографічної групи, але і етнонаціональних утворень, це – своєрідний і специфічний спосіб диференціації культури, в якій, разом з основною класичною тенденцією, існують своєрідні етнонаціональні культурні утворення, що як за формою, так і за змістом відрізняються від провідної культурної традиції, хоча разом з тим є прямим генетичним продовженням останньої. Вони репрезентуються не тільки своїми суб'єктивними прихильностями до певних соціальних груп і культурних утворень, але цей прояв відбувається завдяки народженню і проживанню на певній території, їхній належності до певної національної чи етнічної спільноти, використання тієї чи іншої мови, дотримання певних традицій, звичаїв, норм поведінки тощо. Тобто, населення українського Приазов'я створює досить строкату мозаїку, яка вирізняється певними особливостями. Це і обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті полягає у визначенні особливостей етнонаціональних утворень, які проживають на території українського Приазов'я, їх взаємовідносин та взаємовпливів від минулого до сьогодення. Відповідно до мети було сформульовано наступні завдання:

- дослідити особливості заселення регіону;
- дослідити як склад населення регіону вплинув на формування субкультури;
- визначити чинники впливу на переважання російської мови в регіоні;
- виявити чинники зростання етнічної самосвідомості громадян;
- визначити ставлення населення українського Приазов'я до української культури.

Проблему етнонаціональних відносин досліджували такі сучасні вчені, як: Л. Аза, А. Арсенко, В. Королько, О. Резнік, А. Ручка, В. Степаненко, В. Чигирин та ін. Слід зазначити, що порушена проблема в регіоні українського Приазов'я досліджена

недостатньо, хоча, на нашу думку, вона є досить актуальною, адже етнонаціональний склад населення, історія заселення регіону, політичні та економічні аспекти впливають на специфіку міжкультурної комунікації і створення в регіоні своєрідного «приазовського типу» суспільного етосу.

Як показують, проведені автором, соціологічні дослідження, субкультура населення українського Приазов'я має свої особливості. Звичайно, вона є інтегрованим сегментом титульної культури українського суспільства, але значно відрізняється від культури спільнот інших областей України. У соціумі регіону проявився свій специфічний спосіб диференціації етнонаціональних культур, який вплинув на зміни, що відбулися у межах домінуючої культури, створив особливу форму організації людей, визначив сукупність норм і цінностей, які так чи інакше протистоять домінуючій традиційній культурі та інтерпретуються нею як «чужа, «негативна, така, що порушує її цілісність». Таких ознак субкультура Приазов'я набула під впливом багатьох чинників, зокрема багатокультурності. Звичайно, говорити про те, що всі 104 національності та етноси, які проживають на даній території, мають вагомий вплив на специфіку субкультури не доводиться, тому що їх вплив не однозначний. Найбільшими етнонаціональними угрупованнями є українці, росіяни, греки, білоруси, вірмени, євреї, болгары, інші нараховують сотні, десятки та одиниці. Як, скажімо, можуть вплинути на субкультуру регіону такі етнонаціональні представники, як вепси (1 чол.), голландці (1 чол.), коряки (1 чол.), іжорці (1 чол.), курди (1 чол.), негідальці (1 чол.), ногайці, перси, рутульці, ханти, чуванці та ін., чисельність яких теж дорівнює 1. Навіть ті етноси, кількість яких налічує від 2 до 100 чоловік, розчиняються у великій кількості представників інших національностей і суттєвого впливу на соціум не мають, їм навіть важко зберегти свою національну першооснову – мову, не говорячи вже про традиції, релігію чи щось інше. Сюди відносяться австрійці (2 чол.), англійці (2 чол.), долгани (2 чол.), даргинці (3 чол.), адигейці (3 чол.), кримські татари (4 чол.), кабардинці (5 чол.), іспанці (5 чол.), калмики (7 чол.), нівхи (7 чол.), чи, скажімо, ненці (13 чол.) або естонці (42 чол.).

Субкультури характеризуються не тільки етнічною належністю, релігією, рівнем культури чи особливостями розселення тощо, але і обов'язковими спробами формування власного світогляду (відчуття собівартості), опозиційного (не завжди ворожого) до світогляду інших соціальних груп чи поколінь, і своєрідними манерами поведінки, стилями одягу і зачіски, формами проведення дозвілля і т. ін. Ці спроби формуються під впливом «наданих можливостей» владними структурами і «сіянням сприйняття» інших етносів. Як відомо з практики, в СРСР і тогочасній Україні зберігалися нездоланні за того режиму відмінності між формально задекларованим і реальним статусом етнічних спільнот. Адже на особистісному рівні національність в Радянському Союзі була інституціалізована. Однією з форм такої інституціалізації стала паспортна система, що документувала національність кожного громадянина як незмінну характеристику особи, визначену їй від дня народження. Така практика, з одного боку, поєднувала засоби та технології, спрямовані на недопущення згуртування різних етнічних спільнот в межах однієї республіки у єдине ціле [1, с. 593]. З другого боку, паспортне закріплення етнічної належності громадянина дозволяло владі застосовувати своєрідний метод «нерівного розподілу довіри» між різними етносами (обмеження вступу у ЗВО, зайняття керівних посад, отримання паспортів тощо). Сюди можна віднести євреїв, греків, мордвинів, корейців і т. д., і, звичайно, селян. Таким чином, створювалися ситуації фактичної нерівності реальних політичних і соціальних можливостей представників різних етнонаціональних спільнот, що стимулювало серед них взаємну недовіру. За лаштунками декларованої рівноправності була вибудована

ієрархічна етнополітична вертикаль, шаблі якої етноси обіймали не тільки відповідно до своєї демографічної та соціально-економічної ваги, а й згідно зі ступенем довіри, виявленої до них режимом [2, с. 79–82].

В українському Приазов'ї це найбільш наочно засвідчувала ситуація з греками, німцями та євреями [3, с. 99–140]. До євреїв влада навіть не надто приховувала свою упередженість [4, с. 41–51]. Це призводило, у першу чергу, до втрати своєї мови, а зрештою, євреї почали соромитися свого етнонаціонального походження і намагалися змінювати національність та прізвища. Частіше за все для цього створювалися змішані шлюби, що спричинило високий рівень урбанізації і відповідну міському штибові життя демографічну поведінку – орієнтації на малодітну міську сім'ю, а звідси: асиміляція як наслідок акультурації в змішаних шлюбах, і, безперечно, зростання міграції в кордонах СРСР та еміграції за його межі. Подібне ставлення у Приазов'ї було і до грецького етносу. Така ситуація фактично ділила національності на «основні» та «другорядні, що не сприяло розвитку національних культур, призводило до деетнізації, гальмувало вияв національної самобутності. А будь-який вияв національної самобутності, традицій, культурно-духовних особливостей поза офіційними політико-ідеологічними рамками в СРСР суворо заборонявся і переслідувався. Показовим у цьому сенсі є розроблений у 1947 р. Головлітом УРСР проект під назвою «Вказівки цензору художньої літератури» [5, с. 5]. Не потрібно відкидати й те, що за радянських часів основним у процесі соціалізації людини було виховання « нової людини комуністичного завтра ». Саме тут відкидалися будь-які генетичні особливості, нав'язувалися « нові радянські традиції », « моральний кодекс будівника комунізму » тощо. Такий підхід говорить про гібридизацію, « схрещення » різних національностей для « ампутації » національної пам'яті і « вирощення » нової людини з комуністичною свідомістю.

На стан міжнаціональних відносин в СРСР в останні роки його існування суттєво вплинула загальна криза системи, що іменувала себе « суспільством розвиненого соціалізму ». Назріла необхідність її реформування і демократизації та створення сучасної правової держави, що не була реалізована тогочасною комуністичною верхівкою. В етнонаціональній сфері, зокрема, вона продовжувала демонструвати специфічний державний шовінізм, байдуже або й зневажливе ставлення і до малих народів (етносів), і до мільйонних за чисельністю націй, включаючи й тих, що мали тисячолітню історію, досвід державницького життя, багату культуру. Такі підходи створювали етноконфлікти на теренах України, політизацію етнонаціональних спільнот. Вони стали відмітною ознакою процесу етнічного відродження. Каталізатором останнього стала перебудова, демократизація та гласність, яка посприяла початку відродження національної культури, що призвело й до змін в міжкультурній комунікації. Населення отримало можливість навчати дітей своєю національною мовою [6, с. 172–173].

Дослідимо наскільки населення українського Приазов'я цим скористалося і якій мові у спілкуванні все ж таки надає перевагу і чому?

Як показують результати проведених автором у регіоні (м. Маріуполь, с. Сартана, Старий Крим, Талаковка, Гнутово та населені пункти Мангушського району) досліджень (n=1280), абсолютна більшість респондентів вважає, що в регіоні у спілкуванні переважає російська мова, тобто відбулася асиміляція. Звичайно, перше місце тут займають росіяни (97,2%). З них лише 1,4% не віддають переваги жодній мові і 1,4% використовують мову у залежності від мовного кола. Далі ідуть євреї (91,5%), хоча 5,9% євреїв надають перевагу у спілкуванні українській і 2,6% – своїй мові (івриту); греки (81,9%), з яких 4,9% вважають, що перевага тієї чи іншої мови залежить

від мовного кола, а 2,1% – що переважає українська і 11,1% – своя; німці (78,8%), з них думки, «залежно від мовного кола» дотримується 1,0%. Ще 1,0% німців перевагу віддає українській мові. Слід відзначити, що досить велика частка німців у порівнянні з іншими етнопонаціональними групами перевагу віддає своїй національній мові (19,1%). Останніми є українці (60,4%). З них 6,2% переваги не надає жодній мові. Ще 9,0% вважає, що перевага мови залежить від мовного кола, 2,8%, що вони з часом будуть надавати перевагу українській мові і 2,8% вважає, що переважає «суржик». Українській мові віддають перевагу лише 18,7%. Слід зазначити, що всі респонденти причиною переважання російської мови назвали мовне середовище.

Стосовно взаємозв'язку між віком та переважаючою мовою спілкування, то він істотний в українців і греків, а неістотний – у росіян, німців та євреїв. Щільність його помірною теж в українців і греків, у німців, євреїв та росіян – практично відсутня. Це свідчить про те, що представники даних етносів менше втратили свою національну мову.

Щодо взаємозв'язку між статтю та мовою, що переважає у спілкуванні, то він істотний в українців, німців та євреїв. Неістотний – у росіян і греків, а щільність його слабка в українців, німців та євреїв, у росіян та греків вона практично відсутня. Росіяни не відчувають «не свого» оточення, а греки – проживають компактно, що теж обмежує спілкування із «чужими». До речі, потрібно зазначити, що зв'язок між статтю та переважаючою мовою спілкування у своїй більшості визначається у жіночого населення середньої та старшої когорти через наявність більшої можливості спілкуватися своєю національною мовою саме вдома. А от взаємозв'язок між національністю та мовою, яка переважає у спілкуванні істотний, а щільність його помірною, але наявна, що знову підтверджує етнічні відмінності у соціумі даного регіону і наявність акультураційних, асиміляційних і, навіть, гібридизаційних процесів.

Отже, дані дослідження підтверджують думку, що у регіоні внаслідок відповідної політики відбувалися процеси асиміляції та гібридизації. І це не дивно, бо коли разом з СРСР пішов у небуття і той механізм стратифікації, який створила й підтримувала КПРС, для великої кількості людей чи не єдиним чинником єднання заради групового (колективного) захисту їхніх прав стала національність (етнічна належність). За таких умов політизація етнічності ставала засобом соціальної адаптації і соціальної мобілізації. Однак, якщо спочатку енергія політизації етносів і їхньої суспільної мобілізації спрямовувалася проти центру, то після розпаду СРСР виникла небезпека каналізації цієї енергії проти країн-сусідів або проти іноетнічного населення всередині новопосталих держав [7]. Саме це спостерігається і в Приазов'ї. Наприклад, створення етнопонаціональних об'єднань, які не завжди доброзичливо відносяться одні до одних (дані глибинних інтерв'ю).

Потенційним чинником такої небезпеки, на наш погляд, стала зміна реального статусу етнічних спільнот в новоутворених державах. В українському Приазов'ї, ця зміна торкнулася не тільки українців, які з формально титульної нації УРСР, а де-факто – національної меншини СРСР після розпаду останнього насправді стали титульною етнічною більшістю української держави, що суверенізувалася. Це підтвердили результати останнього (2001 р.) перепису населення. Одночасно зі зміною статусу українського етносу етнічні росіяни України, що за радянських часів, по суті, представляли в республіці в цілому, і у Приазов'ї, зокрема, домінуючу російську націю, стали національною меншиною [8]. Але меншиною доволі чисельною і впливовою. Її мова зберігала пріоритетність у багатьох сферах попри формальне позбавлення її колишніх переваг. Зберігає вона її ще й досі. Зрозуміло, що такі статусні зміни не могли не вплинути на індивідуальне і колективне самоусвідомлення всередині української та

російської етнічних спільнот. Вони викликали духовне піднесення в першій і стан певної розгубленості (стривоженості) – в другій. Це підтверджують і дослідження, проведені в українському Приазов'ї. Така «стривоженість» зберігається й до нині. Вона посилюється при появі нових вимог щодо дублювання кінофільмів українською мовою чи збільшення обсягу україномовних телевізійних передач. Ці факти використовуються проросійськи налаштованими активістами, що, звичайно, перешкоджає об'єднанню етнонаціональних спільнот регіону.

Слід зазначити, що для субкультур багатонаціонального Приазов'я, велике значення мав чинник зростаючої етнічної самосвідомості громадян. Він посів одне з чільних місць на авансцені тодішнього життя суспільства. У цьому переконують результати соціологічних досліджень. Показово, що на шкалі пріоритетних соціальних цінностей і соціальних процесів ті, які можна віднести до власне етнонаціональних, посіли перші місця. Вони взяли верх над такими, як матеріальні, благополуччя сім'ї, здоров'я тощо. Цікаво і те, що суттєвих відмінностей у етносів щодо такого ранжування не спостерігалось. Етнічні українці не становили винятку [9, с. 74–77]. Це й зрозуміло, бо Україна, як більшість сучасних держав, є гетерогенною країною і в етнічному, і в мовному плані. Отож, ніби і у відносинах між етнонаціональними групами виникають ті ж самі чинники, що і у етнонаціональних спільнот інших країн. Але це якщо аналізувати ці процеси в загальному плані. Втім, якщо суб'єктивність етнічної спільноті практично завжди є достатньо вираженою, то цього не можна сказати про регіональну спільність, унаслідок прояву різних соціокультурних особливостей, що сформувались історично. Чому саме цим проблемам ми і приділяємо так багато уваги. І хоча вони часом слабо виражені, проте залишаються досить значущими для певної частини мешканців того чи іншого регіону. Цей факт підтверджують і дані останнього (2001 р.) перепису населення, що мешкає на досліджуваній території, де фактично фіксується специфічність прояву етнічної та мовної самоідентифікацій людей. Тут вочевидь відмінності між етнічною і мовною самоідентифікаціями. Частка тих, хто вважає себе українцем становить 48,7%, з них українську мову вважають своєю рідною лише 19,5%. Потрібно зазначити, що 0,7% росіян, а також 1,5% етнічних греків, 3,2% євреїв, 4,7% німців, теж вважають своєю рідною мовою українську.

Неоднозначність етномовної ситуації посилюється нерівномірністю використання мов: у процесі сімейного спілкування, спілкуванні на роботі, де людина проводить значну частину свого часу, під час читання преси (у «даному» регіоні це російська), а також прослуховування місцевих радіопередач і переглядання телепередач тощо. Звичайно, поняття «рідна мова» не завжди відбиває реальну мовну поведінку, вона так чи інакше залишається досить значущим етнічним символом та ідентифікатором.

Як бачимо, регіональний чинник досить чітко зафіксував особливості функціонування в регіоні трьох найчисленніших лінгво-етнічних груп: україномовних українців, російськомовних українців і російськомовних росіян, що здебільшого визначають орієнтації населення Приазов'я, а отже, і дають відповідь на запитання, що ж тут відбувається: асиміляція чи гібридизація? Відповідь на це запитання дає пояснення інтенсивності прояву громадянської самосвідомості, у першу чергу, українців і росіян. Звичайно, не можна відкидати і менші етноси. Нагальність цієї проблеми, на думку українського соціолога Л. Ази, пояснюється тим, що в період перебудови світоглядних структур, трансформації соціальних цінностей, втрати значущих цілей специфікації набуває прагнення людей до групової солідарності як атрибуту ідентифікаційної характеристики. Відбувається процес формування нових ідентичностей, що характеризується певним рівнем їх адаптованості та усвідомлення

необхідності підтримування власної самодостатності [10, с.188–189]. Критерії ідентичності при цьому змінюються по мірі того, як змінюються орієнтації та інтереси людей, адже у масовій та індивідуальній свідомості відбувається постійне суперництво тієї чи іншої ідентичності, що здатна змінюватися за різних умов і періодів життя людини.

Отож, спробуємо визначити ставлення населення українського Приазов'я до української культури за результатами соціологічного опитування.

На запитання: «Чи вважаєте українську культуру своєю власною?», отримані наступні відповіді: найбільше цю позицію підтримали українці (84%), 10,4% респондентів відповіли, що їм байдуже, ще 4,1% українців висловили думку про те, що їм українська культура чужа – в основному це чоловіки і жінки молодшої когорти. З повагою до своєї національної культури ставиться 1,4%. На другому місці знаходяться євреї. З них українську культуру вважає своєю 48,6%. Думку, що їм байдуже, підтримало 23,4%, а от 3,1% респондентів даного етносу вважає її чужою. Ще 9,1% євреїв відносяться до неї з повагою, 8,1% – позитивно, 4,8% – зацікавлено, 2,7% вивчає і симпатизує. Третє місце посідають греки. З них 45,8% вважає українську культуру своєю власною, 42% ставляться до неї байдуже, 6,9% греків вона є чужою і 4,8% ставляться до неї з повагою. На четвертому – німці. Вони ще у меншій мірі є тими, хто українську культуру вважає власною (24,3%), проте 40,2% респондентам вона байдужа, 3,1% німців українська культура чужа, 18% німців відносяться до неї з повагою і 8,3% – позитивно. Досить цікаву думку висловили 3,4% опитаних німців (в основному жінки). Вони вважають, що їм доводиться жити за подвійними і потрійними традиціями. Тут простежуються фактори асиміляції та гібридизації. А от у росіян, картина зовсім інша. Абсолютна більшість не бажає відходити від своєї культури. Лише 21,5% із всіх опитаних росіян вважає українську культуру своєю, а 51,4% – вона байдужа, для 8,3% респондентів українська культура чужа, 9,3% з повагою відноситься до неї. Дуже близькою українську культуру вважають 3,5%, крім цього 1,4% росіян просто симпатизують українській культурі.

Із проведених соціологічних досліджень бачимо, що ставлення різних культур до української культури змінилося на краще, але неоднозначне. Тому можна зробити висновок, що субкультура населення Приазовського регіону стала наслідком дії багатьох чинників, а найвагомішими виявилися: багатокультурність, акультурація, декультурація, асиміляція та гібридизація. Але ці чинники зазнають відповідного впливу за відповідної епохи. Адже змінюється статус культур, з'являються відповідні регіональні субкультури. Дослідження також доводять, що населення Приазов'я русифікувалось, хоча найбільше із опитаних українців вважає свою культуру основною. Можна сказати, що у даному регіоні зараз відбувається «етнічний ренесанс», але його прояв не дуже виражений. Дослідження показують, що в даному регіоні сьогодні не існує як будь-якої мови у «чистому» вигляді, так і культури. Тут створилася суміш трьох найбільших етносів: російського, українського та грецького, що створило свою власну особливу субкультуру, в результаті чого на теренах сучасного Приазов'я з'явився «приазовський тип» суспільного етосу.

Список використаної літератури

1. Заславський В. Радянська національна політика та федералізм / В. Заславський // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – Київ : Генеза, Довіра, 1996. – С. 592-595. ; Zaslavskiy V. Radianska natsionalna polityka ta federalizm / V. Zaslavskiy // Mala entsyklopediia etnozhavoznavstva. – Kyiv : Heneza, Dovira, 1996. – S. 592-595.

2. Дудок В. Від тоталітарного гуртожитку до українського дому : за матеріалами конференції «Українсько-російські відносини в суверенній Україні» / В. Дудок // Дзвін. – 1991. – № 8. – С. 79–82. ; Dudok V. Vid totalitarnoho hurtozhytku do ukrainskoho domu : za materialamy konferentsii «Ukrainsko-rosiiski vidnosyny v suverennii Ukraini» / V. Dudok // Dzvinn. – 1991. – № 8. – S. 79–82.

3. Рудницька Т. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін / Т. Рудницька. — Київ : Ін-т соціології НАН України, 1998. – 176 с. ; Rudnytska T. Etnichni spilnoty Ukrainy: tendentsii sotsialnykh zmin / T. Rudnytska. — Kyiv : In-t sotsiologii NAN Ukrainy, 1998. – 176 s.

4. Юхнева Н. Русские евреи как субэтническая общность: проблема этнического выживания (Концепция проекта этнографического исследования) / Н. Юхнева // Исторические судьбы евреев в России и СССР. Начало диалога : сб. ст. / отв. ред. И. Крупник. – Москва : Свободный еврейский университет в Москве, 1992. – С. 41–51. ; Yukhneva N. Russkie evrei kak subetnicheskaya obshchnost: problema etnicheskogo vyzhivaniya (Kontseptsiya proekta etnograficheskogo issledovaniya) / N. Yukhneva // Istoricheskie sudby evreev v Rossii i SSSR. Nachalo dialoga : sb. st. / otv. red. I. Krupnik. – Moskva : Svobodnyu evreyskiy universitet v Moskve, 1992. – S. 41–51.

5. Шаповал Ю. «На вікнах грати, на ідеях – грати» / Ю. Шаповал // День. – 2003. – 30 серпня (№ 152). – С. 5. ; Shapoval Yu. «Na viknakh hraty, na ideiakh – hraty» / Yu. Shapoval // Den. – 2003. – 30 serpnia (№ 152). – S. 5.

6. Гусева Е. И. Современность и проблемы языковой культуры / Е. И. Гусева // Донбасс и Приазовье: Проблемы социального, национального и духовного развития : тез. докл. Междунар. науч.-практ. конф., г. Мариуполь, 26–27 мая 1993 г. – С. 172–173. ; Guseva Ye. I. Sovremennost i problemy yazykovoy kultury / Ye. I. Guseva // Donbass i Priazove: Problemy sotsialnogo, natsionalnogo i dukhovnogo razvitiya : tez. dokl. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., g. Mariupol, 26–27 maya 1993 g. – S. 172–173.

7. Посткоммунистические трансформации: векторы, направления, содержание / под ред. О. Д. Куценко, соредактор С. С. Бабенко. – Харьков : Изд. центр Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, 2004. – 418 с. ; Postkommunisticheskie transformatsii: vektory, napravleniya, sodержanie / pod red. O. D. Kutsenko, soreddaktor S. S. Babenko. – Kharkov : Izd. tsentr Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina, 2004. – 418 s.

8. Майборода О. М. Російський націоналізм в Україні (1991–1998 рр.) / О. М. Майборода. – Київ : Центр досліджень нац. безпеки при НУКМА, 1999. – 28 с. ; Maiboroda O. M. Rosiiskiy natsionalizm v Ukraini (1991–1998 rr.) / O. M. Maiboroda. – Kyiv : Tsentr doslidzhen nats. bezpeky pry NUKMA, 1999. – 28 s.

9. Саєнко Ю. До єдності розмаїтостей. Соціокультурні орієнтації етносів / Ю. Саєнко // Політика і час. – 1995. – № 2. – С. 73-79. ; Saienko Yu. Do yednosti rozmaidostei. Sotsiokulturni oriientatsii etnosiv / Yu. Saienko // Polityka i chas. – 1995. – № 2. – S. 73-79.

10. Культура – суспільство – особистість : навч. посіб. / за ред. Л. Скокової. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2006. – 396 с. ; Kultura – suspilstvo – osobystist : navch. posib. / za red. L. Skokovoi. – Kyiv : Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2006. – 396 s.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019

B. Sliushchinskyi,

D. Pisteleva

**SUBCULTURE OF POPULATION OF UKRAINIAN AZOV REGION: FROM
THE PAST TO PREZENT TIME**

The sub-culture of the Ukrainian Azov region comprises certain subcultures of the corresponding social or demographic group as well as ethno-national entities, which is a peculiar and specific way of differentiating the culture in which, along with the main classical tendency, there are particular ethno-national cultural entities, which in form and in content differ from the leading cultural tradition, being at the same time its direct genetic extension. They are represented not only by their subjective attachments to certain social groups and cultural entities but also due to their birth and residence on a particular territory, their belonging to a certain national or ethnic community, the use of a particular language, adherence to certain traditions, customs, behavioral norms and so on. Thus, the population of the Ukrainian Azov region creates a rather colorful mosaic that is distinguished by certain features. This demonstrates the relevance of the chosen research topic.

According to the sociological research conducted by the author, the subculture of the Ukrainian Azov region population has its own peculiarities. As a rule, it is an integrated segment of the titular culture of the Ukrainian society, but it differs significantly from the culture of communities in other regions of Ukraine. The specific way of ethno-national cultures differentiation has revealed itself within the region's society, influenced the changes within the dominant culture, created a special form of organization of people, defined a set of norms and values, which in one way or another are opposed to the dominant traditional culture being interpreted as "alien, negative, the one which breaks its integrity." The sub-culture of the Azov region has acquired these characteristics under the influence of many factors, including multiculturalism. It is wrong to state that all the 104 nationalities and ethnic groups inhabiting this territory have a significant impact on the specific character of the subculture because their influences are not identical. The largest ethno-national groups are Ukrainians, Russians, Greeks, Belarussians, Armenians, Jews, Bulgarians, others account for groups of hundreds, dozens and fewer.

The research has also proven that the population of the Azov region has been Russianized, though most of the Ukrainians surveyed consider their culture dominant. It can be said that the region is now experiencing an "ethnic renaissance". But its manifestation is not clearly demonstrated. The studies show that there is no such thing as a "pure" language or culture in the region today. Here is the blend of the three largest ethnic groups: Russian, Ukrainian and Greek, which created its own specific subculture, resulting in the emergence of the "Azov region type" of society in the territory of the modern Azov region.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

С. Є. Орехова
Ю. С. Сабадаш

ТРАЕКТОРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ОСОБИСТІТЬ І КУЛЬТУРА – V МІЖНАРОЖНА КОНФЕРЕНЦІЯ

15 листопада 2019 р. кафедра культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету провела ювілейну V міжнародну науково-практичну конференцію «Траекторія сталого розвитку українського суспільства: особистість і культура».

Конференція стала справжнім майданчиком зацікавленого діалогу, який вели представники університетських спільнот, недержавних організацій, представники органів і установ місцевого самоврядування, практики освітянської, мистецької, культурницької діяльності з України, Білорусі, Греції, Італії, Об'єднаного королівства, Польщі та інших країн.

На пленарному і секційних засіданнях було представлено понад 200 доповідей, на яких відбулось обговорення проблем сталого розвитку сучасного українського соціуму і значущості культурних інновацій у забезпеченні збалансованих і гармонійних відносин суспільства, особистості, держави.

На відкритті конференції учасників привітала перший проректор МДУ доктор економічних наук, професор Олена Булатова, декан історичного факультету доктор історичних наук, професор Вікторія Лисак. На пленарному засіданні виступили завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності, доктор культурології професор Юлія Сабадаш, директор маріупольської міської централізованої бібліотечної системи Вікторія

Лісогор, директор наукової бібліотеки МДУ Алла Шакула, директор інноваційної громадської організації та аналітичного центру Колегіум Анни Ярославни Схід Вікторія Гордієнко, викладач кафедри соціальних комунікацій МДУ, кандидат історичних наук Ольга Демідко, режисер молодіжного альтернативного театру «Театроманія», творчий працівник Донецького академічного обласного драматичного театру Наталя Гончарова, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності, кандидат філософських наук Степан Янковський.

Наукове обговорення окреслених в пленарному засіданні питань відбулося під час роботи 7 секцій: «Актуальні тренди культурології, філології, історії, права, соціології в умовах сталості перетворень соціокультурних форм життєдіяльності суспільства»; «Сталий розвиток соціокультурного середовища: медіасфера, соціальні мережі, комунікації, інформатизація, управління»; «Забезпечення стійкості зростання людського потенціалу в сучасному світі: інноваційна педагогіка, якісна освіта, академічна доброчесність»; «Реалізація культуротворчого потенціалу особистості в умовах сталого розвитку соціуму: економіка, культура, мистецтво»; «Гендер та розмаїття в сучасному соціумі: рівність,

родина, ідентичності»; «Проблеми сталого розвитку соціокультурних інститутів: бібліотеки, архіви, музеї»; «Історичні виміри української культури».

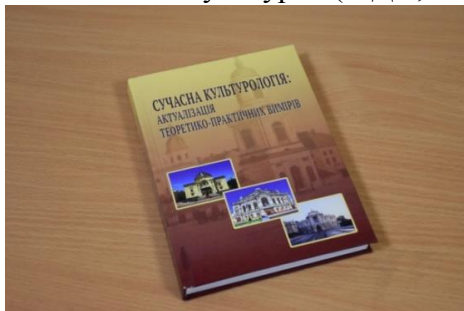
Під час наукової дискусії учасники першої секції (керівник Нікольченко Ю., заслужений працівник культури України, доцент) розглянули актуальні питання культурології, філології, історії, права, соціології. Науковці обговорювали проблеми національної культурологічної освіти в Україні, культурні дослідження в логіці розвитку української гуманітарної науки (досвід 2010–2020 рр.), сучасні тенденції формування культурно-освітнього простору міста та інші, як потенціальні перспективи в умовах сталості перетворень соціокультурних форм життєдіяльності суспільства.

Робота другої секції (керівник, Кудлай В., канд. н., із соціальних комунікацій, доцент) була зосереджена навколо теми сталого розвитку соціокультурного середовища. Були розглянуті поняття комунікації та комунікаційної діяльності в освітній установі, комунаційної політики установи, формування культури управління, а також актуальні питання в медіасфері, соціальних мережах, інформатизації.

Проблематику забезпечення стійкості зростання людського потенціалу в сучасному світі, визначали учасники третьої секції (керівник Сивак О., к. пед. н., доцент). Доповідачі визначали інноваційні підходи у педагогіці, якісні освіти, академічної доброчесності. В центрі уваги науковців четвертої секції (керівник Дабло Л., кандидат культурології, доцент) постали питання реалізації культуротворчого потенціалу особистості в умовах сталого розвитку соціуму. Гендер та розмаїття в сучасному соціумі були предметом всебічного обговорення учасниками під час роботи п'ятої секції (керівник Янковський С., кандидат філософських н., доцент). Проблеми сталого розвитку соціокультурних інститутів – бібліотеки, архіви, музеї обговорювався на засіданні шостої секції (керівник Манякіна О., канд. іст. н., доцент). Історичні виміри української культури знайшли відображення в доповідях учасників сьомої секції (керівник Кригіна О., канд. іст. н., доцент).

Символічно й те, що на передодні щорічного дня вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, програмою конференції передбачена окрема підсекція «Голодомор в соціокультурній пам'яті українського народу. До Дня вшанування пам'яті мільйонів співвітчизників, жертв голодомору 1932-1933 років в Україні». До оргкомітету конференції було подано 30 доповідей студентів Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Доповідачі отримали сертифікати про участь в конференції, а найкращі наукові доповіді студентів було відзначено дипломами і грамотами оргкомітету. За підсумками роботи конференції заплановано видання збірника матеріалів V міжнародної науково-практичної конференції «Траєкторія сталого розвитку українського суспільства: особистість і культура» (МДУ, 15 листопада 2019 р., м. Маріуполь, Україна).

В межах конференції відбулась презентація наукового видання – *Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів: колективна монографія.* / За загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш; редактори-укладачі: проф. Ю. С. Сабадаш, проф. І. В. Петрова. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. – 308 с.

В підготовці монографії прийняли участь 12 докторів культурології: С. Волков (Київ), Ж. Денисюк (Київ), Н. Жукова (Київ), К. Кислюк (Харків), О. Колесник (Чернігів), О. Кравченко (Харків), Т. Кривошея (Київ), І. Петрова (Київ), Ю. Сабадаш (Маріуполь),

О. Смоліна (Севєродонецьк), О. Степанова (Київ), А. Щедрін (Харків).

Презентацію наукової праці відвідали учасники та представники громадських організацій, органів міського самоврядування, студенти.

Матеріал, поданий на сторінках колективної монографії, відбиває основні тенденції, властиві культурології, – структурному елементу сучасної української гуманістики. У дослідженні підкреслюється динамічність розвитку культурології, міжнауковий характер культурологічного знання, органічне поєднання теоретичного аспекту культурологічних студій із практикою культуротворення, що слугує надійною запорукою процесу інноваційного розвитку українського суспільства.

Завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності, професор Юлія Сабадаш подякувала всім авторам монографічного дослідження та висловила побажання щодо плідної співпраці у майбутньому.

Яскравою івент-подією конференції стала презентація художньої експозиції міжнародної арт-резиденції «Дифузії», яка була започаткована німецьким художником Аланом Мейером (AlanMeyer) та за підтримки інноваційної громадської організації та аналітичного центру Колегіума Анни Ярославни Схід.

На виставці представлено твори 12 художників з чотирьох країн світу – Германії, України, Італії, Аргентини. Відкриття виставки відбулось на виставковому майданчику Наукової бібліотеки МДУ. Роботи художників глядачам репрезентувала один з організаторів проекту Олена Українцева, маріупольська художниця, член Національної спілки художників України.

Організатори заходу підкреслили, що реалізація розманітних художньо-мистецьких проєктів є важливою складовою культурно-громадського розвитку Маріуполя та сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців галузі культури.

Отже, 15 листопада – день інтелектуально насичений подіями, зустрічами, знайомствами та відкриттями – нових імен, проблемних питань та досліджень, окреслення подальших перспектив.

Мета конференції, що закладена в Програму її роботи, засвідчила великі можливості по об'єднанню зусиль європейського наукового співробітництва у пошуках щодо вирішення актуальних питань зміцнення суспільних відносин сьогодення.

Проведення форуму такого рівня стало можливим завдяки плідній міжнародній співпраці Маріупольського державного університету, авторитету закладу вищої освіти у підготовці фахівців в галузі культури, мистецтва, суспільних наук.

І на останок, час почав вимірювати початок організації нової конференції. У 2020 р. кафедра культурології та інформаційної діяльності планує започаткувати проведення Міжнародної конференції із оновленої проблематики – «Феномен культури постглобалізму». Тож, запрошуємо усіх зацікавлених 27 листопада 2020 р. до участі та плідної співпраці.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БЄЛОВА НАТАЛЯ ВІКТОРІВНА – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософських наук та історії України Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет».

БІЛОУСОВА ВАЛЕРІЯ ДМИТРІВНА – студентка, магістр II р.н. спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», кафедра культурології та інформаційної діяльності, Маріупольський державний університет.

ЄРЬОМІН ВЛАДИСЛАВ ЮРІЙОВИЧ – аспірант кафедри філософії, культурології та інформаційної діяльності Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

ЗУБКО ОЛЬГА ЄВГЕНІВНА – кандидат історичних наук, докторант кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

КУДЛАЙ В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕГОВИЧ – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

КУРБАНОВ УМІДЖОН – викладач французької мови міжфакультетської кафедри іноземних мов Самаркандського державного університету (Узбекистан).

ЛИНСЬКА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА – студентка, магістр II р.н. спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», кафедра культурології та інформаційної діяльності, Маріупольський державний університет.

МАЛАЄВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА – концертмейстер, викладач Маріупольського коледжу мистецтв, Мангушської школи мистецтв.

НІКОЛЬЧЕНКО ТАМАРА МАРКІВНА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу Маріупольського державного університету.

НІКОЛЬЧЕНКО ЮЗЕФ МОЙСЕЙОВИЧ – доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

ОРЄХОВА СВІТЛАНА ЄВГЕНІВНА – кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

ПІСТИЛЄВА ДАР'Я ВАЛЕРІЇВНА – асистент кафедри філософії та соціології, аспірант кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету.

ПЛОХОТІНА ДАР'Я АНДРІЇВНА – студентка II курсу ОС «Магістр» спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», кафедра культурології та

інформаційної діяльності, Маріупольський державний університет.

ПОПОВИЧ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії і соціології Маріупольського державного університету.

САБАДАШ ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА – доктор культурології, професор кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

СИВАК ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

СЛЮЩИНСЬКИЙ БОГДАН ВАСИЛЬОВИЧ – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету.

ЧІКАРЬКОВА МАРІЯ ЮРІЇВНА – доктор філософських наук, професор кафедри культурології, релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ШАДМАНОВ КУРБАН БАДРІДДІНОВИЧ – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри мов Бухарського державного медичного інституту імені Абу Алі Ібн Сіно, Узбекистан.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BELOVA NATALYA – Candidate of Sciences (PhD, Philosophy), associate professor, associate professor of the Philosophical Sciences and History of Ukraine Chair of Priazovskiy State Technical University.

BELOUSOVA VALERIYA – Master's Degree student, field of study «Information, Library and Archival Studies», Cultural Science and Information Activity Department, Mariupol State University.

YERYOMIN VLADISLAV – graduate student of the Department of Philosophy, Cultural Studies and Information Services of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.

ZUBKO OLHA – Candidate of Historical Sciences, doctoral student at the Department of History and Culture of Ukraine at Vinnytsia Mykhailo Kotsiybyskyi State Pedagogical University.

KUDLAI VIACHESLAV – Candidate of Sciences (PhD, Social Communications), associate professor, associate professor of Cultural Science and Information Activity Department, Mariupol State University.

KURBANOV UMIDZHON – French teacher, Interfaculty Department of Foreign Languages, Samarkand State University (Uzbekistan).

LYNSKA NATALIYA – Master's Degree student, field of study «Information, Library and Archival Studies», Cultural Science and Information Activity Department, Mariupol State University.

MALAIEVA TETIANA – accompanist, teacher of the Mariupol College of Arts, Mangush School of Arts.

NIKOLCHENKO TAMARA – Candidate of Sciences (PhD, Philology), associate professor, associate professor the Department of Slavic Philology and Translation, Mariupol State University.

NIKOLCHENKO YUZEK – associate professor, associate professor of the Department of Cultural Studies and Information Activities, Mariupol State University.

ORIEKHOVA SVETLANA – Candidate of Sciences (PhD, History), associate professor, associate professor of the Department of Cultural Studies and Information Activities, Mariupol State University.

PISTELEVA DARIA – assistant professor, the Department of Philosophy and Sociology, postgraduate student at the Department of Historical Disciplines, Mariupol State University.

PLOKHOTINA DARIA – Master's Degree student, speciality «Information, Library and Archival Studies», Cultural Science and Information Activity Department, Mariupol State University.

University.

POPOVICH OLENA – Doctor of Sciences (Philosophy), professor, professor of the Philosophy and Sociology Chair, Mariupol State University.

SABADASH YULIIA – Doctor of Sciences (Cultural Studies), Professor of Cultural Studies and Information Activities Department, Mariupol State University.

SYVAK OKSANA – Candidate of Sciences (PhD, Pedagogy), associate professor, associate professor of the Cultural Studies and Information Activities Chair, Mariupol State University.

SLIUSHCHINSKYI BOHDAN – Doctor of Sciences (Sociology), professor, Head of the Philosophy and Sociology Chair of Mariupol State University.

CHIKARKOVA MARIA – Doctor of Sciences (Philosophy), professor of the Department of Cultural Studies, Religion Studies and Theology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

SHADMANOV KURBAN – Doctor of Sciences (Philosophy), professor, Head of the Languages Chair, Bukhara State Medical Institute named after Abu Ali Ibn Sino, Uzbekistan.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbuv.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Keywords: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 6 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт TimesNewRoman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком Список використаної літератури і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliterations>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У 1991–2010 РР.

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст статті .....

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1. Патlachук В. Н. Роль старшинських рад у кадровій політиці Гетьманщини / В. Н. Патlachук // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 5. – С. 29-34; Patlachuk V. N. Rolstarshynskykhrad u kadroviipolitytsiHetmanshchyny / V. N. Patlachuk // VisnykMariupolskohoderzhavnohouniversytetu. Seriiia : Pravo.– 2015. – Vyp. 5. – S. 29-34

2. ....

3. ....

Стаття надійшла до редакції __.__.20__

В. Prishchepa

MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyse the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Патlachук Віталій Володимирович, доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
<i>Російською мовою</i>	Патlachук Виталий Владимирович, доцент кафедры исторических дисциплин Мариупольского государственного университета, кандидат исторических наук, доцент
<i>Англійською мовою</i>	<i>(Вказати відомості англійською мовою)</i>
<i>Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б.

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

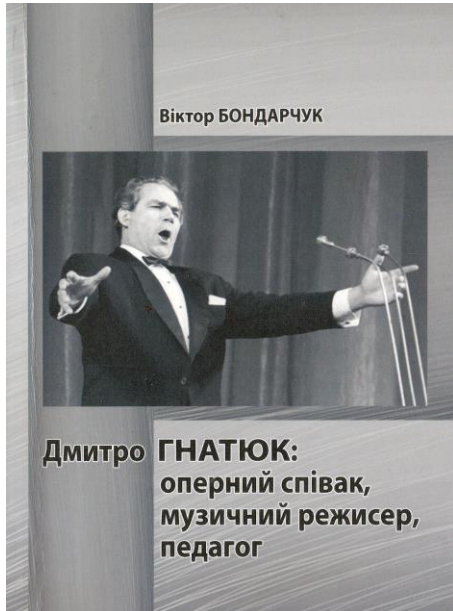
Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

« ____ » _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

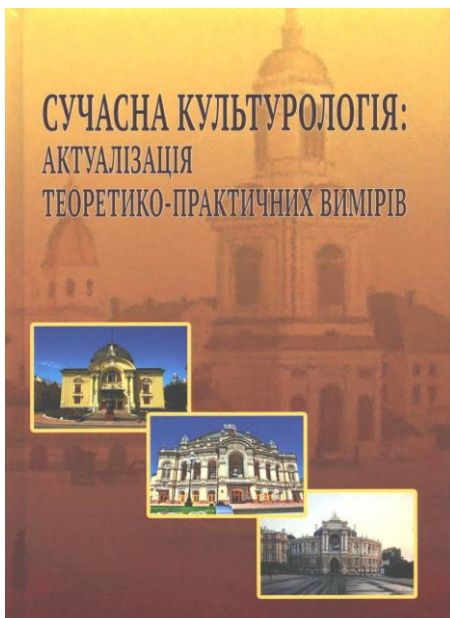

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Бондарчук В. Дмитро Гнатюк: оперний співак, музичний режисер, педагог [Монографія] / В.О. Бондарчук. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2018. – 616 с.

Монографію присвячено видатній постаті української музичної культури – Дмитру Михайловичу Гнатюку. Розглядаються поступи Майстра в комунікативному просторі вітчизняного соціокультурного середовища, визначаються його стильово-виконавські, режисерські та педагогічні здобутки. Аналізуючи феномен творчості Д.М. Гнатюка, автор заповнює значні прогалини в історії національної музично-театральної культури, наповнює сутність мистецького простору новими подіями й іменами. Видання розраховане на музикантів-професіоналів, шанувальників музично-театрального мистецтва та широке коло читачів.

Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів: колективна монографія. / За загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш; редактори-укладачі: проф. Ю. С. Сабадаш, проф. І. В. Петрова. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. – 308 с.

Матеріал, поданий на сторінках колективної монографії, відбиває основні тенденції, властиві культурології, – структурному елементу культурології, між науковий характер культурологічного знання, притаманне йому органічне поєднання теоретичного аспекту з практикою культури творення та відбиття принципу спадкоємності, де історичні традиції спонукають науковців до творчої пошукової роботи на теренах, передусім, дискусійних проблем щодо перспектив розвитку української культури. Показано шляхи виявлення творчої активності людини в процесі розбудови незалежної української держави. Для фахівців у галузі культурології, теорії та історії культури, проблеми сучасної гуманістики, викладачів та студентів гуманітарних вузів.

ЗАПРОШУЄМО НА НАВЧАННЯ ДО МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ:

За 28 років розвитку МДУ напрацював власну модель міжнародної співпраці, що дає можливість студентам брати участь у стажуваннях різних країн світу, долучатись до міжнародних наукових та культурних проєктів. Після закінчення ЗВО випускники отримують диплом європейського зразка, який не потребує додаткового підтвердження при працевлаштуванні в країнах Європейського Союзу. Якісна освіта, заснована на кращих педагогічних методиках, оволодіння одними з найбільш затребуваних спеціальностями в Україні, які гарантують можливість успішного працевлаштування в державних і приватних установах, вивчення кількох іноземних мов.

Кафедра культурології та інформаційної діяльності здійснює підготовку студентів спеціальностей:

029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Освітня програма: *інформаційна, бібліотечна та архівна справа*

Бакалавр:

Кваліфікація: *бакалавр з інформаційної, бібліотечної та архівної справи.*

Сфера майбутнього працевлаштування: *відділ кадрів і роботи з персоналом; служба економічно-аналітичного прогнозування підприємства, установи; архіви, бібліотеки, музеї; компанії з консалтингу бізнес процесів; органи державної влади та місцевого самоврядування; відділ маркетингу, рекламної діяльності та зв'язків із громадськістю; секретаріат, канцелярія; офіс-менеджер інформаційних агентств; науково-дослідні інститути; служба інформації, прес-служба; медіа-компанії; ЗВО.*

Магістр:

Кваліфікація: *магістр інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Викладач ЗВО.*

Можливість займати посади: *Керівні працівники апаратів місцевих органів державної влади (завідувач відділу, начальник відділу); Керівники підрозділів у сфері культури (головний бібліограф, бібліотекар, зберігач фондів, завідувач бібліотек); Керівники інших основних підрозділів (завідувач приймальні, завідувач відділу, завідувач архіву); Керівники адміністративних підрозділів (завідувач служби діловодства); Професіонали державної служби; Професіонали у сфері бібліотечної справи; Менеджери документно-інформаційних систем та ресурсів; Інформаційні аналітики; Менеджери інформаційно-бібліотечних проєктів.*

034 «Культурологія». Освітня програма: *культурологія*

Бакалавр:

Кваліфікація: *бакалавр з культурології, культуролог-організатор культурно-дозвілдової діяльності.*

Сфера діяльності фахівця з культурології: *заклади культури та мистецтв (театри, концертні організації, музеї, бібліотеки, кіностудії та клубні заклади); освітні установи; державні органи управління; органи місцевого та регіонального самоврядування; громадські організації; засоби масової комунікації.*

Можливість займати посади: *Куратори культурно-мистецьких проєктів з фаховим знанням двох іноземних мов; Екскурсоводи; Експерти з оцінки культурних цінностей та збереження культурної спадщини; Консультанти зі створення індивідуального та колективного іміджу.*

Контактні телефони та e-mail: Адреса: пр. Будівельників, 129а, Маріуполь, 87555, Україна.

Приймальна комісія: (0629)58-70-52, enrollment@mdu.in.ua Кафедра: (0629)58-75-66, csia@mdu.in.ua Деталі про вступ на офіційному сайті: http://mdu.in.ua/index/dlja_abiturienta/0-9

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ
ВИПУСК 18

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш
Заступник відповідального редактора – д. філос. н., доц. О. В. Попович
Відповідальний секретар – к. і. н., доц. С. Є. Орехова
Редактор англійських текстів – ст. викладач Ю. С. Золотько

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників 129а
тел: (0629)58-75-66, e-mail: visnyk-culturology@mdu.in.ua
Web-page: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення №469.2

Видавничий центр МДУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №4930 від 07.07.2015

© МДУ, 2019